

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 9

СЕПТЕМБАР

ГОДИНА XII

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Милинко БУРОВИЋ, Ђуро ЛОНЧАРЕВИЋ, Симо МИКАШИНОВИЋ,
Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА, Фрањо ТУЂМАН, Зденко
УЛЕПИЋ, Јефто ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1960

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
Пуковник Фрањо Туђман: Садржај и систематизација војне науке и ратне вјештине — — —	455
Потпуковник Михаило Станишић: Начела наше пропаганде у НОР — — — — —	475
Потпуковник авијације Душан Габријелчић: Хеликоптерски десанти — — — — —	493
Капетан бој. брода Стеван Жутић: О АБХ обезбеђењу ратних морнарица — — — — —	502
Потпуковник Вуко Михаиловић: Храброст као елемент морала — — — — —	510

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Potpukovnik Kristofer Kigen: О новој одбранбеној доктрини J. Man. — — — — —	523
General Bofr: Savremeno naoružanje i strategija — S.O. —	527
Major Frederik Kraus: Vazdušnodesantne operacije — pokretljivost u nuklearno doba — J. Man. — — —	529
Francuska i zapadnonemačka divizija tipa 1959 — T.L.	533
V. L. Tjagunenko: Rat i kolonije — — — — —	538
Valter Algever: Tehnika pobeđuje rat — — — — —	542
Bibliografija — — — — —	544
Poziv na saradnju na knjizi — zborniku sećanja — »Prva proleterska brigada u NOR-u« — — — — —	549

Пуковник ФРАЊО ТУЋМАН

САДРЖАЈ И СИСТЕМАТИЗАЦИЈА ВОЈНЕ НАУКЕ И РАТНЕ ВЈЕШТИНЕ¹⁾

О СУШТИНИ РАТА И УСЛОВЉЕНОСТИ НАЧИНА РАТОВАЊА

Рат је друштвено-хисториска појава, настала у оној фази развита људског друштва у којој су се јавиле најприје родовско-племенске, а затим и класне, националне и државне подвојености, односно кад су њихови антагонистички интереси доводили до међусобних сукоба и оружане борбе.

Од саме своје појаве па кроз читаву историју рат се безизнимно јавља као средство за остварење одређених политичко-економских циљева — без обзира да ли се радило о оружаном сукобу између номадских племена, трговачких градова или феудалаца, националних или многонационалних држава и њихових савеза, различитих религија и идеологија, или пак о оружаног борби антагонистичких друштвених класа.

Кратко речено: ратови су у досадашњој историји били средство за рјешавање нагомиланих супротности међу класама, нацијама, државама и политичким и друштвеним савезима на одређеној етапи развита њихових протурјечних политичких и економских интереса.

На тај начин, ратови се јављају као логична посљедица развита унутрашњег друштвено-политичког система и спољних, међународних односа, као продужење другим, насилним средствима одређене унутрашње и међународне политике владајућих друштвено-политичких снага појединих држава, сила или блокова, односно као крајње радикално средство за реализацију одређене политике, за постизање или одбрану, поробљавање или ослобођење земље или антагонистичких класа, за обарање противника и његово потчињавање сопственој вољи и интересима.

Другим ријечима, у читавог досадашњој историји ратови су били стална друштвена појава кроз коју се у најотворенијем виду испољавала супротност интереса и борба све нових и нових класних (унутрашњих) и спољних (међународних) антагонизама. Без обзира на форму вођења, мотиве и плаштове којима су заогртани, они су у свим историјским фазама били брутално средство за рјешавање

1) Уводни дио шире ауторове расправе у рукопису о развоју ратне вјештине.

насталих протурјечности у људском друштву и међународној заједници. И то подједнако на стадију изласка из прахисторије, када још примитивне скупине, по биолошким законима самоодржања, не познају никакво друго средство до физичког уништења и истребљења свега што им се испријечи на путу њихових стихијских кретања, као и од самог почетка развоја цивилизације па надаље, кад ратови настају као економска посљедица најприје из сукоба тражења повољнијих животних услова у другим географским областима, а затим због недовољно развијених продуктивних снага и тежње за географским проширењем и економским освајањем ради задовољења својих све већих потреба и проширених интереса. Али исто тако и у свим вишим фазама цивилизације, онда кад су на основи развијенијих продуктивних снага у појединим државама набујале експанзионистичке снаге прибјегавале бескрупулозној употреби оружане силе да би скршиле отпор слабије развијених народа и области економско-политичкој пенетрацији и експлоатацији, односно да под сваку цијену остваре своје поробљивачке циљеве; или кад су (настале у таквом процесу) поједине империјалистичке силе или групације прибјегавале међусобном обрачуна за супремацију над свијетом, односно појединим његовим дијеловима.

Но, рат се исто тако јавља као форма борбе за рјешавање нагомиланих протурјечности у друштвеном животу и међународним односима, у свим оним случајевима кад су сазријели услови да потлачена класа револуцијом збаци друштвено-политички систем који је постао кочница даљег друштвеног развитка, или у случају кад поробљеним народима или нацијама не преостаје друго но да се оружаном борбом ослободе стране доминације и ослободилачким ратом извојују право на даљи национални и друштвени развитак.

Управо из овог — из суштине реакционарних (поробљивачких) или прогресивних (ослободилачких) циљева (у друштвено-политичком, класном и националном смислу) за које се води оружана борба — произлазе и фансеквенце о суштини, односно о праведном и неправедном карактеру ратова, како за стране (класе и државе) које га воде, тако и за објективну научну оцјену о улози појединих ратова у историји уопће и посебно у националном и друштвеном животу појединих народа.

Према томе, за било какво изучавање ратова, неопходно је прије свега утврдити историјске корјене сваког појединог рата, његове друштвено-политичке и економске основе (које државе и класе воде рат и са каквим циљевима, у каквим је условима настао, односно који су га историјски, економски, друштвено-политички и национални узроци изазвали), јер из тога произлази не само политички садржај и карактер датог рата, већ то у основи опредељује и сам начин вођења ратова, разумије се, у оквирима одређених материјалних и субјективних услова (ниво развитка производних снага и ратне технике, географске околности, степен друштвено-политичког развоја, итд.).

Другим ријечима, суштина свих појава и проблема рата састоји се у његовим узроцима и стварним политичким циљевима, јер сваки рат резултира из одређене политике, — она га рађа, припрема и води, а по окончању убире резултате побједи или сноси посљедице пораза.

Из овог закључка логично произлазе и консеквенце о основним факторима који условљавају начин вођења рата, односно развитак ратне вјештине.

Ради остварења одређених политичких циљева оружаном борбом, политика (у лицу влада или руководећих органа одређених друштвено-политичких снага) припрема и војну организацију адекватну циљевима и карактеру рата који намјерава водити. Јер, иако је војна организација — као уосталом и политика — уопће узевши условљена датим друштвено-политичким уређењем и развитком економике, односно производних снага, она је истовремено увјетована и непосредним циљевима рата.

Овисно о припремама за вођење освајачког (агресивног) или одбранбеног рата, за спровођење револуције (која је такођер рат) или вођење контрареволуционарног рата, одређене друштвено-политичке снаге припремају и своје оружане снаге. Управо карактер рата, за који су намијењене, одређује — у оквиру опћих економских и друштвено-политичких услова — начин стварања, обуке и наоружања оружаних снага. Односно, војна организација као средство за вођење рата, као и сам начин вођења рата, — не овиси једино и само о степену развитка производних снага и друштвено-политичког система, већ и о политичким циљевима рата.

Агресивна политика, која тежи учвршћењу власти и проширењу своје моћи — припремала је увијек као свој инструмент и велике оружане снаге са одговарајућом агресивном доктрином вођења рата, која је редовно тежила уништавању противничких снага и потпуном војничком обарању противника. Насупрот томе, угрожене земље, односно државе које су водиле мирољубиву политику, припремале су оружане снаге за одбранбени рат који су понајчешће биле присиљене водити стратегијом изнуравања, док су револуције, које су тек у процесу борбе требале стварати своје оружане снаге, тежиле прије свега политичком растројству противника да би могле успјешно ријешити основни проблем: како по отпочињању борбе створити своје, а разбити противничке оружане снаге и истовремено офанзивно ратовати са слабијим снагама, јер се само на тај начин може на крају побједити војнички јачег, организованијег и технички боље опремљеног противника.

Из свега досада реченог произлази да су се ратови у читавој досадашњој историји водили за остварење конкретних циљева, односно, за обезбеђење одређених политичких, економских и државних интереса. У сваком рату свака ратујућа страна хтјела је извојевати сасвим одређене користи: или задобити нова богатства и материјална добра, или сачувати стара, или их преузети у властите

руке за обезбјеђење даљег класног, националног или државног развика односно јачања. Отуда произлази и историјска неизбјежност ратова и оружане борбе у људском друштву подијељеном на антагонистичке групације, све дотле док постоји теоретска и практична могућност да поједина страна задобије ратом веће друштвено-политичке (у суштини економске) користи, него што у току рата претрпи штете за извојевање тих својих циљева.

Несумњиво је, да тек наше, нуклеарно и васионско доба, представља у том погледу квалитативно ново стање и отвара нову епоху, јер не само да отклања неизбјежност рата у досадашњем смислу, већ га у свјетским размјерама чини бесмисленим. Овакова промјена настала је као резултат из темеља промијењених објективних услова савременог доба: на бази индустријско-технолошке револуције нашег времена производне снаге достигле су у свом развiku такав степен да отварају такве перспективе благостања и даљег развика, које се не могу постићи никаквим ратним циљевима; на тој основи опћи развика људског друштва креће се у правцу навлдавања класних, националних, државних и блоковских супротности, у правцу отклањања и онемогућавања империјалистичких и хегемонистичких претензија и изградње, социјалистичког друштва; нарочито појава нуклеарног наоружања, које својим разорним могућностима пријети потпуним уништењем не само ратујућих страна већ и читаве цивилизације, представља у том погледу прекретницу и негацију сваке политике која би довела до тоталног свеуништавајућег нуклеарног рата. Не може бити сумње да нови промијењени услови и посебно такав карактер нуклеарног наоружања, намећу политици и промијену њених циљева који воде рату. Међутим, с обзиром да се још увијек ради само о почетном процесу и тек насталим објективним условима за развој у том правцу, а да, с друге стране, још увијек постоје и жилаво се задржавају стари — класни, национални, државни и блоковски — антагонизми, који могу нестати тек смјеном преживјелог капиталистичко-империјалистичког система са новим, социјалистичким свијетом и навлдавањем свега старог, што се и у новим, измијењеним условима огорчено бори против новог које се тек развија кроз савлађивања старих и нових протурјечности — још увијек постоји могућност избијања рата чак и у свјетским, а поготово у локалним размјерама. А то политици и у савременим условима намеће рјешавање задатака изградње таквих оружанних снага и проналажење таквих метода вођења рата, који би омогућили постизање одређених политичких циљева и у новим, нуклеарним условима.

Сва историја ратова, коликогод потврђује да је виши степен развика економике и друштвеног уређења — доносио савршену војну организацију и еволуцију или чак револуционарне скокове у развоју ратне вјештине, толико указује и на једностраност таквог закључка. Прво, на истом степену друштвено-економског развика постојале су увијек велике разлике у војној организацији разних земаља и начину њихова ратовања; друго, војна организа-

ција и ратна вјештина нису се развијале само кроз ратовање оружаных снага друштвено-економски најразвијенијих земаља већ су у ратовима с њима и народи на примитивнијем стадију често испољавали ратну вјештину високог степена, и треће, еволуција у начину ратовања, па чак и револуционарни скокови, нису настајали само због увођења новог, модернијег наоружања и ратне технике на основу развитка производних снага, већ исто толико и због револуционарних друштвено-политичких процеса, односно на бази прогресивнијег друштвеног уређења, а такођер и због позитивне улоге субјективних фактора у стварању конкретним и перспективним условима адекватних концепција вођења рата које су покретале развој ратне вјештине (за разлику од супротних случајева).

Према томе, само сви ти објективни и субјективни фактори, који произлазе како из опћег развитка тако и конкретних посебних услова ратујућих страна, — узети заједно у свој њиховој протурјечности и дијалектичком јединству — условљавају начин ратовања, односно еволуцију и скоковите прелазе у развоју ратне вјештине.

Иако се у развоју ратовања кроз читаву историју одражавају извјесне опће закономјерности, вођење сваког рата условљено је посебним конкретним објективним и субјективним увјетима. Наиме, као што рат, уопће узевши, као историјско-социолошки феномен у току повијести мијења свој друштвено-политички лик, свој унутарњи садржај (мотиве свог настанка и циљеве), тако се у зависности од тога мијења и развија и начин вођења рата. Друкчије речено, поред извјесних опћих законитости које мијењају физиономију ратовања у складу са опћим економским и друштвено-политичким развитком, начин вођења сваког појединог рата увјетован је конкретним условима конкретног историјског раздобља и конкретног стања друштвено-политичких односа и кретања појединих (националних, класних и државних) организама. Из свега произлази, да као што је сваки рат уопће — као и свака друга друштвена појава — историјски детерминиран више или мање различитим друштвено-политичким компонентама због чега је, више или мање, суштински различит од другог, тако се и начин вођења сваког конкретног рата више или мање разликује од сваког другог.

Штавише, не ради се само о разликовању начина вођења једног рата од другог. И у оквиру једног те истог рата, ратујуће стране, односно поједине земље — учеснице у рату могу да воде рат на различите начине у зависности од својих конкретних прилика: објективних и субјективних услова, материјалних могућности, географског положаја, ратних традиција, снаге и морала армије, односно у зависности од унутрашњег друштвено-политичког уређења и међународних односа, од положаја у свијету и циљева у дотичном рату, од конкретног противника и савезника и њиховог начина ратовања. Другим ријечима, у сваком рату, свака ратујућа страна испољава — у већој или мањој мјери — свој начин ратовања, који највише одговара њеним конкретним околностима и остварењу њених ратних циљева,

настојећи управо због тога да свој начин ратовања наметне и своје противнику. Одатле и међусобни утјецај ратујућих страна у погледу начина ратовања, односно отуда је и физиономија једног рата обично резултанта обостраног метода ратовања.

О РАЗВОЈУ ВОЈНЕ ТЕОРИЈЕ, САДРЖАЈУ И КЛАСИФИКАЦИЈИ ВОЈНЕ НАУКЕ

Конкретна историјска и друштвена увјетованост карактера и физиономије рата, његове суштине и начина вођења, сама по себи условљава и развој теорија о рату (односно теорије о ратоводству, или спровођењу револуција). У зависности како од опћег тока друштвеног развитка, тако и промјене лика сваког конкретног рата, мијењају се и развијају и све теорије о рату. Другим ријечима, теорије о рату не могу се бавити само опћим категоријама, или опћим закономјерностима у развоју вођења рата, већ морају нужно полазити од његових конкретних услова, односно одређених материјалних и субјективних мотива, узрока и стријемљења.

Отуда, не само да су извјесни опћи принципи и максиме вођења рата, унаточ свој својој „закономјерности“, „опћенитости“ и привидној „непромјенљивости“, подложни промјенама и условљени у времену и простору достигнутим степеном друштвеног развитка, већ су и све теорије о суштини рата, као и начелима и принципима вођења и развоја ратовања, условљене конкретним историјско-друштвеним околностима, односно достигнутим степеном развитка друштвене и војно-теоретске научне мисли.

Управо та чињеница намеће потребу и нужност сталног испитивања и даљег развоја војне теорије, јер је свака војна теорија не само условљена, него и ограничена објективним условима времена и конкретних прилика у којима је настала. Због тога временом теоретске поставке и системи постају мање-више застарјелима. Сваки нови период неизбјежно намеће критичко разматрање дотадашње војне праксе и теорије, одбацавање застарјелих теоретских закључака и система и њихов даљи развој у складу са новонасталим објективним увјетима, опћим захтјевима времена и потребама рјешавања конкретних проблема војне теорије и праксе.

Разумије се, војна теорија, која се служи научним, дијалектичких методом треба да разматра све појаве и проблеме рата не изоловано, већ као јединствену цјелину, у међусобној узрочној повезаности и узајамној условљености. То значи да и развој начина ратовања треба разматрати као непрестани процес кретања и мијењања у коме у међусобној борби одумире старо и рађа се ново, односно у коме већ и квантитативне измјене изазивају еволуцију у начину вођења рата, а њихово нагомиланање и прелаз у квалитативне промјене доводи до скоковитих и корјенитих револуционарних промјена у читавом ратоводству, чешће најприје у ратној пракси, а тек затим у војној мисли, али и обрнуто.

Значај научне војне теорије произлази из саме природе рата. Како је рат у досадашњој историји био неизбјежна појава људског друштва подијељеног државним, класним и другим антагонизмима, а пошто су његови узроци и циљеви, начин вођења и исход одређени прије свега објективном, материјалном друштвеном стварношћу, а тек у секундарном степену субјективним и случајним компонентама, — то се природно и нужно теоретско изучавање рата оформило у посебну, војну науку.

Војна наука спада у област друштвених наука. Развијала се постепено у зависности не само од развоја ратне праксе и војне мисли, већ и осталих друштвених и других наука.

У свом почетном стадију војна наука је била идентификована са теоријом ратне вјештине, тј. била је сведена на припрему оружаних снага и њихову употребу у рату. Међутим, врло рано продрло је сазнање да се рат не може свести само на „чисту ратну вјештину“, да природу рата предодређују економски и други друштвено-политички фактори, да начин вођења рата произлази из карактера наоружања и остале ратне опреме (у зависности од достигнутог степена развитка производних снага) као и циљева ратујућих страна, тј. прије свега од објективних материјалних услова, а не толико и само од таквих субјективних чинилаца као што су личне тежње и квалитете, воља и планови, генијалност појединих великих војсковођа и слично.

У вези с тим војна наука је постепено обухватала, поред ратне вјештине, и све већи број других научних области, најприје војно-техничких, као што су: артиљерија (наука о конструкцији оружја), балистика (наука о кретању зрна), фортификација (наука о утврђивању), а затим и осталих, као што су војна историја, војна географија и топографија, војна администрација и педагогика, итд.

У свом развоју војна наука је — као и остале дисциплине друштвених наука — увелико и непосредно зависила од опћег друштвеног кретања. Наиме, пошто војна теорија има карактер надградње, то је непосредно условљена економским и политичким уређењем друштва. Свака друштвено-економска формација ствара своје војне теорије и војну организацију која одговара њеним концепцијама вођења рата. Војна теорија, одражавајући интересе и тежње одређене класе или нације, представља увијек војну идеологију владајућих снага датог друштва. Управо та чињеница и објашњава запостављање обраде у војној теорији искустава оружаних борби револуција и ослободилачких и револуционарних ратова.

У развоју војне теорије — у прошлости и данас — појављују се, поред научног истраживања, и разне ненаучне теорије, мада понајвише са врло озбиљним претензијама.

С једне стране, срећемо се са разним идеалистичко-субјективистичким теоријама, које поричу постојање објективне закономјерности саме природе рата, односно вриједност војне науке и одређених принципа ратне вјештине у погледу начина вођења рата, већ све

његове проблеме — почев од узрока, преко начина вођења до исхода — своде на случајности, на улогу влада или појединих државника и војсковођа, или пак одлучујућу улогу у ратним збивањима приписују појединим једнострано узетим елементима, као што су националне традиције, морал војске, квалитета старјешинског кадра итд.

С друге стране, као попутна појава таквих субјективистичких погледа јављају се, такође, разне вулгарно-материјалистичке и прагматистичке теорије, које или фетишизирају тзв. објективне законе рата, негирајући улогу свјесне дјелатности човјека као појединца и народа у цјелини, или принципе и начела ратне вјештине третирају као „вјечне“ и „непромјенљиве“ аксиоме, неовисне о конкретним условима, а најчешће одлучујућу улогу приписују искључиво таквим материјалним елементима као што су величина армије или простора, ратној техници уопће или својствима појединих врста наоружања (јуче — тенка и авиона, данас — ракета и нуклеарне бомбе) итд., негирајући улогу осталих објективних фактора који произлазе из опћих друштвено-политичких услова датог времена и посебно сваке ратујуће стране, а поготово таквих субјективних чинилаца као што су ратна доктрина или политичка свијест и морал који произлазе из ратних циљева итд.

Уствари, развој научне војне теорије одвијао се стално у оквирима класне, идеолошке, националне, у наше вријеме и блоковске увјетованости. Одражавајући увијек одређене интересе, развој војне науке био је њима истовремено стимулиран и ограничен. Из друштвене условљености војне науке и произлази њен бржи развој у периодима револуционарних друштвених преображаја и револуционарних скокова у развоју наоружања и ратне технике на бази вишег степена развоја производних снага.

Као наука о рату војна теорија у свом научном истраживању мора увијек и прије свега полазити од ратне праксе, од тражења и откривања узрочности унутрашње повезаности разних појава рата, и законитости развоја ратних збивања. Да би могла предвиђати и утицати на ток будућих ратних догађаја, војна теорија мора искуства прошлости критички обрађивати, издвајајући случајно и спорадично, а указујући на законитост и увјете под којима одређене појаве испољавају позитивне или негативне тенденце.

Поред позитивног развоја искустава прошлих ратова, војна теорија у научном предвиђању будућег рата мора полазити од основе савремених достигнућа војних и других наука, заснивајући своје закључке не само на насталим измјенама већ и предвиђајући све оне посљедице које произлазе из економског и друштвено-политичког развоја и посебно прогреса наоружања и остале ратне технике.

Из свега реченог произлази да је циљ војне науке да научно објасни и предвиди карактер и физиономију рата у будућности (друштвено-политичку условљеност његова настанка, начина вођења и исхода).

Садржај војне науке, према томе, у основи јесте: испитивање друштвено-политичких узрока, циљева и посљедица рата, изучавање економских и морално-политичких односа ратујућих страна и утједаја њихових стварних и потенцијалних савезника, испитивање људских и материјално-техничких средстава за вођење рата, истраживање географских и других услова, изучавање форми изградње оружаних снага, предвиђање начина вођења рата, испитивање свих тих и других фактора сваког посебно и у њиховој узајамној повезаности и условљености, јер ни један сам по себи не испољава одлучујући утјецај на ток и исход рата ван комплексних услова који тек кад се узму у цјелини дају реалну и објективну историјску ситуацију, у којој рат настаје, у којој се води и која предодређује његов крајњи исход.

Што се људско друштво више развијало, то је рат шире захваћао све нове и нове области друштвеног и националног живота, а у вези с тим се све више ширио и садржај војне науке и све је сложене није постајао проблем њене класификације.

У Старом и Средњем вијеку војна мисао се углавном исцрпљивала у оквиру разматрања војне историје, стратегије и тактике. У 18. стољећу развитак ватреног наоружања доводи до осјетног диференцирања тако да се, поред наведених, појављују већ и артиљерија и фортификација као посебне науке, затим војна географија и војна администрација. Наполеонови и каснији ратови дали су подстицај за јединствено третирање стратегије и тактике у оквиру теорије ратне вјештине, а индустријска револуција и нарочито буран технички прогрес заснован на електрици и експлозивном мотору довео је до интензивног развоја читавог низа посебних војно-техничких наука. Научно-технолошка револуција нашег времена, заснована на нуклеарној енергији и електроници, која је већ довела до појаве нуклеарног наоружања и ракетне технике, дала је неслућене размјере даљем развоју нових војно-техничких наука.

У војној литератури и теорији, ни код нас ни у иностранству, не постоји ни јединствено ни преовлађујуће гледиште, како о садржају тако и о класификацији војне науке.

На основу досадашњег развоја војне мисли и теорије о природи и проблемима рата у наше доба, сматрам да би савремена војна наука могла да има сљедећу подјелу на основне научне области:

- опћа теорија рата
- теорија ратне вјештине
- теорија војне обуке или војна педагогија
- војна историја
- војна организација
- војна економика и администрација
- војна географија
- војно-техничке науке

Опћа теорија рата треба да се бави изучавањем опћих закона и друштвено-политичке суштине рата, економских, материјалних,

људских, техничких и других објективних и субјективних фактора који утјечу на карактер, ток и исход рата. Она треба да обједињује опћа питања свих осталих војно-научних грана која се односе на припрему оружаних снага и земље и на вођење рата у цјелини.

Теорија ратне вјештине која се бави начином вођења рата, односно формама и методима оружане борбе, представља најважнију дисциплину војне науке, која уз опћу теорију рата чини окосницу и даје правац свим осталим научним дисциплинама.

Теорија војне обуке или војна педагогија треба да се бави разрадом научних метода и форми морално-политичког васпитања и борбене обуке личног (борачког и старјешинског) састава и читавог народа, ради индивидуалне и колективне припреме јединица, оружаних снага и читавог становништва, како за вођење рата у цјелини, тако и специфичних ратних дејстава. Овдје спада и разрада метода пропаганде у циљу сузбијања, као и активног психолошког дејства у односу на противну ратујућу страну.

Војна историја бави се изучавањем историје оружаних борби и ратова, ратне вјештине, оружаних снага, наоружања и ратне технике, појединих области војне науке, као и питањима војне историографије и војно-историјских извора.

Војна организација изучава проблеме формациског састава, организације и развоја јединица, родова, служби и видова оружаних снага, попуне и мобилизације, командовања и руковођења, односа војних и цивилних власти и уопће функционирања цјелокупног војног и државног механизма за вођење рата.

Војна економика и администрација бави се проблемима снабдјевања и збрињавања у циљу обезбјеђења материјално-техничке попуне оружаних снага, припреме и обезбјеђења резерви за вођење рата, односно организацијом производње (ратне привреде), набавке и потрошње материјално-техничких потреба оружаних снага.

Војна географија изучава физичко-географске услове, економику и друштвено-политичко стање ратујућих страна у смислу њиховог утјецаја на вођење рата у цјелини или парцијалних ратних дејстава на појединим ратиштима, војиштима или зонама.

Војно-техничке науке обухватају широку групу различитих војно-техничких наука до којих је довео буран развој војне технологије, на примјер, балистика и друге посебне научне гране за поједине врсте наоружања и ратне технике копнене војске, ваздухопловства и морнарице, данас посебно нуклеарног оружја и ракетне технике, затим војно-инжињеријске, кемијско-биолошке, радио-техничке и сличне и нове научне гране до којих нужно доводи нагли развој ратних техничких средстава.

У војно-техничке науке спадају и војна топографија и метеорологија, а најновија средства ратне технике изазивала су потребу развоја и војне геодезије, електронике итд.

Војна наука представља јединствену цјелину, а не механички скуп свих наведених и других војно-научних дисциплина. Развој по-

јединих војно-научних дисциплина произлази како из развоја опћих друштвених и природних наука, тако и њихове међусобне тијесне повезаности и условљености њиховим специфичним и опћим задацима у оквиру јединствене војне науке.

Сталан развој појединих војно-научних дисциплина и војне науке као цјелине — која, као што је речено, има конкретна историјска обиљежја, — у зависности од нових економских и друштвено-политичких услова, нових достигнућа и захтјева, — поставља се као императив у циљу дубљег сагледавања и правилнијег предвиђања саме природе рата у прошлости и данашњости и посебно начина његовог вођења у будућности.

ТЕОРИЈА И ИСТОРИЈА РАТНЕ ВЈЕШТИНЕ

Садржај и метод ратне вјештине

Ратна вјештина изучава начин вођења рата, односно методе припреме и вођења оружане борбе, а њена историја истражује еволуцију или боље речено историјски развој начина ратовања или оружане борбе.

Историја ратне вјештине показује да се методи вођења рата, односно форме оружане борбе, стално мијењају у зависности од промјена у опће-друштвеном развоју.

Развитак ратне вјештине врши се како еволутивним путем — кроз постепене промјене у начину вођења рата, тако и револуционарним скоковима — било постепеним прелазом квантитета у нов квалитет, било револуционарним промјенама у друштвеном систему, или открићем таквих ратних средстава која нужно изазивају нагле корјените промјене у вођењу оружане борбе и рата. На тај начин, промјене у начину ратовања могу бити изазване насталим суштинским промјенама у саставу и карактеру оружаних снага (као резултат револуционарних друштвених преображаја), а с друге стране, настале дубље промјене у методу ратовања изазивају нужно измјене у изградњи оружаних снага.

Развитак и промјене у начину ратовања одвијају се кроз борбу протурјечности не само између старих доктринарних погледа и увријежених принципа ратне вјештине, створених на традицијама и искуству прошлости и нових захтјева, већ и између застарјеле материјалне основе оружаних снага (организацијско-формацијске структуре, наоружања, система мобилизације итд.) и нових захтјева који произлазе било из промијењених опћих услова, било из конкретних околности под којима се одвијају ратна дејства. Рјешавање ових протурјечности одвија се у теорији и пракси надвладавањем старих схватања, теоретских принципа и борбених метода новим формама и садржајем. Несагледавање и игнорисање нових захтјева и тенденци манифестирало се често у ратној пракси ако не потпуним поразом,

а оно великим непотребним губицима. Уопће узевши, даљи развитак ратне вјештине долазио је увијек као резултанта усклађености између датих материјалних услова (друштвено-политичке подлоге и средстава за вођење рата) и свијесне дјелатности људи (проналажење адекватног начина вођења рата, односно форми оружане борбе за остварење одређених циљева).

Хисторијско искуство прошлих ратова треба да представља полазну основу за даљи развој ратне вјештине, али свако механичко, конзервативно задржавање старих метода неминовно проузрокује теже посљедице. Искуство говори да је теорија ратне вјештине не ријетко заостајала иза нових услова и да је обичан војник често у ратној пракси стихијски налазио нове методе борбе и нови борбени поредак, који је одговарао новим условима и промјењеним тактичко-техничким захтјевима новог оружја или измјењеног противника.

Иако карактер друштвено-политичке структуре и развитак производње у основи предодређују начин вођења рата, развој ратне вјештине не овиси само о овим материјалним чиниоцима. У развојку ратне вјештине одувјек су велику улогу играле и такви субјективни елементи као што су националне и борбене традиције, морално-политичко стање армије, свијесна дјелатност и борбена спремност личног и старјешинског састава, као и стваралаштво, способност и таленат војсковођа. Свако негирање велике улоге ових субјективних фактора представља уствари фетишизирање тобоже одлучујућих материјалних фактора и проповједање пасивног фаталитичког препуштања стихији, уствари вољи противника. Но, исто тако сва идеалистичка тумачења по којима не постоји објективна закономјерност, већ начин вођења рата овиси прије свега о разним субјективним чиниоцима, нормално одводе до авантуризма.

Према томе, у вођењу рата исто толико је погрешно канонизирање објективних закона ратне вјештине, јер се тако постаје њихов роб, као што је штетно и њихово негирање, које се такође редовно скупо плаћа.

У вези са улогом објективних и субјективних елемената у развоју ратне вјештине треба још споменути да се примаран утјецај економске структуре друштва и степена развитка производних снага не смије схватити механички. Тај утјецај није непосредан и аутоматски већ се остварује кроз свијесну дјелатност људи. Наиме, висока ратна техника — као резултат високо развијених производних снага — не условљава сама по себи и висок ниво ратне вјештине, као што ни иста ратна техника код обје ратујуће стране и у исто вријеме не предодређује исти начин вођења рата.

Заснивајући се на анализи улоге објективних и субјективних фактора, научна теорија ратне вјештине у истраживању начина ратовања не може искључити ни улогу непредвиђеног или случајности, који такођер испољавају свој утјецај на ратне догађаје. „Хисторија би имала — писао је Маркс — веома мистичан карактер ако

„случајности“ не би играле никакву улогу“. Случајности додуше дјелују у границама опће законитости, али убрзавање или успоравање процеса умногоме зависи од њих. За садржај ратне вјештине, односно проучавање развоја ратовања, од највеће је важности уочавање и одјелјивање нужних и законитих појава од случајних и спорадичних, као и утврђивање оних појава које представљају опћу законитост и тенденцу развоја ратовања за разлику од оних које су резултат конкретних специфичних услова или чак случајних околности.

Подјела (систематизација) теорије ратне вјештине

Најраспрострањенија и најстарија подјела ратне вјештине је она на два подручја — стратегију и тактику.

Међутим, већ почетком 19. стољећа (послије Наполеонових ратова) у војној теорији појавила се објективна потреба за даљом диференцијацијом ратне вјештине. У то вријеме стратегија је третирана и као ратоводство, тј. политика, и као вођење рата у цјелини, а тактика као употреба оружаних снага у боју.

Клаузевиц, на примјер, поистовјећује ратну вјештину са теоријом рата, али поред стратегијских и тактичких циљева говори и о „међуциљевима“, а као посебну категорију третира и „маршманевар“, који може да буде како предмет стратегије тако и тактике. (Осим тога, он припреме за рат издваја из ратне вјештине.)

Жомини, међутим, разликује већ тада пет грана ратне вјештине: стратегију, велику тактику, логистику, тактику и инжињеријску вјештину. Већ у тој подјели логистика, у чији домен спада маршевско помјерање армија, има улогу повезивања стратегије и тактике. Осим тога, он је у оквиру стратегије не само разрадио теорију о операцијским правцима, него је и иначе, као и прије њега Лојд и Билон, у домену стратегије обрађивао проблеме оператике.

На основу даљих искустава из пруско-аустријског рата 1866 и пруско-француског из 1870/71 Молтке је извршио коректуру у подјели ратне вјештине. Иако се формално још држи усвојене подјеле, он ју је у суштини напустио, јер стратегију везује за захтјеве политике и опћу припрему оружаних снага за остварење политичких циљева рата, а као посебну њену категорију третира израду операцијских планова и саме операције, коју треба водити без политичких обзира.

Послије тога, већ за вријеме Шлифена, дефинитивно је прихваћен појам „операције“ у њемачкој војној теорији ради означавања „једног самосталног, у себе затвореног — на почетку стратегијског, а на завршетку тактичког — низа догађаја“.²⁾

Са тог становишта полази касније и Лидел Харт кад издваја „вишу стратегију“ (*grand strategy, higher strategy, war policy*) као

²⁾ Gen. v. Sodenstern: *Operationen, Wehrwissenschaftliche Rundschau*, Darmstadt, 1/1953.

ствар ратоводства, а појам стратегије задржава на војне операције. Појам *grand strategy* јављао се и прије њега, већ у 19. стољећу (Чарлс Омен).

Индустријски и привредни развој (нарочито војна улога железница) истакао је још у ратовима прошлог стољећа (1861—65, 1866 и 1870/71) велик значај „оперативних покрета“ и „операција“, док Лидел Харт и каснији теоретичари полазе од повећаног значаја „стратегиских маневара“ у доба моторних и оклопних возила и авијације.

У својим „Стратејским теоријама“ Кастекс, разматрајући војне проблеме између два свјетска рата, третира политику, стратегију и тактику као међусобно повезану цјелину без јасно раздвојених дјелова, али доста мјеста посвећује „стратејском маневру“ као средству руковођења операцијама.

На тај начин стратегија се — нарочито у земљама које су морале рјешавати проблеме међуконтиненталног ратовања и које су развијале самосталне видове, најпре копнену војску и морнарицу, а затим и ваздухопловство — уствари свеле на проблеме оператике, а њени проблеми пренешени су у домен велике стратегије или ратне политике.

Совјетска војна доктрина усвојила је подјелу ратне вјештине на три подручја: стратегију, оперативну и тактику. Она стоји на познатом материјалистичком становишту, које је још од класика постало основом марксистичке војне мисли, о тијесној повезаности политике и рата не само на нивоу стратегије већ и тактике.

Појава и форма вођења „хладног рата“ на политичком, идеолошком, привредном и војном плану (локални ратови), и посебно нуклеарно и ракетно наоружање, наметнули су потребу даљег развоја војне теорије и у погледу систематизације ратне вјештине.

У периоду „хладног рата“ војни сукоб (оружана борба) представља кулминацију рата, али не и рат у цјелини, јер се води и прије прелаза у „врјући рат“ и по његовом окончању ради ширења идеолошког, политичког и економског утјецаја.

Нуклеарно и ракетно наоружање својим својствима несумњиво мијењају досадашња схватања о оквирима подјеле ратне вјештине на стратегију, оперативну и тактику, односно у сваком случају намећу њихово испитивање.

Изразак стратегије у глобалне и свемирске просторе такођер изазива и нове теоретске проблеме.

Међутим, и поред опћег карактера и универзалности војне теорије (као и сваке друге науке), односно захјева да се и војна теорија развија у овисности о новим опћим условима, — у развоју наше војно-теоретске мисли треба полазити и од тога да она треба да одговара прије свега нашим условима и потребама. Очито, у пракси се нешто друкчије постављају војно-теоретска питања тамо гдје се рјешавају проблеми вођења рата у интерконтиненталним и свемирским

размјерама, а друкчије тамо гдје се рјешавају проблеми одбране у националним границама.

Код нас се, насупротив већ усвојеној тројној подјели ратне вјештине на стратегију, оператику и тактику, у посљедње вријеме јављају мишљења да треба избацити оператику. Извјесно оправдање за такав став свакако постоји у чињеници да се данас уопће и посебно код нас у још већој мјери испреплићу стратегијски и тактички проблеми вођења рата. Но, исто тако је чињеница, да и поред тога остаје проблем операције као засебне категорије у вођењу рата у ратној пракси, па је треба третирати и у војној теорији. Осим тога, и поред изнијете чињенице да тројна подјела ратне вјештине, у досадашњем смислу више не одговара сасвим новим условима, иста је ствар и са још ранијом подјелом на двије категорије.

Због тога сматрам да је засада боље остати при, код нас тек усвојеној, тројној подјели на стратегију, оператику и тактику. Оваква подјела одговара још увијек преовлађујућој систематизацији ратне вјештине у сувременој војној теорији: истовјетна совјетска и разне сличне варијанте на Западу (ратна политика, велика или више стратегија, стратегија, мала стратегија, велика тактика, тактика) гдје се појмови „мала стратегија“ или „велика тактика“ углавном јављају као синоними за оператику.

Разумије се, у нашој војној теорији, оваквој (и свакој другој) подјели морамо дати садржај адекватан захтјевима вођења рата не само у новим, него и у посебним нашим условима. За нас очито није прихватљиво да у домен „оператике“ („мале стратегије“ или „велике тактике“) спадају само армијске и фронтоске операције или чак група армија и фронтова, односно само здружене операције видова оружаних снага.

У погледу односа између политике и стратегије који се дуго постављао у војној литератури и пракси, данас неоспорно преовлађује мишљење — са изузетком милитаристичких и бонапартистичких тенденци — да је између њих неопходно такво разграничење по коме *ратоводство* спада искључиво у надлежност политике, односно државног политичког руководства, док војна стратегија представља само њено средство за обезбјеђење одређених политичких циљева.

У том смислу, у домен *ратоводства* које треба да руководи ратом у цјелини спада: одређивање ратног циља, савезника и опће концепције начина вођења рата на основу унутрашње и спољне политике, економског и привредног потенцијала земље, затим одређивање мобилизације материјалних и људских извора и усклађивање војних и цивилних потреба.

У домен *стратегије*, коју остварује највише војно тијело (врховна команда, секретаријат народне одбране или генералштаб) спада: разрада ратне доктрине на основу утврђене концепције вођења рата, израда ратног плана, изградња и материјално обезбјеђење оружаних снага, руковођење војним операцијама у цјелини.

У домен *оператике*, коју остварују више оперативне, здружене и самосталне команде, спада: разрада операцијских планова, борбена припрема јединица оружаних снага и спровођење ратних дејстава, односно операција на одређеном дијелу ратишта, односно војишту, или чак подручју, или зони уколико дејствују самостално.

У домен *тактике* спадају непосредне ратне припреме појединих јединица и бојишта и извођење борбених дејстава како самосталних дијелова и родовских јединица, тако и здружених јединица и састава родова и видова оружаних снага на копну, у ваздуху и на мору.

Разумије се, неке круте и сасвим одређене границе између појединих дијелова ратне вјештине не могу се уопће поставити. Оне ће бити различите у различитим условима ратне ситуације. Основно је да се у припремама и начину вођења рата огледа јединствено схватање одређене ратне доктрине на свим степенима ратне вјештине.

Периодизација историје ратне вјештине

У периодизацији историје ратне вјештине војни писци се обично држе или конвенционалне подјеле опће историје на стари, средњи и нови вијек, или уобичајене подјеле по историјско-материјалистичкој методологији на првобитну заједницу (праисторију), робовласнички поредак (стари вијек), феудални поредак (средњи вијек) и капиталистички поредак (најновији вијек)³⁾.

Унутар овако или онако усвојене опће периодизације војни писци и теоретичари врше различите систематизације, већ према својим полазним основама, циљу и методу, на поједине периоде значајне за развој ратне вјештине.

У непосредној обради историје ратне вјештине у совјетској војној историји полази се углавном од периодизације која одговара друштвеним формацијама. Међутим, у примјени тог метода совјетски војни писци, с једне стране, нису били досљедни, а са друге, неки њихови закључци се тешко могу прихватити.

Разин је, на примјер, у најпознатијој совјетској „Историји ратне вјештине“ (коју је издао још 1938-39. г., а коју је према властитим ријечима „темељито прерадио“ још 1940-41., а затим поново 1948—1954) усвојио четири основна периода у развоју ратне вје-

³⁾ Међутим, да и у погледу периодизације опће историје основна разлика не произлази из примјењеног метода, види се и из примјера „Свјетске историје“ совјетске академије наука, која је (у 10 т.) почела излазити у Москви 1956 г., а у којој је усвојена нешто модифицирана опћа периодизација: првобитна заједница, стари вијек (до 5. ст. н. е.), средњи вијек (од 5. до средине 17. ст.), нова историја (од енглеске револуције средином 17. ст. до Октобарске социјалистичке револуције) и најновија историја.

У нашој литератури генерал Томац је у својој „Војној историји“ (Београд, 1959) дао слиједећу периодизацију (до француске револуције): робовласничко друштвено уређење — стари вијек, феудално — средњи вијек, апсолутистичко-феудални поредак — нови вијек.

штине: робовласнички, феудални, мануфактурни и машински. При томе је — насупрот Марксу и стварности, јер је период мануфактурне привреде био у Европи од половине 16. до краја 18. стољећа — према Стаљиновом становишту и читаво 19. стољеће сврстао у мануфактурни период рата.

Оваква периодизација развоја ратне вјештине, односно начина ратовања, тешко се може прихватити из два разлога.

Прво, из ње произлази као да прије робовласничког поретка није било оружане борбе и ратова, односно да „оружани сукоби — како каже други совјетски писац, Строков, оправдавајући такову подјелу — између појединих родова и племена, који су се понекад дешавали у вријеме првобитне заједнице, не могу бити названи ратовима, пошто они нису проистицали из самог карактера друштвених односа. По својој природи ти војни сукоби се у принципу разликују од ратова класног друштва“.⁴⁾ Овдје је очито стаљинистички прагматизам — по коме не може доћи до рата између двије социјалистичке земље, због чега је и информбировски напад на социјалистичку Југославију мотивисан не само њеним прелазом у капитализам већ чак и „фашизацијом“ — пројектован на далеку историју и у војној теорији одвео у чисти идеализам. Јер, ако „војни сукоби“ у првобитној заједници „не могу бити названи ратовима“ зато „што нису проистицали из самог карактера друштвених односа“, и што се „разликују од ратова класног друштва“, поставља се питање из чега су онда проистицали, и зар се и ратови класног друштва не разликују међу собом?!

И, друго, таква основна периодизација извршена је по два супротна метода: за прва два периода (робовласнички и феудални) узет је критериј друштвених формација, а за друга два (мануфактурни и машински) критериј начина производње, односно основне енергетске снаге у рату.

Ову недоследност изгледа да су поменути писци покушали исправити давањем ширих образложења.

Тако, Разин пише да ратна вјештина мануфактурног периода рата обухвата „ратну вјештину периода учвршћења апсолутизма и раних буржоаских револуција, побједи и учвршћивања капитализма и почетка кризе капитализма“, а ратна вјештина машинског периода рата — „ратну вјештину“ епохе империјализма и социјалистичких револуција“.⁵⁾

Строков пише да „смјену мануфактурног периода рата машинским периодом изазива прерастање капитализма у империјализам“ и да је „први рат тог новог периода био свјетски рат 1914-18. године“,⁶⁾ а затим даље покушава, уствари, да умјесто мануфактурног и

4) А. А. Строков: История военного искусства, Москва 1955, стр. IV.

5) Разин: История военного искусства, Москва 1955, стр. LXX.

6) А. А. Строков: История военного искусства, Москва 1955, стр. XXXIII.

машинског периода рата уведе период „ратне вјештине капиталистичког друштва“ коју дијели на:

„— ратну вјештину периода побједе и консолидације капитализма — од француске буржоаске револуције до Француско-пруског рата и Париске комуне (даљњи развитак мануфактурног периода рата);

— ратну вјештину периода почетног опадања капитализма — од Француско-пруског рата и Париске комуне до побједе велике Октобарске социјалистичке револуције у Русији и завршетку Првог свјетског рата (прелаз на машински период рата; машински период рата);

— ратну вјештину периода опће кризе капитализма (машински период рата).“

И Разиново, а поготово изнијето образложење Строкова, исувише одише шематизираним теоретисањем. По Строкову би Други свјетски рат требао бити карактерисан „опћом кризом“ ратне вјештине капитализма, а осим тога непотпуни су им закључци и у погледу карактера данашњег периода, пошто би логично требало извести закључак да се већ од Октобарске револуције налазимо у периоду ратне вјештине социјалистичког поретка, а то ни поменути аутори нису учинили, јер би то било исувише једнострано.

Очигледно је да овакова класификација хисторије ратне вјештине, која трпи од мањкања досљедности у примјени дијалектичког, научног метода већ у свом уводном дијелу, не може дати потпуно задовољавајуће резултате ни у свом конкретном истраживачком дијелу, јер оквир и систематизације нису само формалне природе већ обавезују и у погледу садржаја.

Из овога, међутим, не произлази да није могућно, а још мање потребно, истраживање развоја ратне вјештине по друштвеним формацијама. Само, у том случају треба тај метод досљедно примјенити у смислу испитивања ратне вјештине у свакој друштвеној формацији, односно у свим временским раздобљима у којима се поједине формације јављају у свом развоју и симултано једна поред друге. Тако досљедно примјењен метод несумњиво има и своје предности у погледу упоредног истраживања утјецаја разних друштвених формација на развој ратне вјештине. Међутим, неизбежни су му недостаци у томе што ни у једно доба не само да није било само „чистих“ друштвених формација према наведеној категоризацији, већ су оне

готово увијек постојале једна поред друге, а развој ратне вјештине није био увијек условљен првостепено начином ратовања више друштвене формације, а често је произлазио из врло сложених друштвених и ратних збивања. Другим ријечима, неопходно је истраживање ратне вјештине и по друштвеним формацијама али се примјеном тог критерија не може на посве задовољавајући начин извршити периодизација историје ратне вјештине на поједине временске епохе.

Иако је — разумије се — за даље истраживање историје ратне вјештине или развоја начина ратовања, основно познавање историјске стварности и досљедна примјена дијалектичког марксистичког метода, ипак је важно да и сама периодизација не спутава, већ напротив, омогућује свестрано истраживање свих појава у једном те истом периоду.

Због тога сам мишљења да је можда најприкладнија подјела по карактеристикама основног ратног наоружања у појединим историјским епохама. На тај начин историја ратне вјештине или развоја начина ратовања дијелила би се на: период хладног оружја, период ватреног оружја, период машинског ратовања и период ракетног и нуклеарног наоружања. У војној теорији јављала се и раније обрада ратне вјештине по овом критерију (наоружања), (Фулер и др.), али досада није извршена подјела историје ратне вјештине у смислу овако заокруженог, цјеловитог система периодизације.

Предност такове периодизације у односу на све изнијете јесте, прво, у томе што је спроведена по истом принципу од почетка до краја; друго, што се само временско одређивање поменутих раздобља може одредити са далеко већом тачношћу; треће, што такова периодизација развоја ратне вјештине сама по себи садржи у далеко већој мјери већу законитост, односно заједничке карактеристике вођења рата у појединим историјским епохама.

Ради се, наиме, о томе да овакова периодизација сама по себи означава већ епохе развоја посебне научне дисциплине коју истражује историја ратне вјештине, а поред тога даје могућност да се у истом историјском раздобљу испитује начин ратовања разних друштвено-политичких формација, које су истодобно постојале једна поред друге или произлазе једна из друге, а служиле се — у смислу овакове периодизације — у основи истоврсним наоружањем. Хладним оружјем ратовале су (често и истовремено) и племенске заједнице и робовласничке државе, као што се касније у периоду ма-

шинског наоружања или чак и данас у периоду ракетног и нуклеарног наоружања развија ратна вјештина агресивних и одбрамбених ратова, односно колонијалног поробљивања и империјалистичких освајања и националних и социјалних револуција.

Оваковој периодизацији такођер може да се приговори, јер и она полази само од једног елемента који опредјељује начин ратовања. Међутим, она отклања оне нелогичности које се појављују код периодизације по друштвеним формацијама због тога што су поједини друштвени системи у појединим регионима трајали врло различито, односно док су поједини народи миленијима преживљавали, на примјер, робовласнички систем, докле су други (међу њима и југославенски) прескочили ту друштвену формацију. Даље, док је прогрес у развоју друштвених формација био и још увијек јесте врло различит, докле су преовлађујућа средства наоружања која дају опћу физиономију ратовања далеко универзалнија и примјењивана од оружане снаге потпуно различитих друштвених формација.

Предложена периодизација омогућава, такођер, прегледније праћење саме еволуције, односно развоја ратне вјештине. Интересантно је, на примјер, да је прелаз од хладног на ватрено оружје у вођењу рата трајао читаво три стољећа послје појаве барута на бојном пољу, да је машинска техника знатно брже — за свега пола стољећа — дала своју физиономију рату, а нуклеарно наоружање је за свега једну деценију постало доминантно и ударило печат на вођење рата у свјетским размјерама. С друге стране, овакова еволуција и револуционарни скокови у развоју начина ратовања нису били потпуно истовјетни с друштвеним развојем, штавише, старије или конзервативније друштвене формације редовно су располагале савршенијим и моћнијим наоружањем и ратном техником.

И на крају, сматрам да је не само допустиво, већ из наведених и сличних разлога и научно оправдано па чак и нужно, да свака посебна научна дисциплина — у какове спада и историја ратне вјештине — изграђује своју посебну периодизацију и класификацију адекватну садржају и циљу свог испитивања.

Потпуковник МИХАИЛО СТАНИШИЋ

НАЧЕЛА НАШЕ ПРОПАГАНДЕ У НОР

С тим најубојитијим оружјем — с пропагандном активношћу праћеном организациским радом Комунистичке партије — сусрео се фашистички агресор одмах по упаду у Југославију да би у свенародном устанку који је убрзо избио осетио страшну моћ оружја које се никаквим ратним средствима није дало уништити. Хитлер је у почетку — првих устаничких месеци 1941 године — покушао да силом сатре југославенску Револуцију руководећи се тзв. политиком трију мера: „Побити све, опљачкати све, запалити све“. Но, убрзо се уверио да тако не иде па је у Југославију, уз нове дивизије, послао најреномираније Гебелсове помоћнике да организују „пропагандни рат на Балкану“.

Међутим, богато предратно искуство политичко-пропагандног рада КПЈ претстављало је неисцрпну помоћ НОР-у и борби Народноослободилачке војске против фашистичког непријатеља. Како у јединицама, тако и на терену — на ослобођеној територији и у окупираним подручјима земље — налазили су се вешти пропагандисти који су умели да стално подижу борбени морал војске и народа и да истовремено наносе ударце непријатељу, његовим пропагандним настојањима да неутралише становништво и консолидује територију.

За тако ефикасан пропагандни рад постојали су, додуше, повољни услови: народ је осећао мржњу према поробљивачу и поверење у снажно организовану Комунистичку партију као у херојског и верног сина домовине; дубоко укореење борбене и слободољубиве традиције; поуздање у снагу антифашистичке коалиције, а посебно СССР према којем су југословенски комунисти били развили симпатије у најширим масама итд. Поред тих услова, од великог су утицаја били и други фактори, а најзначајнији међу свима била је перспектива новог друштва, од којег се очекивало да ликвидира заосталост и старе одјосе.

С друге стране, било је и много негативних фактора који су претстављали сметње пропагандној активности Народноослободилачког покрета: драстична административна и војна расцепканост територије; продубљен јаз међу братским народима путем тешких масовних злочина организованих од фашиста (ушашка, четничка, хортијевска и балистичка клања и погроми); изнуреност народа над којим су вршене тешке репресалије; успеси и дубоки продори Хитлерових

армија на територију СССР као и у Африци; социјална расцепканост и дејство разних грађанских политичких партија и група из бивше државе које су се држале опортунистички или чак колаборационистички; одраз на југословенском ратишту слабости и старих неповерења унутар антихитлеровске коалиције — питање отварања другог фронта, зазирање од намера савезника и сл.; сталне сметње за пропагандни рад и са стране савезника: неразумевање и ометања наших акција, непомагање у пропагандном материјалу; и на крају — иако не међу задњим, по важности, елементима: снажна непријатељева пропаганда, добро организована и одлично опремљена модерним средствима, док су средства наше пропаганде била врло оскудна: били смо, такорећи, без хартије, машина, штампарског материјала, радиостаница и слично.

Разуме се да су сви ови позитивни и негативни чиниоци утицали и на држање непријатеља, односно на ефикасност наше пропаганде против њега и фашистичке пропаганде против НОП-а.

Ми смо се у својој пропаганди у НОР-у држали познатих лењинских начела примењујући конкретна решења која је наметала југословенска стварност.

Тако је руководеће начело наше пропаганде било *истинитост*. И Лењин је то начело увек истицао на прво место.¹⁾

Особито су о принципу истинитости водили рачуна наши политички радници. Тако, на пример, комесар Оперативног штаба за Босанску Крајину пише одмах на почетку устанка комесарима одреда: „Пропала је четничка пропаганда јер је лагала да ће из Србије доћи четници — а оно дошли партизани... Будите опрезни у својим политичким акцијама и изјавама. Имајте у виду да празна обећања не чине ништа“.

Дуго смо морали да се боримо за победу истине о нама, за разбијање пропаганде засноване на лажи да се „краљевска војска у Југославији“ бори против окупатора, а да партизани воде грађански рат. Свет би сигурно раније сазнао сву херојску нашу борбу да смо имали моћнија пропагандна средства намењена иностранству (само је скромна радиостаница — „Нова Југославија“ — била гласило руководства НОП-а). О томе је друг Тито писао (у часопису „Војнополитички преглед“, који је издавао Врховни штаб улето и јесен 1942 године): „Било је више узрока зашто се у иноземству дуго времена није знало право стање у нашој земљи. Прво, окупатори упорно шуте и настоје да не продре у иноземство истина о њиховим многобројним

1) „Јасна истина је основни услов пропаганде и агитације. То што наши противници говоре и признају да смо направили чуда у развоју агитације и пропаганде, не треба објашњавати спољном формом: да смо имали много агитатора и пропагандиста и да је угрошено много хартије, већ то треба објаснити суштином ствари: истина, која се налазила у тој пропаганди, пробијала се у све главе. И од те истине се не може побећи... Наша пропаганда има такав успех не због тога што смо ми били већ тако искусни пропагандисти, већ зато што је то што ми говоримо — истина“. (Ленин о пропаганди и агитацији, Москва 1956, стр. 5).

поразима, које им наноси Народноослободилачка партизанска војска. Они настоје приказати ту народну борбу као ствар само комуниста и шаке очајника, који су се одметнули у шуме да не би пали у њихове руке. Друго, као што су наши партизански одреди у прво вријеме оскудијевали у оружју и морали освајати пушку по пушку од непријатеља, ти одреди, а последије и народна партизанска војска, још више су оскудијевали у пропагандистичким средствима (радио и др.), и због тога Врховни штаб није могао дуго времена да међународну јавност обавјештава о току народноослободилачке борбе у Југославији. . .⁽²⁾

Дешавало се у неким епизодама нашег рата да поједини активисти препотенцирају неке наговештаје, или се, пак, прихватало за чињеницу неодговорно причање. Од тога се увек имало штете. Пример за ово јесу приповедања да ће се рат брзо завршити, да ће СССР зачас сломити Немачку, фама о руским ваздушним десантима итд. Сличних примера могло би се још наћи. Природно је да нерепална предвиђања и наседања гласинама имају за последицу још већу резервисаност извесних иначе колебаљивих елемената и сплашњавање заноса код других, а тиме се и непријатељу чини услуга, стављају му се у руке адути за пропагандне противмере.

Поштено, смело, самокритички и искрено изношење ставова, обавештавање и објашњење догађаја претстављало је императив у нашој пропаганди. Не једном друг Тито је упозоравао: „ . . . Наша борба бит ће тешка. Ми ћемо често бити без хране, често и без муниције. Али ми не смијемо падати духом. . .⁽³⁾“. Само таквим иступањем, истинитим предочавањем стиче се поверење аудиторијума.

Јединственост погледа и циљева и јасне перспективе. То је начело претстављало кичму наше политичке пропаганде у НОР-у. . . . није било довољно позвати само народ у борбу против окупатора под тако тешким условима, већ се морало у исто вријеме дати народу и перспективу за бољу будућност. Морало се одмах прићи остварењу предуслова за ту бољу будућност, ради које је народ углавном и могао да издржи таква тешка искушења у току рата. Позвати само народ у борбу против окупатора, а не дати му истовремено да разумије да ће се том борбом уједно постићи нешто ново, много боље, да се више неће вратити старо, — тако не би било могуће покренути све народе у ту борбу, нити тако широке масе народа заинтересовати за њу, нити би се могло у њој издржати до краја, тј. побједити⁽⁴⁾. У југословенској револуцији је постојала јединствена политичка линија ослободилачког покрета, циљеви су били јасно постављени и није било недоумице или сукобљавања разних стру-

2) Тито: *Борба за ослобођење Југославије*, Култура, Београд 1947, стр. 77.

3) *Говор на дан оснивања Четврте црногорске бригаде*, Тито: *Борба за ослобођење Југославије*, књ. I, Култура, Београд 1957, стр. 71.

4) Тито: *У чему је специфичност ослободилачке борбе и револуционарног преображаја Нове Југославије*, Комунист бр. 1, октобар 1945.

јања која би унутар Покрета дивергентно деловали⁵⁾. А кадгод се отступало од генералне линије и у пропаганди истрчавало, долазило је до грешака, а непријатељу се олакшавало војничко и политичко дејство. Такав је случај са пренагњеним и неадекватним истицањем пароле „За совјетску републику“, која се првих устаничких дана појавила у неким крајевима земље. Отступање од генералне линије и јединствених погледа нарочито је било изразито код Шаторова — Шарла — главног човека у ПК Македоније који је проповедао да бугарску фашистичку војску, која је продрла у Македонију, не треба сматрати окупаторском већ јој предавати оружје итд. У пркси су последице оваквих застрањивања наносиле доста тешкоћа нашој оружаном борби, а непријатељу се пружила прилика да предузима адекватне акције у пропаганди против НОП-а.

Често су изнова искрсели политички и војни проблеми продубљивали неке раније сумње које је пропаганда морала да рашчишћава, а онда је требало поново доста напора да се дође до јединствених погледа, до опште убеђености. Узмимо само стална подозрења наших народа према акцијама буржоаских земаља које су дуго пактирале с Хитлером, а затим, иако су заратиле против њега, подржавале реакционарне елементе у нашој земљи. Тај однос према нашој борби и постојање супротности у самој антихитлеровској коалицији, деловањем најреакционарнијих капиталистичких клика у САД и Енглеској, стварали су посебне напоре нашој пропаганди⁶⁾: она је морала имати јединствен став и тумачење у врло компликованим ситуацијама, као и у реаговању, на пример, на поједине емисије ББЦ, „Гласа Америке“, изјаве официра енглеских и америчких мисија у штабу издајника Михаиловића и слично. У писму упућеном 20. VIII. 1941

5) „Комунистичка партија Југославије могла је с таквим успјехом развијати оружану борбу због тога што у политичкој линији КПЈ није било никаквог колебања у току цијелог рата, што је КПЈ дала народима Југославије јасну перспективу за будућност: а) по питању организације народних одбора као основе будуће државне организације; б) по питању односа Југославије према Југославије, то јест по националном питању и в) по питању рјешавања социјалних, културних, економских и свих других проблема. (Тито: Реферат на V конгресу КПЈ, Стенографске белешке, стр. 97).

6) Често је и вођ револуције друг Тито морао поводом тога да иступа: „Због све чешћих појава да многе тзв. пристилице Лондона и југословенске владе отворено сурађују с окупаторима и њиховим слугама Павелићем и Недићем у борби против народноослободилачког покрета у Југославији, а нарочито против комуниста — многи наши другови мисле да је то резултат неке промјене у вањској политици Енглеске и Америке, које, тобоже, имају утјецаја на те реакционарне елементе. Овакво проматрање ствари било би у садашњој ситуацији неправилно и погрешно. Енглеска и Америка савезници су Совјетског Савеза у борби против фашистичког освајача, без обзира на то што и у Енглеској и Америци има не мали број реакционарних клика код којих су симпатије још увијек на страни Хитлера, као ударне песнице међународне реакције. Али, не треба заборавити да је огромна већина енглеског и америчког народа за борбу против фашистичких освајача и да, баш због тога, савез Америке, Енглеске и Совјетског Савеза претставља један снажан непобједиви блок, који ће уништити Хитлера и његове осовинске трабанте...“ (Тито: *Комунистичка партија и тко су све савезници окупатора*, Пролетер, априла 1942 год.).

Окружном комитету КПЈ за Шабачки округ, ПК КПЈ за Србију упозорава: „Сваки наш подухват треба да буде срачунат на то какак ће имати одјек у народу и неће ли нарушити споразум с нашим савезницима.“⁷⁾

А наше је ратиште било потпуно растргано, често су биле без узајамног контакта и веће формације акамоли партизански одреди. Тим више треба ценити умешност КП која је успевала да у тако деликатној међународној, а и унутрашњој, политичкој констелацији, спроводе начело: јединственост погледа и јединственост циљева.

Масован политички рад. Реч је о начелу да сваки борац и активист буде агитатор и пропагандист. Ослањање на најшире масе народа — а не искључиво на специјалисте, професионалце — омогућило је нашој револуционарној пропаганди да пароле Ослободилачког покрета прихватају и шире десетине и стотине хиљада пропагандиста и агитатора — партизана и активиста на терену. Такав принцип значио је гаранцију најбржег и најефикаснијег пропагандног рада. На све стране и у свако време појављивали су се тумачи политике Комунистичке партије, организатора и руководиоца Револуције, преносили ставове и објашњавали развој ситуације и догађаја. Непријатељ се тако сусрео са нерешивим проблемом: не само у сваком војнику Ослободилачке армије, већ у сваком омладинцу, у свакој жени и мушкарцу гледао је комунистичког пропагандисту. Такво стање стварало је подозрење и несигурност код непријатељевих војника и колаборационистичких елемената. Отуда даноноћне преметачине и рације по улицама и становима у потрази за пропагандним материјалом, а пронађени летак значио је смрт за активисту. Али, никакве репресалије нису могле сломити, акамоли истребити, у све слојеве становништва уткан кадар пропагандиста и агитатора. И то баш због тога што то није био малобројан слој професионалаца, већ до крајњих граница широк фронт радника, сељака, студената, жена, па чак и пионира, који су ватрено и херојски заступали гесло Револуције и разносили њене поруке и симболе до непријатељевих логора и касарни, до сваког окупираног града и засеока.

Све је ово тим више било потенцирано у борбеним јединицама наше НОВ и партизанским одредима. Није се могло ни замислити да на извесном сектору постоје потребе и могућности пропагандног дејства на непријатеља, а да се чека да то уради искључиво виша команда.

Но мора се истаћи да је касније, паралелно са огромним размахом ослободилачког рата и нарастањем НОВ, било застрањивања у погледу спровођења основног начела наше пропаганде — масовног политичког рада. У многим крајевима дошла је до изражаја тенденција јачања пропагандног апарата и пребацивања на њега тежишта пропагандног рада. Због тога је и уследила интервенција друга Бакарића, комесара Главног штаба НОВ Хрватске 20. 9. 1943 године.

7) Зборник, том I, стр. 65.

„Готово су све наше дивизије на властиту иницијативу развиле своје пропагандне отсеке или агитпропе. Рад тих пропагандних отсека и агитпропа показао је досада много добрих резултата, а нарочито у погледу плана рада и у погледу масовне пропаганде. Сви међутим агитатори и отсеци боловали су од тенденције професионализације посла и тиме читав рад сводили на интензиван рад неколицине људи у дивизији, а запуштали активизацију свега људства дивизије у појединој кампањи. Тај се погрешни правац развоја очитује у свим нашим дивизијама, те га треба енергично пресећи и распустити све агитпропе и пропагандне отсеке. У организацији рада мора се политички комесар ослањати на своје подређене политичке комесаре, на све политичке раднике у војсци, на све постојеће организације у војсци и коначно на саме борце. По досадашњој је пракси пропагандни отсек или агитпроп постао мање или више самосталном установом која додуше ради под надзором, час већим час мањим, политичког комесара, али која има свој властити програм и властите задатке. Наравна је ствар да се уз такву поставку кидала она уска повезаност рада политичког комесара с радом агитпропа и да се нужно стварала самосталност код појединих агитпропа, онда тежња за професионализацијом, која није могла развијати све оне латентне снаге које се код бораца у дивизији крију. Разлика је на пример ако он (комесар) у једној кампањи мобилизира све своје подређене комесаре, све политичке организације у војсци, културно-просветне одборе и различите активне бораца, те ту своју активност подупру свом штампом у дивизији и расподели посао тако да искористи управо сву различитост свих тих активизираних чинилаца, од поступака ако пропусти вођење кампање свом пропагандном отсеку или агитпропу који ту кампању даље спроводи помоћу професионализованих кадрова. Постави ли се ствар на правилне основе, лако ће се решити питање кадрова. Ту се онда неће постављати питање изграђених тзв. способних пропагандиста, него ће се поставити питање како искористити сваког појединца и како тим искоришћавањем развијати те појединце даље. Ту ће одмах искрснути истина да се у свакој кампањи може на згодан начин искористити сваки припадник НОВ, па био он референт санитета, обавештајни официр, шеф канцеларије или партизан. Но распуштање агитпропа не значи да он (комесар) треба распустити и технику и организацију ширења свакодневних вести“.

Интензивним радом политичких организација и органа — у првом реду Партије и СКОЈ-а, затим политичких комесара, народних одбора и других — припремала се истовремено и ова необично разграната пропагандна мрежа. То треба имати у виду да би се схватило да је оспособљеност — додуше, неуједначена — тих пропагандиста и агитатора била плод систематског политичко-васпитног рада чије је спровођење КПЈ увек сматрала својом основном дужношћу. Такоређи читаво време рата одржавани су широм земље, како у борбеним јединицама, тако и на терену, семинари и политички курсеви. Мање-више и сваки састанак би значео мали инструктаж и поли-

тичку припрему, било да је реч о „проради материјала“ или тумачењу неког локалног догађаја.

На остварење принципа масовности у политичко-пропагандном раду могу рачунати само покрети и земље где је потпуно заступљено јединство погледа и интереса руководства и народа и где народ заиста држи судбину у својим рукама. Само у тим случајевима постојаће искрена, такорећи природна, органска повезаност између јединке и друштва, као и убеђеност сваког појединца у оправданост борбе.

Држање кључне карике. То начело истакло је у први план, као стално наглашавану идеју водиљу политике КПЈ: борба против окупатора и братство и јединство наших народа. „Основна линија наше Партије, још на почетку ослободилачке борбе, била је — рекао је Тито у свом реферату на V Конгресу КПЈ — онемогућити — пропагандом и живом ријечју чланова Партије и партизана — међусобни покољ народа Југославије на шовинистичкој бази. Партизани су били васпитавани у духу братства и јединства, и били су носиоци братства и јединства, борили су се кроз читав рат за њихово остварење.“ Уопште, диференцирање и градирање циљева претставља битан услов за успех пропаганде. Отуда су се као мото југословенске револуције издвојила два основна задатка: немилосрдна борба против окупатора и домаћих издајца и братство и јединство народа. У складу с тим је и била синтезована основна нит политике у главној пароли: „Смрт фашизму — Слобода народу“. Прихватање те лозинке од најширих маса, њено спонтано и незадрживо ширење, потврдило је и њену животност и то да је у њеном садржају неоспорно била „кључна карика“ целокупне наше војно-политичке, па и пропагандне, активности.

Од почетка јасан став у националном питању и бескомпромисна борба за братство и јединство, како унутар оружаних јединица, тако и на терену, сигурно су претстављали највећу залогу наше победе. „Ту је требало поступити врло тактично, врло смишљено, требало је много стрпљивости, много самопријегора и много упорности сваког појединог борца док се то постигло. Баш то братство и јединство, које је постигнуто са толико напора и жртава у току рата, претставља једну од највећих тековина наше Народноослободилачке борбе“.⁸⁾ И кад су нацистичке и фашистичке хорде — уз помоћ четника, усташа и других издајника — по Хрватској, Србији, Босни и Црној Гори распаљивале братоубилаштво, а то исто су радили бугарски и мађарски окупатори на територијама које су запосели — НОП је развио барјак братства и јединства југословенских народа. Ретко је који акт револуционарних органа, као и пропагандни потхват, прошао а да се ово питање не истакне у први план. Стварана је такорећи психоза неминовности извојевања и очувања братства и јединства народа.

8) Тито: У чему је специфичност ослободилачке борбе и револуционарног преображаја нове Југославије, *Комунист* бр. 1, октобар 1946.

То је била, да тако кажемо: стратегиска карика. Али исто тако смо морали и за опсежније или мање потхвате и акције изнаћи и одговарајући главни беочуг у ланцу пропагандних поступака. А онда је била ствар методологије да се пронађу адекватне паролe и остали облици пропаганде и агитације помоћу којих се кључно питање упорно наметало.

Далекосежне последице тих настојања — које су се огледале како у победи Револуције, тако и касније у одбрани њених тековина — потврдили су, између осталог, и способност наше пропаганде да исправно одреди кључну карику и не испушта је. И ту смо остали вешти креатори Лењинових препорука који је у ери припреме Октобарске револуције говорио: „Свако питање врти се у „зачараном кругу“, јер је сав политички живот бескрајан ланац састављен од бесконачног броја карика. Сва се вештина политичара састоји у томе да пронађе и ухвати се управо за такву каричицу која се најтеже избије из руку, а у датом тренутку је најважнија од свих и која највише гарантује господару каричице господарење целим ланцем“.⁹⁾

Оперативност — брзо и благовремено реаговање пропаганде. То је опште усвојен принцип за пропагандни рад. У пропаганди играју улогу и најмање временске јединице. Догађаји, нарочито у време рата, брзо се мењају. Због тога се мора и њиховом тумачењу прићи што пре, управо још у њиховом току. Иначе, може се десити да противничка страна даје своја објашњења или да се закључци праве на основу претпоставки и несигурног нагађања, а све то наноси штету чије отклањање захтева много времена. „Ако се ситуација измени за 24 часа, то и тактику треба променити за 24 часа“ — ове Либкнехтове речи наглашавао је Лењин истичући значај оперативности, брзине реаговања пропаганде и агитације. Ђутање тада кад војске и народ траже одговор или бар вест из свог извора може понекад имати и тешке последице. На пример, један од елемената брзог расула војске старе Југославије треба и ту тражити, јер је после уништења централне радиостанице и дезорганизовања главног града престала активност и других пропагандних органа и средстава, што је поспешило тоталну пометњу и обезглављеност.

У нашем Ослободилачком рату одмах се реаговало на све појаве које су биле од значаја за пропагандну делатност. Илустрације ради потсећемо на упозорење Оперативног штаба за Босанску Крајину, који 12. VI. 1942 године реагује на споразум потписан у Лондону 26. V. 1942 године између САД, СССР и Енглеске о стварању другог фронта у Европи.¹⁰⁾

⁹⁾ Ленин о пропаганде и агитацији, Москва 1956, стр. 212.

¹⁰⁾ После различитих коментара на терену о том догађају и једног слабо постављеног летка, долази још једно писмо истог штаба (10.VII.1942) у којем стоји: „Ових дана на вашем терену кружи летак „Одговори и питања“, којег војска чита на све стране и који је пребачен и на терен Трећег и Првог крајинског одреда. Војсци је постао тај летак лектира и политички комесари испитују војнике по томе летку. Међутим, тај летак по ономе што у њему стоји сушта је супротност ставу линије наше Ослободилачке борбе, отворено,

Употребљавали смо и најубичајенију форму реаговања у пропаганди, такозвани деманти. „Слободна Југославија“ је често преносила демантије оповргавајући нетачна саопштења Радио Лондона и других станица, например, како су наводно четници водили неку борбу против окупатора и сличне дезинформације.

Настојало се, такође, да се благовременим пропагандним потезима припреми нека акција, било већа војна операција, било економска мера, било спољнополитички потез. А затим, дужност пропагандиста и агитатора је да никако не испуштају иницијативу, да стално „разгарају пламен“ и да благовремено и брзо парирају покушаје непријатељеве пропаганде која настоји да натура своја тумачења и инфилтрира своје циљеве. Наша пропаганда се у том смислу нарочито добро показала у време разуктавања устанка 1941 године¹¹⁾, затим око заседања АВНОЈ-а и формирања Националног комитета ослобођења Југославије, тукући на свим фронтима наступање реакционарне пропаганде са Запада и избегличке владе. И у другим приликама манифестовала се брзина реаговања наше пропаганде. Тако, например, Главни штаб Хрватске у летку од 21. I. 1943 године¹²⁾ упозорава на припреме нове непријатељске офанзиве, позива борце и народ на јуначки отпор и издржљивост и говори како ће и ова офанзива као и раније доживети слом.

Свакако да се и у спровођењу овог начела — оперативности, брзине реаговања — пропагандног рада увек полазило не само с позиције истине већ и са солидно припремљеним иступањима. Таква

најизразитије скретање које нас неминовно одваја од народа. Штавише, непријатељска пропаганда и окупатор свим својим пропагандним актима настоји наметнути нам ту политичку линију и скренути нас с одређеног и јединог правог пута борбе. Ми не знамо ко је то издао, али је комесар одреда одговоран за његову појаву и треба да оштро укори људе који су можда и самовољно учинили овакав политички испад. Овим је објективно помогнут непријатељ, а особито четничка пропаганда која по тим питањима и одваја масе од нас. Схвати ову ствар врло озбиљно и настој да се она никад више не понови. Издај наредбу политичким комесарима да се све јавне публикације издају уз твоје одобрење, а евентуално и овога штаба. Колико је апсурдан тај проглас, говори његова прва тачка: „Партизани су класно свјесна војска радника и сељака...“ Друге тачке из тога летка су научно нетачно формулисане и до краја површне... А најтипичније је извртање линије и наше борбе... Све лете назначене одмах повући из чега и народа, а како народ и војска воле такву форму агитације („одговори и питања“) може се направити сличан летак, само са другом садржином и исправном линијом. Ради увида, шаљемо вам примерак овог летка који сте ви тамо издали и који је допро до нас“.

(Архива VII ЈНА, фасц. Оп. штаба за Бос. Крајину).

11) Сваки потез окупатора бива раскринкаван од првог дана. Тако је друг Тито штампао 4 септембра, 1941 године свој убитачан памфлет: „Још једна марионетска влада“ (*Борба за ослобођење Југославије*“, I, *Култура*, Београд 1957, стр. 4) који почиње речима: „Двадесет и деветог августа, након дугих и тешких порођајних болова, генерал фон Данкелман, врховни заповједник њемачких разбојничких банди у Србији, родио је међу мало недоношче, коме је — по Хитлеровој жељи — дао име: влада... Међу многобројним пропагандним противакцијама (контрапропаганда) било је и саопштење поводом инсцениране „свечане“ сахране жандарма погинулог у Београду за време ослобођења друга Ранковића итд. итд.

12) У архиви Војноисториског института ЈНА

брзина, уз истовремену деликатност тема, тим више захтева способне пропагандисте, односно зрело политичко руководство и кадрове којима оно располаже за пропаганду. Јер, брзина у оваквим случајевима не сме имати примеса брзоплетости нити вербалне импровизације с неубедљивим, празним фразирањем.

Очевидно се овде намеће питање: да ли између овог начела и оног о масовности постоји противречност? Наиме, могу ли се измити захтеви да само одређени органи иступају с публикованим материјалом и поставка о масовном учешћу у пропагандној активности? Кад се говори о масовном политичко-пропагандном раду треба нагласити да се првенствено мисли на агитациску делатност тј. усмено објашњавање, убеђивање и активирање маса личним додиром. И наше искуство је показало потребу да важније публикације и уопште писмено политичко иступање издају и обављају позванија руководства, или да се бар консултују приликом таквих поступака. Значи да такво ограничење не иде на уштрб масовном агитациско-пропагандном раду, већ само истичу колики значај треба придавати писменим пропагандним актима и упозоравању на деликатност таквих поступака.

Актуелност. Као што смо истакли, говорећи о начелу оперативности, наша пропаганда је самим тим што је брзо реаговала, што је била у току како наступајућих догађаја, тако и оних који су се одвијали, била актуелна. Њена особеност, гледана кроз начело актуелности, састојала се и у томе што је у конкретној агитациској пракси, као и пропагандним захватима, била комплексна. У радиовестима, билтенима, саопштењима, као и усменим тумачењима, говорима и порукама, увек је слушалац или читалац информисан како о приликама на југословенском ратишту, тако и о ситуацији на другим ратиштима, управо о свему ономе што га је интересовало. Дакле, неодвојиво од актуелности ишла је и комплексност, целовитост информација и пропаганде.

Ако пропаганда није „текућа“, ако не иде тачно укорак с развојем, с одређеним збивањима, онда ће промашити. Оглушивање о виталне проблеме и актуелне догађаје, искрсли они у рату или миру, одмах ствара погодно тле за непријатељску делатност, а сопствене масе доводи у забуну и препушта их стихији. У човековој је природи да тражи задовољење своје знатижеље на овај или онај начин. У свим државама се за време рата предузимају најразноврсније мере да се спречи ширење пропаганде из непријатељских извора. Ако ти извори још и не дају актуелне вести и тумачења они сами по себи одбијају, немају ефекта на шире слојеве становништва и војске, а деморалишу евентуалне симпатизере.

Конкретност. Упоредо с актуелношћу иде и конкретност пропаганде. Често није могућно дати потпуна објашњења неког догађаја. Али, ако је јавност за њега на неки начин дознала, ако се глас о њему проширио, дужност је пропаганде да се осврне на тај догађај и обећа заинтересованим да ће што пре дати исцрпније информације. Исти је поступак и кад је у питању подршка пропаганде извесном поли-

тичком гесту, војној операцији, економској мери. После неког наговештаја, нацрта, акције не сме се остати само на магловитим уопштеним објашњењима. Човек је склон да тражи стваран доказ, такорећи опипљив аргумент за нешто што му се сервира, што га окружује, поготово за оно што га се непосредно тиче. Разводњено, небулозно обраћање умртвљује, понекад и љути масе, односно слојеве којима се обраћа. Лењин је често упозоравао на то. Он се окомљивао на неинвентиван рад неких теоретичара и уопште аутора који заборављају да ће њихово писање бити посејано у ветар ако не буду конкретнији: „И тим накарадним језиком прежвакавају се, без нових података, без нових примера, без нове обраде овештале социјалистичке мисли, намерно вулгаризоване“.¹³⁾ А Лењинови и Титови говори, иступања и радови су пример конкретности. Ту све живо и убедљиво звучи и свака је мисао пластична и извајана од стварних примера и конкретних појава. А у пропаганди конкретност не значи само цифру, број — нити у првом реду то — већ стварно аналитичко објашњење нечега што се пред нашим очима одвија (или ће тек доћи), објашњавање поткрепљено убедљивим чињеницама, поступцима и ставом познатих људи, као и рељефним приказом односа који настају. Таква пропаганда претставља силовиту сугестивност, формира лични став, распаљује и води масе и чини их убеђеним у исправност пута вођа. Да би се схватила сва моћ такве активности вреди изнова прочитати Титове чланке, поруке и говоре као што су: „Терор фашистичких бандита“, „Годишњица црвене армије“, „Јединство народних изрода“, говори Првој, Другој и Четвртој пролетерској бригади, на Првој земаљској конференцији Антифашистичког фронта жена, на Првом конгресу омладине Југославије... И Титове заповести нису били само шгуро прецизирани војнички задаци, у њима је увек истицан човек — борац, његов положај и перспективе. Исто тако је и с другим иступањима. Карактеристично је да је Гебелсов помоћник д-р Валтер Грубер, руководилац „пропагандног рата на Балкану“, закључио у својој студији политичке делатности НОП-а: „... не само цела политика него, у великој мери, и вођење рата стоји код Тита на пропагандистичком гледишту...“¹⁴⁾

Међутим, у појединим крајевима наше земље у време Ослободилачког рата било је покаткад неконкретности у пропагандно-агитационом раду. Можда је раздобље првих месеци 1942 године у Црној Гори, најбоља потврда за то. У неколико махова се Главни штаб НОПО за Црну Гору обраћао Васојевићима, али су те поруке биле прилично развучене, неконкретне и епски расплинуте што за тренутну ситуацију и расположење није било адекватно.¹⁵⁾ Па макар да се у већини

13) Ленин о пропаганде и агитацији, Москва, 1956, стр. 84.

14) Архив ВИИ ЈНА

15) Ево извода из једног саопштења тог штаба од 1. II. 1942 године: „Отровно оружје пегоколониша и издајника био је непоштени расцјеп који су покушали да изврше. Свака ријеч ових изрода, сваки њихов поступак, свака њихова акција били су отровни. Борба против тога најгорег отрова била је неопходна и оправдана. Од непосредног расцјепа, од тог отровног оружја, које

тих случајева убрзо реаговало — накнадно су слате поруке, саопштења и позиви, добро састављени и с конкретним садржајем — питање је да ли су у пропаганди већ били направљени такви прогустии који су изискивали далеко дуже време да би се исправиле њихове последице.

Једноставност. Познато је да најубедљивије и најупечатљивије делују на читаоца, слушаоца или гледаоца сажети текстови, пословице и изреке, као и слике и симболи који су лако разумљиви и уочљиви. Сетимо се само афоризама из ратова старих народа, попут оног: „Ако ти је, сине, кратак мач, а ти — корак ближе непријатељу“, или кад Спартанка даје штит ратнику и опомиње га: „С њим или на њему“. И симболи се одмах фиксирају у свести због своје једноставности: петокрака, знак победе, облик неког слова, мелодични акорди и сл. Најзапаженији говори су управо они који нису изнети компликованим стилем, већ јасним, простим и сваком доступним.

Поготову у узбурканим међународним ситуацијама и у рату увек се тежи да се политика, намере и гестови руководства објасне што једноставнијим речима. У војсци и рату је то становиште тим пре оправдано, како услед краткоће времена и изузетно специфичних прилика, тако и због хетерогеног састава људства. Уосталом, није тек тако као закон у публицистици прихваћена девиза „да је мислима широко, а речима уско“.

Познато је да се замршеним реченицама и компликованим питањима не може освојити пажња слушалаца. Савременици су се дивили Лењину, његовој вештини да своју мисао изнесе просто. А он је то и од других захтевао: ... „умети говорити просто и јасно, језиком разумљивим масама, одлучно одбацивши бомбардовање мудрим изразима, стране речи, научно, готово, али маси још неразумљиво; одбацили пароле, дефиниције, теореме“...¹⁶⁾ „Вештина сваког пропагандисте и сваког агитатора јесте у томе да на најпогоднији начин утиче на одређене слушаоце, показујући им неку истину што убедљивијом, што упамтљивијом што је могуће очигледније и упечатљивије“.¹⁷⁾

Једноставношћу која узбуђује говори друг Тито на Првом заседању АВНОЈ-а: „Ми имамо висок морал не само у нашој војсци — морал који задивљује читав свијет — већ и у нашем народу. Гледајте на она попаљена села. Крај њих, на зими, по дашчарама или под голим небом, у шуми крај ватре, сељаци и сељакиње не хропћу на своју судбину, већ кажу: „Браћо мила, борите се — а ми ћемо дати и последњи залагај што га имамо, да бисте победили нашег

ипак није могло да затрује народну борбу, издајници су прешли на убиствено оружје братоубилачког рата, чему је уосталом нужно водио непоштени расцјеп. И једно и друго било је по налогу и за рачун окупатора... Започети братоубилачки рат неће се проширити. Они који су мислили да могу убацивати отров и ватру међу Црногорце, биће ватром црногорског оружја и отровом народног гњева уништени“ (Зборник, том III, књига 2, стр. 107.)

16) *Ленин о пропаганде и агитацији*, Москва 1956, стр. 10.

17) Исто, стр. 13.

заједничког непријатеља. То је морал какав се ријетко и тешко нађе, то је понос народа Југославије¹⁸⁾ Колико су просте али дубоко садржајне Титове пароле и изреке: „Све за фронт — све за победу“, „Боље је стојећи борити се него клечећи умирати“, „Наша је перспектива — побједа“, „Туђе нећемо — своје не дамо“ и др.

Када истичемо начело једноставности — подразумевајући ту потребу да политички радници, писци, публицисти и остали који се баве пропагандом пишу и говоре једноставно, популарно — ниуком случају се не сме запасти у вулгаризирање и банално тумачење и објашњавање ставова; таквим би се поступцима профанисао сопствени реноме, а затим: увек се морају поштовати они којима се обраћамо, ценећи њихову способност схватања проблема.¹⁹⁾

Непрекидност. Брзи преокрети у ратним ситуацијама често негативно утичу на могућности пропагандне делатности. Нарочито је то изразито приликом сталних покрета јединица, у првом реду партизанских. Има много докумената из нашег НОР-а који потврђују потребе и захтеве да се предузму хитне мере за обезбеђење континуитета пропаганде. Партизански одреди, теренска руководства и поједини активисти често су ургирали код виших руководства да им помогну у раду тиме што ће их редовније снабдевати пропагандним материјалом. Још ако је политичка ситуација, особито спољна — међународна сложена, тим пре је неопходно непрекидно информисање и објашњавање како код својих бораца и становништва, тако и међу непријатељем.²⁰⁾

Због тога су велик значај имали листови, билтени и „вести“, које су издавале наше јединице. „Усвајајте линију из „Крајишког партизана“ — пише Осман Карабеговић политичким комесарима... „Народу стално треба писати и говорити“ — стоји у закључцима

18) Тито: *Борба за ослобођење Југославије*, књ. I, *Култура*, Београд 1957, стр. 116.

19) Лењин је о томе писао: „Популаризација је врло далеко од вулгаризације, од баналности. Популаран писац приводи читаоце дубокој мисли, дубокој науци, полазећи од најпростијих и општепознатих чињеница, указујући, поступним расуђивањем или успело изабраним примерима, на главне закључке из тих података, наводећи мисленог читаоца на све даље и даље проблеме. Популаран писац не полази од немисленог читаоца, који не жели или не уме да мисли, — напротив, он полази од неразвијеног читаоца који има озбиљну намеру да мисли својом главом и помаже му да оствари тај озбиљан и тежак посао; води га, помажући му да прави прве кораке и учећи га да даље иде сам. Вулгаран писац замишља немисленог читаоца и неспособног за размишљање, он га не наводи на прве поставке озбиљне науке, већ то чини у накардно упрошћеном виду, засољеном пошалицама и досеткама, преноси му „готове“ све поставке неке науке, тако да се читалац не кани да то жваће, већ само да прогута ту кашу“. (Ленин о пропаганде и агитацији, Москва 1956, стр. 84).

20) „Нарочито је тешко новим борцима објашњавати улогу Енглеске и Америке као наших савезника. Велики део другова још увек држи да се Енглеска и Америка односе према нашем Народноослободилачком покрету саботерски“ — стоји у извештају комесара II корпуса НОВ и ПОЈ од 6 јула 1943 године, кад говори о потреби непрекидног објашњавања компликоване политичке констелације.

једног од првих саветовања политичких радника у Босанској Крајини. О неопходности непрекидног пристизања пропагандног материјала говори и извештај Крагујевачког ПО од 5. X. 1941 године: „С највећим жаљењем истичемо да нам материјал стиже ужасно споро. Добили смо још 15 септембра билтен број 4 и ништа више! Мојли бисте нам ви послати две-три речи: пало В . . . , пало Ужице, јер је то за наш рад од огромног значаја, јер такве вести дознајемо обично после недељу дана од самих сељака. Молимо ово узмите у разматрање“.²¹⁾ Ево још неколико примера који говоре о неопходности континуираног пропагандног рада, о потреби за листом, тј. својом штампом и уопште неким, да тако кажемо, материјализованим, писменим тумачењем ставова. Покрајински комитет КПЈ за Србију у свом извештају каже: „Пошаљите нам нешто материјала. Оно што су нам наговестили да долази из осл. Србије — „Борба“ и „Билтен“ бр. 9—10 — није стигло. Негде на путу се је задржало и ко зна када ћемо добити. Зато нам ви пошаљите, то нам је неопходно да имамо. Много би нам користило. Стално нам људи траже и чуде се како то да ми немамо. . .“²²⁾ Нешто слично се налази и у одговору Главног штаба НОП и ПО за Црну Гору и Боку од 13. VII. 1942 упућеном штабу Прве пролетерске ударне бригаде, који је тражио редовније снабдевање пропагандним материјалом: „Шаљемо вам 6 примерака „Вијести“, два примерка смо вам раније послали. „Вијести“ ћемо вам редовно слати сваки други дан, али и наше јединице добијају на батаљон по два комада. . .“²³⁾

Постоји још низ докумената из нашег НОР-а сличне садржине. Сви они само потврђују стару истину да је човек увек жељан нових сазнања, да воли да буде информисан, јер се тако и лично оријентише. А с друге стране, руководство је дужно да прати потребе маса, да их правовремено о свему обавештава. Ништа опасније није по морал од осећања усамљености и лутања које долази услед необавештености. Зато је била сасвим исправна и далековидна политика Врховног штаба НОВ, односно ЦК КПЈ, да се пропагандна активност сматра борбеном активношћу и да се од највиших до најнижих инстанција специјално задужени људи старају о непрекидности пропаганде, о сталном њеном пулсирању. Ништа тако убедљиво не везује људство као чврста међусобна кохезија, осећање да је човек део јединствене целине. Пропаганда код које је начело континуитета спроведено у пракси, битан је фактор да се такво осећање стално одржава. Таквим радом се потврђује неуништивост покрета и борбе, јер се увек „даје глас од себе“, што је и са психолошког становишта прворазредан елемент за моралну чврстину и појединца и колектива, за стално потстицање борбеног духа.

Обраћање разним групама: *диференцирање пропагандних акција према аудиторiju*. „Да би се схватиле особине, својствене психо-

21) Зборник, том I, стр. 181.

22) Зборник, том I, стр. 308.

23) Зборник, том I, стр. 417.

лошке црте сваког слоја, професије и слично, треба се учити нарочито стрпљивом и опрезном прилажењу масама²⁴⁾. Нигде тако као у најтежим ситуацијама, а ратне су такве, не долази до изражаја оправданост овог Лењиновог захтева који је он доследно примењивао у организовању победе прве социјалистичке револуције на свету.

Постојање разних нација и групација у истој држави, најразноврснија социјална раслојеност, неједнак ступањ културе и друга специфична обележја (религија и сл.), различите унутрашње противречности, све то захтева посебан третман и у домену пропаганде.

Управо су ти фактори утицали на одређивање линије у политичкој пропаганди КПЈ у НОР-у. При сваком пропагандном поступку требало је водити рачуна како о бројним нацијама и националним мањинама тако и о појединим групама становништва, поготову оним које још нису биле активан чинилац у борби. У неколико махова се пренебрегавало ово начело, па је тада долазило до немилых последица. Узмимо, на пример, летак ПК КПЈ за Србију (јул 1941) у којем стоји: „Издајица је онај ко ма чиме — радом, материјалом, храном, новцем, порезом, куповањем „Новог времена“, слушањем лажи преко радио итд. — помаже окупаторе и његове најамнике“²⁵⁾. Обратити се овако читавом становништву било је нереално из два разлога: прво, није све становништво било припремљено на овакву меру, а друго, чак су се сами робно-новчани односи у тим приликама опирали таквим захтевима — град је куповао од села и обратно. Поводом оваквих и сличних застрањивања друг Тито пише у „Билтену“ Врховног штаба НОПОЈ, (двоброј од 1 октобра 1941 год.): „На савјетовању“²⁶⁾ су изишли на видјело многи недостаци и погрешке. Има секташких појава према савезницима у борби, или према засада неутралним групама четника које још нису вољне да ступе у борбу, али нам нису ни непријатељске. Сукоб са свим тим групама мора се избјегавати.“

У припреми револуције, за време устанка и касније током Ослободилачког рата руководство НОП-а непрекидно се обраћало Србима, Хрватима, Словенцима, Црногорцима, Македонцима... радницима, сељацима, студентима. Касније се морало радити на придобијању заведених људи из разних квислиншких формација, у првом реду домобрана. Супротстављало се непријатељевој разбијачкој пропаганди која је настојала да распирује мржњу међу народима Југославије и да отуђује поједине националне мањине. Колико се у НОБ водило рачуна о потреби посебног третмана појединих група говоре многи документи. У једној поруци Приморско-горанског подручја, упућеној 12 јула 1943 „Хрватском народу Језерана, Стајнице и околне“²⁷⁾ позивају се заведени сељаци да се врате својим кућама:

24) Ленин о пропаганде и агитацији, Москва 1956, стр. 14

25) Зборник, том I, стр. 30.

26) Реч је о одржаном саветовању претставника штабова и команданата народноослободилачких партизанских одреда Југославије у Столицама — прим. М. Ст.

27) Оригинал у архиви Војноисториског института ЈНА.

„Вратите се слободно, јер знамо да ви нисте криви за бјекство, него они који су одувijek сијали забуну и мржњу и раздор међу народом и од тога живјели“. Сличан је и проглас „Србима Змијања и из села Мркоњић среза“; њима се говори да не служе четницима јер тако помажу највећем крвнику српског народа, Павелићу.

Применом одговарајућих метода спровођење овог начела давало је значајне резултате. Махом се није залетало на тренутно постизање крајњег циља — приступање Народноослободилачком покрету, него су групе становништва, које су се налазиле по страни, оријентисане на опрезно размишљање, на резервисан став према колаборационистичким елементима, да би се из дана у дан преобраћале у активне подржаваоце и борце Револуције. А да би се применио најадекватнији метод у приступању разним слојевима и групама, инсистирало се на брижљивој, студиозној анализи њихових карактеристика и тенденција развоја. О томе најчешће говори и прва тачка једног редовног извештаја, — тзв. обрасца бр. 11 — који су нижи штабови достављали Главном штабу Хрватске, која захтева и слање података о разним слојевима становништва са дотичне територије.

И у односу према непријатељу примена овог начела давала је врло велике резултате. Конгломерат фашистичког савезништва пружао је повољну прилику за употребу различитих метода утицања на поједине групације: Немце није било тешко навести на гневно расположење према Италијанима, усташе према четницима итд. А највреднија резултанта таквог рада била је и стварање националних партизанских формација у оквиру НОВЈ од заробљених или пребеглих Италијана, Бугара,²⁸⁾ Мађара и др. Посебно поглавље претставља наша пропагандна активност међу домобранима. Почетком 1942 године друг Тито даје задатак Главном штабу народноослободилачких партизанских одреда за Хрватску.

„Развите јаку пропаганду у домобранској војсци и продубите везе с домобранима. Њиховим преласком на нашу страну убрзао би се политички рад у масама. Ширите летке за домобранску војску. Један такав шаљемо вам да га умножите и растурите.“²⁹⁾

Овде је дошло до изражаја обиље облика путем којих је спровођено начело пропагандних акција према појединим групама. Методолошки поступци и читава политика у овом питању, у примени овог начела, заслужују посебну обраду.

Добра организација и стално припремање за пропагандни рад. Већ смо истакли на који је начин КПЈ припремала своје кадрове за пропагандну и агитациску делатност, какав је значај томе придавала: организоване су политичке школе, курсеви, семинари, иступања го-

²⁸⁾ „Интензиван рад међу бугарским окупаторским војницима, који се умногоме разликују од других војника, као што су Њемци, Италијани итд., омогућиће вам да дођете до наоружања, па и до људства из тих окупаторских јединица...“ Тито: „Стварање и развој Југословенске армије“, издање Главне политичке управе ЈА 1949, стр. 172.

²⁹⁾ Исто, стр. 140

ворника на зборовима, митинзима и конференцијама. Настојало се да сваки члан Партије и СКОЈ-а дискутује на састанцима. То се касније у време рата пренело на све борце.

У свим јединицама НОВ и партизанским одредима постојали су и специјално задужени кадрови за пропагандни рад. Тако су они — поред већ изнетог начела масовности: да сви борци и активисти буду агитатори — били покретачи систематског, организованог припремања пропагандиста и на научним основама засноване пропагандне активности.

Већ на почетку Ослободилачког рата, док се нису имала посебна ратна искуства, траже се начини и форме за темељитији пропагандни рад. Инсистира се на сталном проширивању знања, на солидном студирању проблема, на свестраној процени свих елемената који утичу на пропагандну активност. Велик значај се придаје анализаторском раду и темељитом сагледавању узрочности догађаја и разних противуречности; ово потврђује и писмо штаба Првог босанског корпуса од 21 јуна 1943 године³⁰), упућено свим политичким комесарима дивизија, бригада и одреда и политичким радницима на терену, у којем стоји: „Наш је задатак да знамо за све невоље које раздиру четничке редове, те да многобројне супротности у четничким редовима продубљујемо и да их користимо на сваком кораку и у свакој борби“. Исто тако, систематски се проверава учинак појединих пропагандних акција и метода, а и примена разних агитациско-пропагандних средстава бива претходно подвргнута брижљивом одмеравању да би се видело које је средство у датом тренутку најпогодније.

Чак су постојали и прецизнији показатељи вредности и ефикасности пропагандног рада, као и помоћни методи да се дође до потребних података за успешније предузимање мера у тој области. Поздано се може тврдити да је тада тешко која зараћена страна имала тако ефикасан пропагандни рад. Илустрације ради, узмимо један од многих докумената који говоре и о систематичности у том раду, на пример, поменути образац бр. 11, достављан Главном штабу Хрватске од нижих команди. У образцу постоје рубрике: „1) Политичко стање. Какво је расположење становништва на селу, у градовима, код радника, те код разних слојева на територији команде; 2) Гдје су, како, од кога држани зборови, конференције, какав је дневни ред и успјех? 3) Шта од наше штампе долази у руке народа, у коликој количини и како народ прима ту штампу? Колико и како народ сазнаје радио вести „Слободне Југославије“; 4) Каква је делатност НОО-а и НО фонда? 5) Каква је делатност омладинског савеза, АФЖ и других организација? 6) Примећује ли се и у чему активност окупатора, усташа и четника у нашој позадини; њихове акције, организација пропаганде и однос народа према томе; 7) Активност команди; 8) Економска ситуација“.

Како се гледало на организацију пропаганде у НОР најбоље може показати и писмо Врховног штаба од 1 октобра 1942, упућено

30) У архиви Војноисториског института ЈНА.

свим партизанским бригадама и одредима, као и свим штабовима и партизанским комитетима. У том писму, које је за „Привремени управни отсек при Врховном штабу НОП и ДВЈ“ потписао чича Јанко (Моша Пијаде) каже се, између осталог:

„... С обзиром на могућности, које се отварају нашој пропаганди у свјетској и међународној јавности, а и ради неопходног побољшања агитациског и пропагандистичког рада у ослобођеним и неослобођеним областима Југославије, као и ради што успешнијег разбијања непријатељске пропаганде у земљи и у свијету, рачунајући ту и непријатељску пропаганду југословенске избјегличке владе — намећу се извесне мере и радови чије вам се хитно, неодложно и солидно извршење овим наређује“. (Следе упутства за скупљање и слање Врховном штабу свих докумената и писаних ствари својих и непријатељских. За летке се, например, траже подаци где су бачени, када и каквим средствима, дају образложења мера које треба подузети за прикупљање оптужног материјала против окупатора и његових слугу.

Не треба поново подвлачити да оваква свеобухватна организација, која се бавила политичком пропагандом, није претстављала посебан, професионалан пропагандни апарат. Речено је већ раније да је у основама делатности КП био заступљен принцип свеобухватне масовности тј, оријентације да сваки активист револуционарног покрета буде агитатор, па и пропагандист.

Још је једна предност овако постављене — у организациском погледу — наше пропаганде у НОР-у. Она се састојала у томе што се увек долазило до освежавања, до нових форми рада, и тиме се готово спонтано уклањала опасност од шаблонизирања агитациско-пропагандне праксе, што је, како је још Лењин истицао, њен смртни непријатељ.

Но, није све речено о основама пропагандне активности у НОР-у ако се само говори о њеним начелима. Чак би круто сврставање обележја наше револуционарне пропаганде у низ начела било и непотпуно и неправилно.

Ипак су одређена начела — а која су у овом чланку само додирнута — била основни колотрази којима се кретала читава пропагандна политика, а познавањем и применом тих начела лакше се деловало и на војничком и на политичком пољу. Опште је познато који су све чиниоци одређивали та начела, утицали да се она прихвате и нова установе. То се у првом реду односи на околности под којима је вођен наш Народноослободилачки рат и на стваралачко марксистичко-лењинистичко прилажење проблемима које је он наметао. Зато су се и та начела показала не само као стално важећи коефицијенти постављени у науци већ и као живи показатељи о сналажењу које је захтевала стварност Револуције. Отуда и нисмо могли прихватити начела туђа политици наше КП, као што су: „Циљ оправдава средства“, „Подели па владај“, начело агресивности пропаганде, затим „упорног понављања“ (нечега без обзира да ли је истинито) и сл.

ХЕЛИКОПТЕРСКИ ДЕСАНТИ

Хеликоптери су, посматрано у тактичким размерама, револуционарно утицали на решавање проблема покретљивости у савременим условима.

Афирмација хеликоптерских јединица у Кореји, Вијетнаму, Алжиру и на послератним вежбама на ратним полигонима је несумњива, и поред специфичности ратних попришта.¹⁾ Ограђујући се од екстремних гледишта, а истовремено имајући у виду специфичност ратних искустава о употреби хеликоптера у досадашњим дејствима, може се — сагледавајући физиономију савременог рата — бар приближно одредити њихова објективна вредност у светлу претстојећих задатака и поставити правилан однос рентабилности према ефекту. Притом треба имати у виду и специфичан положај конкретне земље, орографско-хидрографски створ, материјално-финансиске могућности и покривеност и испресецаност земљишта.

Хеликоптери су релативно скупо борбено средство. Осетљиви су, у техничком погледу доста сложени и захтевају добро организовану техничку службу на земљи. Засад су у великој мери зависни од повољних метеоролошких услова. Могу се, опремљени потребним инструментима, користити и за ноћна дејства.

Наоружани, борбени хеликоптери²⁾ претстављају покушај оспособљавања за борбене акције. Борбени хеликоптери штитили би хеликоптерски десант уништавајући ватрена средства оживела за време самог десанта или задржавајући противдесантне снаге после извршеног десанта.

---

1) У Кореји је, например, у ваздушнодесантној операцији *Tomahawk*, 23 марта 1951 године, учествовало 4.000 људи. У осмогодишњем рату у Индокини Французи су извели око 150 десантних акција, од скокова појединачних падобранаца до десанта јачине пет и више батаљона.

2) Наоружање хеликоптера је у експерименталној фази. Практични опити вршени су у Алжиру и на маневрима снага НАТО у Западној Немачкој. Французи врше опите на хеликоптеру *H-19* и *H-34* и то: топом калибра 20 мм, са 4 базеке и ракетним бацачем типа *MATRA 122* за мала *P3* типа *SNEB 68*. Амерички хеликоптер типа *H-34* је наоружан са 40 ПЗ (68 мм), 2 *P3* (127 мм), 2 топа 20 мм, 3 митраљеза 12,7 мм и 6 митраљеза 7,7 мм. Касније су Французи на хеликоптер *Alouette* монтирали 4 вођена пројектила *SS-11* домета 3,5 км, за борбу против тенкова и тиме спојили у хеликоптеру две функције — артиљерску осматрачницу и оруђе.

Хеликоптери су врло осетљиви на дејство лаког и тешког пешадског наоружања, ПАМ и ЛПАА, док су, бар према досадашњим искуствима, мање осетљиви (посебно лаки и средњи хеликоптери) на дејства из ваздуха. Авијација КоВ (или лака борбена авијација — ЛаБа) претежно опремљена лакшим, најчешће клипним авионима, који се одликују великом покретљивошћу, врло је опасан противник хеликоптера. Ради ублажавања тог недостатка чине се покушаји да се хеликоптери наоружају стрелачким наоружањем за самоодбрану, а за заштиту од лаког пешадског наоружања, ПАМ и ЛПАА, да се опреме лакшим оклопом који би штитио најосетљивије делове апарата и посаду.

Насупрот томе, хеликоптере одликује низ позитивних особина. Њихова покретљивост, на пример, под којом подразумевамо способност маневра у ваздуху, у поређењу са авионима, много је већа. Или, летење „изнад крошња дрвећа“ у буквалном смислу, лебдење у ваздуху, коришћење најмањих равнина за слетање, слетање на воду, лед, планину или кров итд., даје им преимућства које ниједна друга летилица нема.

Могућности „прескакања“ препрека на земљи, убрајајући и препреке настале дејством атомског оружја, су у поређењу са свим осталим средствима много веће.

Набрајање позитивних и негативних одлика хеликоптера није циљ овог разматрања, сем у најнужнијој мери, колико је то потребно да би се сагледале могућности њихове употребе у десантне сврхе³⁾. Но, већ из изнетих чињеница може се у самом почетку закључити да ће се хеликоптерски десанти применити само онда кад се одређени задатак не може извршити на неки други, економичнији начин (диверзантским, партизанским или територијалним јединицама), а његово извршење имаће значајнију улогу у тактичком или оперативном погледу.⁴⁾

Хеликоптерски десанти се могу вршити у тактичку или блиску оперативну дубину, и то било самостално или као један од ешелона ваздушнодесантне операције. Дубина хеликоптерских десаната још увек претставља спорно питање. Она зависи од два чиниоца: тактичких услова и техничких могућности хеликоптера. Према садашњем степену развоја хеликоптера рачуна се да би износила највише око 90 км од линије фронта.

Специјална врста хеликоптерских десаната су десанти у циљу диверзије. Они се изводе мањим снагама, начелно у ближој позадини, а није искључено да се примене и на већој дубини, у одређеним тактичким условима који би то омогућили.

Мишљења о хеликоптерским десантима у савременим условима ратовања су подељена. Док једни теоретичари заступају мишље-

³⁾ Детаљније о том питању види у Ваздухопловном гласнику број 3/60.

⁴⁾ На последњим маневрима западнонемачке војске и америчких снага у Немачкој, од 1 до 7 фебруара 1960 године, поред савременог оружја и јаке авијације, учествовао је први пут и велик број хеликоптера којима су вршени десанти.

ње о могућим „хеликоптерским операцијама“, други су врло скептични.⁵⁾ Међутим, сва њихова разматрања се односе на десанте већих размера који треба да допуне концепције великих сила о употреби ваздушних десаната, док мале земље које воде самосталну политику сматрају тактичке хеликоптерске десанте погодним за ратовање на брдском и средње планинском земљишту у садејству са диверзантским, територијалним и партизанским јединицама или да дејствују за потребе тих јединица.

Задаци хеликоптерских десаната, обухватајући и оне које предвиђају нуклеарне силе, могли би се груписати по следећем:

а) У нападним дејствима:

— заузимање и очување рејона неутралисаних сопственим атомским оружјем пре њиховог поновног поседања од стране непријатеља;

— заузимање рејона размештаја батерија атомске артиљерије, уништавање рампи за лансирање тактичких пројектила и складишта са пројектилима;

— заузимање мостобрана при форсирању реке;

— дезорганизовање командовања, препади на командна места, центре веза и осматрачнице и уништење техничких средстава везе пре почетка или у току напада;

— диверзантски десанти у циљу дезорганизовања позадине и ометања маневра непријатељевих резерви.

Нарочито значајне задатке могу да изврше хеликоптерски десанти у нападу на планинском земљишту или у шуми, у обиласку и гоњењу.

б) У одбранбеним дејствима:

— за појачање угрожених трупа на фронту са задатком спречавања брзог продора оклопних јединица непријатеља;

— за диверзије у непријатељевој позадини са циљем спречавања и ометања његових припрема за напад и снабдевање у току напада;

— за нападна дејства браниоца, првенствено кад се врши противудар или противнапад;

— за уништење непријатељевих средстава, као у нападним дејствима.

Начело економије снага захтева да се хеликоптерски десанти употребљавају тек кад дотични задатак не могу правовремено извршити партизанске, територијалне или друге јединице. Уколико се и поред тога укаже потреба за ваздушним десантом, онда поменуте снаге треба обавезно да му садејствују.

---

5) Ф.О. Микше, на пример, каже, да догод су трошкови производње и одржавања хеликоптера тако високи, техничке особине слабе, а осетљивост на стрељачко наоружање велика, дотле ће њихова оперативна употреба бити отежана. Сем тога, за пребацивање једног батаљона потребно је 50 хеликоптера, а новцем који се утроши за производњу 50 хеликоптера може се опремити цео пук. (*Flugwehr und Technik* бр. 4, 5 и 6, Швајцарска, 1960 год.).

Искуства и разматрања указују да хеликоптерским десантима треба да претходи детаљно извиђање (са аерофотоснимањем) непријатељевог борбеног поретка и распореда ватрених средстава у зони планираних маршрута прелета и у планираним рејонима искрцавања⁶⁾ (слетања) десанта. Исправке зона маршруте треба извршити на основу података добијених извиђањем (које не сме открити претстојећу акцију).

Поред тога, извиђањем се прикупљају подаци о стању ПВО непријатеља, као и о систему ПДО, стању земљишта и стању у метеоролошком погледу. Код тога се користе сви видови извиђања, а најважнији подаци се добијају извиђањем авијације, партизанских и територијалних јединица, убачених (остављених) и извиђачких делова (група) из састава ВДЈ.

Најцелисходније је зоне маршрута изабрати на слабије брањеним и мање поседнутим правцима, користећи тешко проходно земљиште, мочваре итд.

Ватрена средства на маршрути, а посебно у рејону искрцавања, најефикасније се неутралишу у току прелета десанта и непосредно пре почетка искрцавања. Начин неутралисања зависиће од расположивих средстава. Предвиђа се и употреба борбених хеликоптера помоћу којих је могућно изоловати рејон искрцавања десанта⁷⁾.

Транспорт хеликоптерског десанта штити ловачка авијација заштитом рејона борбених дејстава. У зависности од дубине дејства десанта треба створити и одговарајући степен тактичке (оперативне) превласти, или користити такве услове дејства који смањују значај непријатељеве превласти у ваздуху.

Сви елементи десанта (командант десанта, борбени хеликоптери и ловачка авијација за заштиту) морају имати сигурну радиовезу.

Да би се постигло изненађење и смањила осетљивост десант треба искрцати у што краћем времену, пре него што непријатељ привуче јаче противдесантне снаге.

Јединице одређене за хеликоптерски десант и хеликоптерске јединице добијају *полазне рејоне*. Они се могу поделити на *полазне рејоне хеликоптера* и *полазне рејоне десанта*.

Полазни рејони хеликоптера претстављају просторију на којој се налазе узлетишта хеликоптера и потребни органи (установе) службе снабдевања и техничке службе одржавања. Морају одговарати одређеним условима, а то су:

6) Термин „рејон искрцавања“ је узет зато што се искрцавање може извршити и без слетања.

7) У операцији *Winterschild* на маневру снага НАТО у Западној Немачкој ове године, извршено је заузимање једне стратегијске тачке хеликоптерским десантом. Претходно су ватрена средства у рејону искрцавања неутралисана помоћу стрељачког наоружања борбених хеликоптера. Искрцавање 37 хеликоптера трајало је, заједно са поновним узлетањем, један минут. (*Flugwehr und Technik* — април 1960 године).

— да су ван домета непријатељевог тактичког атомског оружја;⁸⁾

— да се налазе на најпогоднијим местима, која омогућују добро снабдевање, одржавање хеликоптера, маскирање и прикривање и да су обезбеђени оруђима ЛПАА или ПАМ за заштиту од нисколетећих авиона. Полазни рејони хеликоптера се премештају у зависности од тактичке ситуације и успеха јединица КоВ.

Полазни рејон десанта (за јединице очекујући рејон) је просто-рија размештаја јединица које ће учествовати у десанту и места узлетања хеликоптера. У очекујуће рејоне (који се не морају поклапати са полазним рејоном десанта) јединице се доводе ноћу, највише 24 часа пре укрцавања. Отстојање очекујућих рејона од полазних не сме бити веће од 4 до 6 км (један сат марша), а могу се оба рејона и поклапати. Полазни рејон десанта треба да се налази ван домета успешног дејства непријатељеве артиљерије⁹⁾ и да пружа одговарајуће услове за размештај и маскирање. Ту се размештају све јединице десанта, али тако да се свака може брзо и несметано укрцати у хеликоптере. Места укрцавања и узлетања хеликоптера треба да су равна и да се налазе у близини размештаја јединица. На просторији полазног рејона десанта (зависно од његове јачине) може се предвидети једно или више таквих места. У прорачунима се обично узима да је 2000 м простора довољно за утовар и узлетање једног хеликоптера (50×40 м). То је уједно и горња граница, која у зависности од ситуације може да се смањи.

Јединице се укрцавају у полазном рејону десанта по тачно разрађеном плану, а хеликоптери долазе из својих полазних рејона. Време укрцавања треба да буде што краће. То је могућно постићи минималним претходним увежбавањем пошто је велико преимућство хеликоптерских десаната баш у томе што се с јединицама не мора изводити специјална обука; изузетно могу отпасти и претходна увежбавања укрцавања.

Припреме морају бити временски детаљно испланиране, садејство између свих елемената десанта добро организовано. Време од доласка празних хеликоптера до поновног узлетања треба да буде што краће и морало би се кретати у границама од 5 до 10 минута.

Јединице се искрцавају у рејону искрцавања. Рејон искрцавања хеликоптерског десанта мора одговарати одређеним условима:

⁸⁾ Ако се узме просечан домет тактичких пројектила земља-земља (*Little John* — 16,4 км, *La Crosse* — 16—32 км, *Honest John* — 33—37 км, *T-5C* — 27—37 км, *T-7* — 25 км) може се рачунати да њихов практичан домет износи око 25 км од линије фронта. Према томе би полазни рејони хеликоптера у дубини од 30 км одговарали постављеним захтевима.

⁹⁾ Домет класичне артиљерије, која долази у обзир за разматрање, креће се у границама око 10 км од линије фронта. Дубина од 10—15 км за полазне рејоне десанта би одговарала и у савременим условима, јер су у питању поједине јединице јачине до ојачане чете концентрисане на ужој просторији.

тактичким, који зависе од задатка јединице, и летачко-техничким, везаним за способност летилице и посаде. Ти услови су:

- да је омогућено организовање кружне одбране, посебно противоклопне,
- да се лако проналази из ваздуха,
- да је погодан за прилажење и слетање хеликоптера,
- да за време извршења задатка влада дозвољени метеоролошки минимум¹⁰).

Јединице се искрцавају по плану који је разрађен у припреми десанта.

Избор рејона искрцавања хеликоптерског десанта и његово удаљење од објекта дејства зависиће од тога да ли је непријатељ посео објект или не. Поседнутост, као и величина снага које поседују објект, утицаће на удаљеност рејона искрцавања од објекта. Та удаљеност мора не само спречити уништење десанта пре него што се прикупи и развије у борбени поредак, већ му и омогућити да једновремено изврши напад. Иако је то време у односу на друге врсте ваздушних десаната краће, ипак се не може говорити о директном преласку из хеликоптера у борбу.

Рејон искрцавања хеликоптерског десанта, у зависности од величине, обухвата једно или више слетишта која су на таквом међусобном удаљењу да обезбеђују што краће време потребно после искрцавања за организовање заједничких борбених дејстава. Притом је битно да се на једном слетишту искрца комплетна основна јединица. Хеликоптери долећу на слетиште у што краћем временском размаку, чиме се такође скраћује трајање искрцавања. После тога се враћају у свој полазни рејон, сем оних који су намењени за посебне задатке (санитетски, за везу, извиђање), или, у зависности од задатка, прелећу у рејоне поновног укрцавања. Ако је у питању специјалан задатак или десант у циљу диверзије, хеликоптери обично остају у рејону искрцавања како би по извршењу задатка вратили десант у полазне рејоне.

Најосетљивији период за десант је од почетка укрцавања до времена кад су јединице искрцане и способне за извршење задатка. Све претходне радње и мере безбедности предузимају се како би се омогућило да се у том периоду све одвија по плану и успешно заврши. Најосетљивија етапа поменутог периода је време од прелетања линије фронта до доласка у рејон искрцавања, као и само искрцавање. Да би десант што касније био откривен примењују се мере тајности и маскирања, а линија фронта прелеће се онда кад то противник најмање очекује, на пример, при крају ноћи (искрцавање пре сванућа), по тамној ноћи, у сложеним метеоролошким условима итд. У циљу безбедности и постизања изненађења примењују се:

10) Метеоролошки минимум су минималне вредности метеоролошких елемената при којима се задатак још може извршити. Елементи су: хоризонтална видљивост, вертикална видљивост, брзина ветра, доња база облака.

— изненадно појављивање у бришућем лету и коришћење рељефа земљишта;

— прелетање линије фронта кад се створи планирани прекид у артиљериској ватри (припреми) или на отсеку који није обухваћен артиљериском ватром (припремом);

— искоришћавање неповољних метеоролошких услова, посебно ниских облака, као и ноћи, свитања или сумрака;

— димне завесе на маршрути;

— избегавање свих места где су откривене ватрене тачке, примењујући по потреби и изломљене маршруте.

Осетљивост хеликоптера се повећава при доброј видљивости и зависи од времена употребе. Ноћ отежава употребу хеликоптера и извођење хеликоптерског десанта, као и извођење осталих борбених радњи, али су преимућства већа него тешкоће у организовању припрема и извршењу. При разматрању ноћних дејстава имају се у виду тамније ноћи без месечине. Хеликоптерски десанти ноћу су могући, и то чак и онда кад је превласт у ваздуху на страни непријатеља.

Припрема и организовање ноћног хеликоптерског десанта захтевају далеко прецизнију дубљу и ширу студију свих елемената који утичу на извршење задатка него кад је реч о дневном десанту, а нарочито оних који долазе до пуног изражаја ноћу. Тако је, например, потребно:

— детаљно извиђање свих узлетишта полазног рејона десанта, маршруте и, по могућности, рејона искрцавања. У рејоне укрцавања може се прелетети у видном времену, ако се тиме не открива претстојећа акција;

— рејон искрцавања и слетања хеликоптера да не буде поседнут од непријатеља;

— рејон искрцавања и слетања мора обухватити површински већу просторију;

— рачунати с већим утрошком времена за извршење десанта, јер је темпо искрцавања спорији, а могућности за успешна противдејства веће.

Начелно треба тежити да се извиђање заврши (може и извиђачким хеликоптерима) претходног дана. Слетање и искрцавање хеликоптерског десанта ноћу на непознате терене дошло би у обзир само изузетно, кад значај задатка прелази значај безбедности.

Број слетишта за хеликоптере ноћу мора бити већи. Отстојања између хеликоптера повећавају се најмање двоструко у односу на дневне летове.

Организовање слетања хеликоптера захтева далеко брижљивије припреме. Посаде се још за време тих припрема детаљно упознају са свим елементима лета, а њихова оспособљеност се проверава разрадом задатка на карти или рељефу. Веома брижљиво разрађује се шема слетања и сигнали чија је намена да се искључи свака мо-

гућност неспоразума. Посебна пажња посвећује се дисциплини јединица и развијању сазнања сваког појединца да и најмања несмотреност може довести у питање извршење задатка.

Ради навођења хеликоптера ноћу, пре доласка десанта, на предвиђене терене мора слетети извиђачка група са потребним средствима, првенствено светлосним за обележавање слетишта. Притом се тежи да свако слетиште има своју боју. Навођење се може вршити и одговарајућим радионавигациским уређајима са земље. Светла се пале краткотрајно и то тек кад се чују мотори хеликоптера и кад се добије уговорени сигнал распознавања, а служе како прецизнијем утврђивању места слетања тако и олакшавању приземљења. Хеликоптери треба да лете без позициских и формациских светла.

По извршеном искрцавању, командант десанта прикупља јединице и материјал и успоставља везу са претпостављеном командом. Прикупљање обично траје дуже него дању, и то време претставља критичну фазу десанта.

Зборни рејон одређује се на правцу дејства десанта и у близини оријентира који остаје маркантан и ноћу.

За време подилажења објекту дејства истурају се јаче патроле и обезбеђујући делови, како би се избегла евентуална изненађења и правовремено добили подаци о евентуалном сусрету с непријатељем пре доласка до самог објекта који треба напасти.

Све борбене радње после искрцавања морају бити повезане са активношћу јединица (партизанских, територијалних, остављених итд.) које се већ налазе на том терену. Њихова помоћ је драгоцене и треба је планирати и организовати садејство.

Борба против хеликоптерских десаната обухваћена је свим мерама борбеног обезбеђења које се иначе спроводе. Она се организује у оквиру противваздушне одбране (ПВО) и као самосталан вид борбеног обезбеђења у ком случају обухвата активне и пасивне мере. Активним мерама обезбеђују се сви осетљиви и погодни рејони за спуштање (искрцавање) десаната, а под пасивним подразумевамо маскирање, ударе по полазним рејонима хеликоптера, по полазним рејонима десанта, по хеликоптерским десантима у ваздуху итд.

Основно у борби са хеликоптерским десантима је сазнање да су они врло осетљиви и да су најосетљивији за време транспорта. Искористити слабости ниско-летећих хеликоптера, тући их свим расположивим оружјем, то је оно о чему треба да се брине сваки старшина. После искрцавања борба са хеликоптерским десантима одвија се као и са осталим десантима, с том разликом што је време од искрцавања до сређивања много краће и што су јединице одмах спремне за борбу (посебно у поређењу са падобранским десантом). То захтева много бржу интервенцију и ангажовање свих снага које се у дотичном рејону затекну.

Нарочито значајна улога у борби са хеликоптерским десантима намењена је територијалним и осталим јединицама ван сталног састава јединица КоВ.

Шире разматрање борбе против хеликоптерског десанта излази из оквира овог чланка, а овде је само поменуто ради добијања целивитије слике.

Уместо закључка могло би се истаћи:

Повећање маневарске способности армије у савременим условима, поред осталих елемената, постиже се повећањем њене покретљивости. Ваздушни десанти задржавају и даље велик значај за покретљивост армије, али се начела и начин њихове употребе због повећаних могућности савремене ПВО и дејства атомског оружја мењају.

Ваздушни десанти, за чије су се пребацивање досад употребљавали једрилице и транспортни авиони, увођењем хеликоптера добили су ново средство, које има своје недостатке, али и преимућства у односу на све остале летилице. Техничко усавршавање хеликоптера пружа широке перспективне могућности за примену хеликоптерских десаната (самосталних или мешовитих).

Хеликоптерски десанти се засад могу користити на мањој дубини, а посебно на планинском земљишту, у шумама и на теже проходном земљишту, у свим борбеним радњама. Десанти у циљу диверзије су најпогоднији облик хеликоптерских десаната.

Осетљивост хеликоптера захтева брижљиво проучавање свих околности под којима ће се десанти извршити, и десант се у свом дејству наслања на партизанске, територијалне, остављене и убачене јединице. Често се хеликоптерски десанти могу примењивати и за рачун тих јединица.

У свим армијама које их масовно уводе у наоружање, хеликоптери се додељују јединицама КоВ (у саставу авијације КоВ) те планирање и организовање хеликоптерских десаната врше команданти јединица КоВ.

О АБХ ОБЕЗБЕЂЕЊУ РАТНИХ МОРНАРИЦА

Проналазак атомског оружја и интензиван рад на усавршавању биолошких и хемиских борбених средстава, чија се употреба у евентуалном будућем рату може очекивати и у борбеним дејствима на мору, истакли су у први план питање АБХ обезбеђења морнаричких јединица и установа.

Иако је општи задатак АБХ обезбеђења исти за све делове оружаних снага (применом одговарајућих мера, поступака и дејстава обезбедити заштиту и олакшати дејство и рад властитим јединицама и установама при употреби АБХ борбених средстава), због специфичног састава и задатака морнарице, специфичности самог поморског војишта и његовог утицаја на могућност употребе и ефекте дејстава АБХ оружја, неминовне су и извесне специфичности у начину остварења тога задатка и то не само у морнарици као целини већ и у њеним појединим деловима.

У састав већице ратних морнарица улазе делови (јединице и установе) намењени за борбена дејства на копну (обали), мору и рекама. Без обзира на разлике у организацији и саставу тих делова, сваки од њим има своје специфичности из чега проистичу и специфичности у погледу АБХ обезбеђења.

АБХ обезбеђење обалских јединица морнарице не разликује се битно од АБХ обезбеђења осталих јединица. То што су јединице обалске одбране углавном стациониране — везане за одређену просторију или објекте које бране — ограничава тим снагама маневар у циљу избегавања АБХ напада или његових последица, али зато олакшава предузимање техничких мера заштите (израду склоништа за људство и технику, укопавање складишта и ремонтних капацитета, казаматирање обалских батерија итд.) које се могу извршити благовремено, још у мирно доба.

Највероватнији и најуноснији објекти напада АБХ средствима биће свакако војно-поморске базе, не само зато што је у њима концентрисан знатан део јединица обалске одбране, а евентуално и бродова на сидришту, већ и због општег значаја база за борбену способност флотног дела морнарице (снабдевање, опремање, ремонт и заштита бродова), па и морнарице у целини. Чињеница да су елементи војно-поморских база концентрисани на доста ограниченом

простору (што су диктирали захтеви одбране од класичних борбених средстава у предатомском периоду) и да је распоред тих елемената познат још у миру, олакшава непријатељу планирање, припрему и извођење АВХ напада. То је нагнало све поморске земље да се позабаве питањем заштите својих војно-поморских база од евентуалног напада. Напори за заштиту војно-поморских база одвијају се у два правца:

— изградњом подземних склоништа за бродове, бродоремонтне капацитете, складишта, елементе обалске одбране итд., и
— дисперзијом елемената база на широком подручју.

Подземна склоништа пружају солидну заштиту, али захтевају дуготрајне радове и велике финансиске издатке. Међутим, могу се правити само кад постоје стрме обале, те не долазе у обзир код оних база које се налазе на равним обалама. Дисперзија базе тражи много мање и времена и финансиских средстава за грађевинске радове, али је зато и АВХ заштита слабија, а одбрана од класичних борбених средстава је чак и тежа него код база класичног типа. Па ипак, и ово решење, које је иначе много слабије од првога, пружа далеко више изгледа да се преживи атомски удар него кад би се остало на базама класичног типа.

Што се тиче АВХ обезбеђења морнаричко-десантних јединица за време њиховог бављења или дејства на копну, проблем је исти као и код јединица КоВ. Док се налазе на транспортним или десантно-искрчним средствима, пре хватања за обални руб, њихово АВХ обезбеђење у суштини се не разликује од АВХ обезбеђења бродских посада. Због тога је тежиште овог чланка на АВХ обезбеђењу флотних снага које се битно разликује од тог проблема у осталим деловима оружаних снага.

Начин употребе и ефект дејства појединих АВХ борбених средстава у знатној мери зависи од врсте циља и амбијента у коме се он налази. Карактер, површина, осетљивост и друге карактеристике циља, као и конфигурација, геолошки састав и покривеност земљишта у рејону циља, имају велики утицај и на избор АВХ средстава и на начин њихове употребе. Ти елементи су на копну свакипут друкчији и за сваки конкретан случај треба их поново прикупљати и ценити. За АВХ дејства по циљевима на мору тај је посао много лакши и једноставнији. Ту је увек у питању једна иста врста циља: брод — тачкаст и брзопокретан циљ са широким маневарским простором. Разлика у отпорности појединих врста бродова на дејство атомског оружја су мање-више познате величине. Утицај мора је увек исти, са изузетком подводних атомских експлозија у плитком мору, кад дубина мора и геолошки састав дна на одређени начин утичу на њихове ефекте.

Ради илустровања утицаја „амбијента“ на дејство атомског оружја по бродовима размотрићемо два највероватнија начина употребе тог оружја, којима се постижу оптимални учиници по циљевима на мору. То су: висока ваздушна и плитка подводна експлозија.

Код плитке подводне експлозије (на дубини 10 до 30 м) поред ваздушног удара, топлотног и радиоактивног зрачења, бродовима прети опасност и од подводног удара (детонациски удар и удар водене масе) валова који се стварају приликом такве експлозије и контаминираних честица воде, односно контаминације мора уопште. Од свих тих ефеката за бродове је најопаснији подводни удар. Опитима је утврђено да ће разарачи и већи бродови бити потопљени или веома тешко оштећени од подводне експлозије бомбе од 20 КТ на даљинама до 900 метара, а мањи бродови и на већим остојањима. На 1400—1500 метара од центра експлозије настаће оштећења електронске и друге лаке опреме, као и лакша оштећења погонских уређаја. Но, подводни удар је само једна опасност која бродовима прети од подводне атомске експлозије, јер безбедна оштећења бродског трупа, изазвана подводним ударним таласом, под накнадним дејством ваздушног удара, ветра и валова који прате плитку подводну експлозију могу постати узрок пропасти брода.

Познато је, такође, да приликом плитке експлозије једне бомбе од 20 КТ — ако је дубина мора мала — буде избачено преко 1,000.000 м³ воде и материјала са дна, што претставља велику опасност за људство, јер су те честице јако контаминиране, а ветар их може разнети на знатна отстојања.

У радијусу 4 до 5 км од центра експлозије настаје знатна радиоактивност морске воде, која нарочито за првих 15 сати после експлозије може бити опасна по здравље и животе људи. Таложењем, разређивањем радиоактивне воде морском струјом и природним распадањем радиоактивних честица, контаминација мора брзо опада, док радиоактивне честице наталожене на обалном рубу могу знатно дуже претстављати велику опасност.

Разуме се да ће код експлозије већих бомби и границе оштећења бродова и остале последице атомског дејства бити веће, што се довољно тачно може прорачунати помоћу одговарајућих формула или за ту сврху израђених таблица.

За ваздушну експлозију најповољнија висина за бомбу од 20 КТ биће 500—600 метара. Исто као и над копном, дејство високе атомске експлозије испољиће се у виду ваздушног удара, топлотног и радиоактивног зрачења. Једина разлика у испољеном дејству ваздушне атомске експлозије над равничастим земљиштем и морем огледа се у томе што се у овом другом случају опасност од индуковане радиоактивности морске воде може занемарити.

Сматра се, на пример, да ће бродови већи од разарача бити потопљени на удаљености 600 м од места експлозије атомске бомбе од 20 КТ; на 800 м биће тешко оштећени и имобилизирани, а лака оштећења претрпеће све до удаљености од 1900 метара. Ако се то упореди са оштећењем која изазива подводна експлозија атомске бомбе исте снаге може се закључити да се ваздушном експлозијом оштећују бродови на већим, а подводна експлозија је опаснија на мањим отстојањима. Другим речима, то значи да су ваздушне експлозије опа-

сније за лаке поморске снаге, а подводне за велике и оклопљене бродове.

И начин употребе бојних отрова по циљевима на мору битно се разликује од начина њихове употребе на копну. Пре свега, затровавање површина на мору не долази у обзир, јер вода брзо апсорбује и разређује готово све бојне отрове. Чак и да није тога, само затровавањем бродске оплате у висини водене линије не би се практично умањила борбена способност затрованог брода. Због тога долази у обзир само директно затровавање, што није нимало лак задатак кад се имају у виду димензије бродова, брзине којима возе и еволуционицу и велик маневарски простор који пружа отворено море.

И избор нападаћих хемиских средстава на мору је врло ограничен. Поливање бојних отрова из авиона ефикасно је само са малих висина и уз ограничену брзину, у директном налету преко брода. Међутим, није потребно доказивати да при постојећем пав наоружању ратних бродова овакав напад претставља врло ризичан подухват.

Употреба хемиских авио бомби и артиљериских зрна долази у обзир, али и ту је потребан директан погодак па се поставља питање: није ли онда целисходније употребити те пројектиле са разорним дејством?

Отровне димне материје могу бити ефикасне, али код боја на отвореном мору оне и нападачу ограничавају маневарски простор. Ако се томе дода да је савремен ратни брод уређен и као колективно склониште против атомско-биолошко-хемиског дејства, онда се може закључити да употреба бојних отрова по циљевима на мору није ни приближно тако ефикасна као на копну. То не значи да се та опасност на мору може занемарити, већ се само желело рећи да су могућности употребе бојних отрова по циљевима на мору ограничене и да на бродовима постоје одличне могућности за заштиту од хемиских дејстава.

Употреба биолошких агенаса против бродова на мору такође је недовољно ефикасна из истих оних разлога који су наведени за употребу бојних отрова. Међутим, употреба биолошких и хемиских средстава по војно-поморским базама и јединицама обалске одбране може бити врло ефикасна. Климатски услови на морима умереног појаса повољни су за размножавање већине патогених организама. Метеоролошки услови, узевши у целини, обично су повољнији за употребу биолошко-хемиских борбених средстава на приморском, него на копненом делу фронта исте географске ширине. Због тога, и због великог значаја који војно-поморске базе претстављају за сваку поморску земљу, треба очекивати да ће оне бити изложене дејству свим могућним АВХ борбеним средствима, појединачно или у међусобној комбинацији, зависно од циља који се жели постићи. То значи да ће и бродовима претити већа опасност од АВХ напада за време бављења у базама, него за време извршења борбених задатака на отвореном мору. Ово утолико пре што је и борбена способност бро-

дова за одбрану и избегавање АБХ напада слабија у лукама него на отвореном мору.

Извиђање непријатеља, подаци о његовим могућностима, мерама и АБХ дејствима, као и подаци о метеоситуацији и другим факторима који утичу на могућност употребе и ефикасност дејства појединих АБХ борбених средстава, претстављају први предуслов за успешно предузимање свих осталих мера АБХ обезбеђења.

Иако поморско војиште пружа готово оптималне могућности за коришћење техничких средстава за извођење, благовремено откривање и јављање о АБХ опасности, оно претставља веома тежак проблем и за највеће и технички најмодерније опремљене поморске силе. Наиме, данас се могу дириговани пројектили или тешки бомбардери са атомским оружјем упутити на циљеве удаљене више хиљада километара, из дубоке позадине непријатеља коју није могућно извиђати и са брзинама од једне до десет и више хиљада километара на сат. Сједињене Америчке Државе настоје тај проблем решити постављањем читавог система радарских станица на удаљености 100—200 наугичких миља од обале, а по истом принципу специјално опремљеним бродовима обезбеђују главнину својих ударних група носача авиона. Но, како и сами Американци изјављују, ни тај систем не пружа сасвим задовољавајуће решење проблема, и да би се добило време потребно за предузимање неких ефикаснијих мера за спречавање или слабење непријатељевог дејства, нужно би било проширити ту завесу за још неколико стотина миља.

Разуме се да тако нешто није могућно остварити у малим морима и да се мање земље, са скромнијим могућностима и друкчијим географским положајем, не могу овако обезбеђивати од изненадних дејстава непријатеља. Но, принцип „Што даље открити и што пре известити о АБХ опасности“ постао је принцип коме теже сви, свако према својим условима и могућности. За његово остварење веома је важно да се извиђање изводи организовано и плански, да га врше све јединице, непрекидно, дању и ноћу, у свим борбеним ситуацијама, свим расположивим средствима, на целој ширини и на што већој дубини поморског војишта. Пошто су у малим морима могућности за повећање извиђања на што већу удаљеност од властите обале ограничене, несумњиво се морају проналазити и други излази и мере за избегавање изненадног напада. Ту, на пример, спадају: већа приправност бродова, њихова дисперзија, коришћење природних заклона где то географски услови дозвољавају, стварање што мање рентабилних циљева (што мањи ратни бродови омогућују) итд.

Принцип брзе концентрације и деконцентрације, који је такође постао принцип свих морнарица света, уско је везан и у свом реализовању зависан од службе извиђања и обавештавања. Захваљујући својим брзинама и широком маневарском простору, ратни бродови имају добре услове да одговоре том захтеву. Но, дисперзија бродова на знак АБХ узбуне може се дозволити само онда кад је служба извиђања и обавештавања о АБХ опасности тако организо-

вана да је могућност изненадног АВХ дејства непријатеља искључена, а време од откривања до појаве непријатеља је довољно за прелазак бродова из неког збијенијег у противатомски поредак. Разуме се да је ситуација кад су бродови у луци или сидришту различита од оне кад су у покрету. У првом случају потребно је много више времена за деконцентрацију. Поред осталог, то време зависи и од броја бродова, њихове величине, спремности за покрет и маневарског простора у луци. У другом случају, тј. кад бродови плове, они треба да само одговарајућим престројавањем избегну атомски удар. Величина и врста бродова те њихове намена утичу, такође, на могућности решења, због чега при разматрању овог питања треба делити велике морнарице (чије, на пример, групе носача авиона захтевају посебан начин дисперзије) од малих морнарица које, с обзиром на величину бродова и намену, имају боље могућности да се очувају.

АВХ заштити бродова и бродских посада посвећује се велика пажња у свим морнарицама. Као резултат тога, све се више граде бродови са ниским навођењем, облим површинама сферичног облика, без оштрих рубова и високих надграђа, како би били што отпорнији на ваздушни удар атомске експлозије. Нарочита се пажња поклања чврстости и компактности бродске конструкције, струјним линијама и ојачањима свих делова осетљивих на ваздушни или подводни удар. Ватростални материјал и боје, који се све више употребљавају, умањују опасност од топлотног зрачења атомске експлозије и пожара. Херметизација бродских простора и изградња „гасних цитадела“ са унутрашњом комуникацијом између свих важнијих одељења брода, регенерација ваздуха и аутоматизација у погледу управљања бродом из унутрашњости бродског трупа, а нарочито аутоматизација у погледу управљања котловним постројењима — која не могу радити без присуства вањског ваздуха — већ су довели дотле да се брод може сматрати доста поузданим колективним склоништем за људство на њему. Наиме, просторије унутарбродског трупа пружају поуздану заштиту бродским посадама од бојних отрова у виду капљица и топлотног дејства атомске експлозије, а — зависно од конструкције брода, даљине, врсте и снаге атомске експлозије — и од ваздушног удара, па делимично и од нуклеарног зрачења. Ако су унутарбродске просторије херметички затворене, оне пружају заштиту и од пара бојних отрова, чврстих или аерозолних честица бојних отрова, биолошких и радиоактивних падавина.

На бродовима посебан проблем претставља деконтаминација. Познато је да тако обиман комплексан задатак као што је АВХ заштита не могу вршити само АВХ јединице, већ да за најнужније радове на том задатку морају бити обучене све јединице. За морнарицу је то од посебног значаја, јер бродови могу бити изложени дејству непријатељевог АВХ оружја на отвореном мору, далеко од база и АВХ јединица. Смештајни простор на бродовима је тако ограничен да је немогућно укрцавати толико морнара АВХ специјалности колико би било потребно за АВХ извиђање и деконтаминацију, а то

би била и неекономична употреба људства. Зато на бродовима постоје само најнеопходнији АБХ специјалисти који стручно руководе радovima на детекцији и деконтаминацији, а све људство мора бити обучено за делимичну деконтаминацију брода у оквиру својих борачких одреда. Циљ те делимичне деконтаминације јесте да се отстрани радиоактивне честице или контаминација бојним отровом бар толико да не претстављају већу опасност при руковању бродским наоружањем и техничким средствима.

Потпуна деконтаминација бродова далеко је тежа него остале ратне технике. Нарочито је тешка унутрашња деконтаминација котловних постројења, паровода, кондензатора, испаривача и расхладних уређаја који раде помоћу морске воде. Уопште, техника деконтаминације бродова је специфична, захтева посебна средства и методе који се не примењују у осталим видовима оружаних снага (пескарење, вакуумско чишћење, деконтаминација прегрејаном паром, ватром, агресивним хемиским материјама и слично), што захтева и специјално обучене јединице, односно екипе састављене од стручних бродограђевних радника и морнара АБХ специјалности. Због тога је потпуна деконтаминација бродова могућна тек по повратку у базу, а неће бити редак случај да ће због дуготрајности и тешкоћа око тог посла бити целисходније да се брод распреди док контаминација природним распадањем радиоактивних честица не опадне на подношљиву меру.

С обзиром на то да контаминирани бродови могу претстављати опасност за људство јединица и установа у бази, за њих се одређује сидриште које је довољно удаљено да би се та опасност избегла.

Због тога што је деконтаминација погонског комплекса, а нарочито расхладних и других уређаја који раде помоћу морске воде, изванредно тешка, то се форсирање контаминираних морских површина врши само изузетно, кад обилазак из било којих разлога није могућан.

Већ је речено да код плитке подводне експлозије атомског оружја бродовима прети опасност од накнадних радиоактивних падавина, а на мањим отстојањима и од валова проузрокованих том експлозијом. Висина валова код подводне експлозије атомске бомбе од 20 КТ износи 14 м на удаљености 600, 7 м на 1200 и 4 м на 2400 метара од нулте тачке. То значи да ван границе оштећења ни валови не претстављају озбиљнију опасност. Но, сасвим је друкчије са накнадним радиоактивним падавинама које ветар може разнети на 100 и више километара. Због тога избегавање накнадних дејстава подводне атомске експлозије спада такође у мере АБХ обезбеђења. Ако ситуација на поморском војишту не налаже друкчије, избегавање се увек врши уз ветар и у правцу супротном од места експлозије.

Иако је дејство непријатеља биолошким борбеним средствима по бродовима на мору мало вероватно, оно је могућно посредним путем са коцна, било преко заражених инсеката и животиња, или храном, водом за пиће, изазивањем епидемије код становништва лучких

градова и слично. Због тога се бродовима мора забранити улазак у луке или снабдевање било каквим потребама из оних места где постоје епидемије или регистрована инфективна жаришта, радиолошка или хемиска контаминација.

Могућност преношења заразе са копна на брод, нарочито путем инсеката и животиња — поред веће опасности од атомске експлозије — је други разлог због чега треба избегавати вез уз обалу кад год је то могућно.

Несумњиво је да је једна од најважнијих мера АВХ обезбеђења на мору избор маршевског, односно борбеног строја бродова и времена дејства. Принцип „Одвојено маршевати, ускупно се тући“ свакако најбоље одговара захтевима савременог рата. Но, при тежњи за дубљим ешелонирањем и растреситијим стројевима не сме се ићи у крајност и занемарити захтеве за одбрану од класичних борбених средстава.

Што се тиче избора времена за дејство, познато је да ноћ и лоши метеоуслови отежавају употребу АВХ борбених средстава, што свакако треба имати у виду.

Један од озбиљних проблема у већини морнарица је АВХ обезбеђење јединица обалске одбране. Решење овог проблема разликује се зависно од тога да ли су у питању јединице које се налазе у склопу одбране важних и рентабилних циљева (на пример, поморских база и сл.) и које управо због тога могу у већој мери рачунати на АВХ обезбеђење уз учешће специјалиста, или је реч о оним јединицама обалске одбране које су растурене дуж обале и по отсецима. С тим јединицама су веза, командовање и снабдевање одувек претстављали проблем, а сад се томе надовезао и проблем АВХ обезбеђења. Пошто је благовремена интервенција АВХ специјалиста врло проблематична и под повољним околностима, неопходно је да те јединице буду опремљене више за самозаштиту. Једна од сигурних и економичних мера је изградња склоништа за људство и придавање јединицама средстава за АВХ извиђање и деконтаминацију људства и технике. Будући да је реч о стационарним јединицама, могућно је благовремено изградити склоништа и купатила за људство, а придавање технике за деконтаминацију и већег броја резервне одеће не би претстављало никакво оптерећење. Тиме би и те јединице, још боље него људство на бродовима, биле опремљене за самозаштиту у АВХ смислу, а олакшан би био и рад АВХ специјалиста, на које би се оне ослањале само у погледу деконтаминације одеће, хране и воде, а изузетно и земљишта.

ХРАБРОСТ КАО ЕЛЕМЕНТ МОРАЛА

Упоредо са променама и развитком производних снага и производних односа, са развојем војне технике и гомилањем тактичких искустава из минулих епоха — непрестано су се развијали и мењали и војна организација, методе и средства ратовања. Према томе, иако је храброст као војничка врлина цењена откако постоји војска,¹⁾ то никако не значи да је испољавање ове врлине увек остало исто. Свака класа је тежила да системом војног васпитања изгради свој идеал

1) Стари грчки филозофи, на пример, стављају је међу четири основне човекове врлине — мудрост, храброст, умереност и праведност. По Сократу, разуман човек и храбар човек су једно. Он с правом истиче нераздвојну везу између разума и храбрости, али њихов однос није тачно одредио. Та два појма се не могу идентификовати. Већ је Аристотел исправљао Сократа увиђајући да није довољно само знати шта је храброст па самим тим и бити храбар. Он учача да човек стиче врлине не само свешћу, већ и обучавањем — дакле, властитом активномшћу.

Стоичари су нарочито истицали ову врлину. По њима у основи храбрости леже ум и воља. Вредност живота састоји се у постизању „мушке слободе“ — презиру према страдању и опасностима. Само храбар човек може бити слободан, кажу они.

Од интереса је и Декартова мисао „о многим врстама храбрости“. „Запазио сам многе врсте храбрости, каже он, храброст у беди — то је стрпљење, храброст у рату — то је врлина — морална вредност.“

Није мали број оних који и данас сматрају да је храброст прва и најважнија врлина човекова. По Л. Лавелу реч „врлина“ означава првенствено храброст и снагу, особине које припадају вољи и помоћу којих она (воља) стала вредност и циљеве“. (*Louis Lavele, Traite des valeurs*, II том, 510, Париз, 1955.)

У историји људске мисли уопште храброст је увек истицана као права и најважнија војничка врлина. Још је Платон учио да битна одлика војничког слоја треба да буде храброст.

Говорећи о факторима који опредељују победу Дантон је ватрено узвикао: „Смелост, смелост и још једном смелост!“

Клаузевиц сматра да је храброст посебно активан принцип рата. „Заиста, каже он, у којој би области људске делатности смелост требало да има право грађанства ако не у рату! Она је од возара и добошара, па све до војсковође најплеменитија врлина, прави челик који оружју даје његову оштрицу и његов сјај“. (*Клаузевиц о рату*, ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Београд, 1952, стр. 153.)

Мало је војсковођа који међу војничким врлинама нису давали почасно место храбрости. Колико пута је мала по броју али храбра војска улила страх непријатељу и решила, и то уз мале губитке, најтеже задатке на бојишту. То је лепо и у нашем народу казано: „Бој не бије свијетло оружје, већ бој бије срце у јунака“; „У рукама Мандушића Вука биће свака пушка убојита“ (*Његош*).

храброг војника. Класна суштина и историски карактер изразито су дати у испољавању војничке храбрости како у прошлости тако и данас. Као и многе друге војничке врлине, она се не само мењала и добијала нова обележја и особине испољавања са променама у наоружању, социјалном саставу војске и тактици вођења борбе, него је била различита и у оквирима једне исте друштвено-економске формације. Има, например, знатних разлика у манифестацији храбрости код старих Кинеза и Египћана, код Персијанаца и Словена, код Грка и Римљана, Византинаца и Германа.

НОР пружа неисцрпне изворе блиставих примера како је храброст заједно са умешношћу односила победу над најсавременијим ратним средствима. Сасвим је разумљиво што се и данас у васпитању припадника наше Армије придаје изванредна важност развијању храбрости, као чиниоцу од кога зависи успех у борби.

Постоје разна схватања о суштини и изворима храбрости. Једни тврде да неједнакост у храбрости људи лежи у природним неједнакостима између њих. Храброст је, кажу они, „урођена особина“ и немогућно је да се у тој особини ма шта мења. Ако је некоме „од природе“ дато јунаштво, то ће раније или касније ове особине избити упркос свега другог. „Најбоља је она храброст која је урођена“.²⁾ „Одважност је урођена особина код човека која се испољава као воља и способност за савлађивање осећања страха који настаје због неке опасности“, каже Ф. Алтрихтер.

Ненаучна схватања добила су најреакционарнију суштину у расистичкој теорији о урођеној храбрости класа и нација. Ниче, отац расизма, тврди да је најјачи инстинкт човека „воља за моћи“. Нацисти нису бирали средства за афирмисање Ничеових схватања о томе да је Немцима предодређена од природе најпунија храброст — храброст натчовека. Њихова „воља за моћи“ није познавала никакве границе дозвољеног, јер Ниче је учио „све је добро што потиче од моћи“.

Поједини савремени буржоаски теоретичари, нарочито психолози, одричу зависност морала од објективног сазнања, одричу његову условљеност економско-социјалном структуром друштва, карактером рата и политике. Они настоје доказати да храброст условљава искључиво природа човека или у крајњој линији националне особине народа. Неки психолози развијају теорију о урођености, предодређености и непроменљивости храбрости, полазећи од тога да је она потпуно одређена особеностима грађе тела, хемиским саставом крви итд.

По неким теоријама извор храбрости војника су фаталистичке предрасуде, којима у основи леже некакве несвесне „мрачне“ и „дубинске“ тежње, нагони и животињски инстинкти. Њима се додају и разни други фактори — воља за моћи, „мотив доминације“, „мотив авантуризма“ итд.

2) Војнички гласник, године 1936, стр. 374 и 375.

Таква једнострана тумачења извора и суштине храбрости су резултат не само идеалистичког погледа на свет, већ и постојећег стања у тим земљама, класног карактера и циљева њихових армија.

Међутим, не може се оспорити чињеница да се данас у свим савременим армијама, а нарочито армијама великих држава, ангажују огромна средства и кадрови у циљу унапређивања врло сложеног васпитнообразовног војног система. И у капиталистичким армијама подвргавају се оштрој критици преживеле методе и форме, принципи и средства васпитавања војника. Савремене капиталистичке армије обилују појавама које се не би могле очекивати имајући у виду ортодоксне, превазиђене шеме о капитализму и буржоаском војном систему. То је само знак да се на свим линијама па и на линији уздизања новог војника — капитализам труди да савлада противуречности којима је бременит. Као последица неизбежног друштвеног кретања дошло је на подручје војног васпитања до појава које нису биле својствене класичном капитализму. Нарочито су од значаја појаве у области политичког васпитања војске, у области метода руковођења, односа старешина и потчињених и слично. Установе које се баве моралним и политичким васпитањем војника све су бројније³⁾.

У систему политичког васпитања војника капиталистичких земаља сасвим се јасно уочава ова битна идеја: стварања храбрих, верних и дисциплинованих војника, мада средства, мотиви и методе помоћу којих треба то постићи нису исти код свих. Тако се, на пример, у америчкој војсци у центру политичког васпитања налазе идеје о супериорности Америке над осталим савременим светом, идеализује се њихов систем, њихова демократија, њихов „амерички“ живот. Поред тога, војници су дословно опседнути антикомунизмом. Раде се посебне теме, издају публикације, штампају књиге под општом паролом „Упознај свога комунистичког непријатеља“.

Још је Енгелс истицао да је преношење биолошких закона у социологију, психологију и друге друштвене науке потпуно наивно и ненаучно. После Дарвина многи буржоаски научници (као Штирнер, Рибо, Шопенхауер, Хол итд.) сматрали су да се развитак појединаца, па чак и читавог друштва, објашњава законима еволуције живог света: *борбом за опстанак и природним одабирањем*. Енгелс каже да природњаци из Дарвинове школе нису ни приметили улогу рада и васпитања у развиту човека. Марксизам не одриче да људи располажу различитим природним диспозицијама. Али он одбацује ону ненаучну и дубоко реакционарну тезу да природне предиспозиције одређују животни пут и улогу човека. Одавде произлази и схватање о предодређености квалитета храбрости код појединаца.

³⁾ Према изјави сенатора Хари Берда (*Harry Byrd*), само у Министарству одбране САД било је 1950 године запослено 3.022 лица у политичком апарату. Код Американаца постоје три врсте установа за морално и политичко васпитање: верске, за информације и за психолошки рад.

Многобројни су фактори који утичу на развој личности, па и на квалитете храбрости код људи. Не може се давати важност искључиво једном чиниоцу. Развој индивидуе, а то значи и њене особине храбрости, условљавају и одређују сви услови друштвеног развика и васпитања узети у целини. Отуда и излази значај васпитања као одлучујућег фактора у уздизању човека. Но, васпитање добија овакав или онакав значај зависно од тога која га друштвена класа врши, у каквим околностима и условима.

Нема и не може бити два човека који би, имајући једнаке природне предиспозиције, добивши једнако васпитања итд., били и подједнако храбри. Улогу економских и социјалних фактора не могу заменити други чиниоци. Исто тако, биолошки фактори не могу створити од сваког војника Спартака, Ханибала, Наполеона, Суворова, Дундића, Чапајева, Саву Ковачевића и др. Греше и они који верују да се само васпитањем постиже све и да све потиче од тог чиниоца.

Храброст се формира под утицајем средине, у процесу живота, учвршћује се у животном искуству, у стваралачкој активности личности. За човека су услови живота пре свега друштвени услови — друштвени поредак у целини, средина којој припада и најближа околина (породица, социјална група, производни колектив, итд.). Зато је храброст човека детерминисана пре свега његовим друштвеним бићем. Храброст, као и друге особине воље и карактера, није фатално предодређена особеностима његовог нервног система, јер се однос човека према стварности формира под утицајем саме те стварности.

Међутим, човек није пасиван објект утицаја спољних услова и околности. Он је активно биће које прима утицај социјалне средине али и сам на њу активно делује. Средина мења индивидуу, али и ова активно утиче на средину, мењајући је и савлађујући њене неповољне услове. Узајамно дејство личности и средине игра једну од значајних улога у формирању особина храбрости одређене личности.

Као последица типичних особина сваке личности и специфичних услова развика јавља се бескрајна разноврсност индивидуалних особина храбрости. Упоредо с тим у индивидуалним особинама храброст људи који живе и развијају се у подједнаким друштвеним условима има и много заједничког. Зато можемо говорити о храбрости човека као претставника ове или оне класе, овог или оног друштвеног поретка. Одређена храброст је продукт друштвено-економских и историјских услова и типичних околности које карактеришу одређену епоху (храброст античког доба, храброст ритера, специфичности храбрости бораца НОР-а итд.), што условљава развој производних снага и наоружања, као и развој ратне вештине која се на томе заснива.

Храброст је тесно повезана с другим својствима личности и пре свега са физичким и умним способностима, особинама воље индиви-

дуге и њеним карактером. Храброст се остварује у нераздвојном јединству испољавања квалитета целе личности.⁴⁾

Храброст је у основи борбеног морала војске. Њеним квалитетима умногоме је опредељен квалитет моралног фактора појединаца и целокупна оружана сила државе. Храброст, као елемент војничког морала, није лако одређивати иако се чин храбрости може лако установити.

Сваки војник на специфичан начин реагује на тешкоће и опасности и управо то карактерише његову храброст. Неке реакције се учвршћују борбеним искуством и постају дотичном војнику својствене — он се увек тако држи у борби. Ако његово држање карактерише више или мање постојана одлучност, смелост и истрајност у најразличитијим околностима борбе, онда је тај војник храбар. Отуда можемо сматрати да је храброст онај елемент борбеног морала који омогућује сваком појединцу да у сусрету са опасностима одлучно и одважно савлађује страх. Но реакције војника и његови поступци су условљени и општом реакцијом у борби његове јединице, тиме да ли је у отступању или наступању, да ли трпи губитке или постиже успехе и многим другим факторима јединице и карактера борбе која се води. Војник као индивидуа не испољава храброст перманентно једнако — у свим условима. И најхрабрији војник у неким ситуацијама може да испољи извесне слабости у том погледу.

Кад се за неког војника каже да има одређену врсту храбрости, тиме се најчешће карактерише само држање у борби. Али то не значи да се може по поступку у одређеној критичној ситуацији одредити и сагледати сложена природа људске храбрости. Ако је неки војник спреман да се јави за извршење веома опасног задатка, то ипак не значи да ће он увек бити храбар. То може бити само смелост, а она је тек једна од компонената храбрости. У другим ситуацијама код истог војника можемо открити да није спреман да издржи теже физичке болове и патње или да не може да поднесе неке друге тешкоће (остати дуже без сна, без хране итд.). С друге стране, слабости појединаца у појединим моментима, колебање, неодлучност, чак

4) Појам храбрости је веома сложен и не може се потпуно објаснити у неколико речи, јер се при томе може заборавити на неку од његових важних компонената. Храброст се мора тумачити не само са психолошког аспекта, већ и са позиција етике, социологије, војне мисли итд. Она се не испољава само у рату и при вршењу војних дужности. Често наилазимо у штампи на извештаје о храбрим поступцима: о железничару који је жртвовао себе да би испод точкова локомотиве спасао живот детета; о морнару који је скочио са бродске палубе да би спасао давленика; о пилоту који је готово из безнадежне ситуације спасао не само себе већ и своју машину; па онда храброст да се поднесе бол за губитком, храброст изношења новог гледишта и става; о храбрости да се поднесе критика и прими истина ма колико тешка била итд.

Храброст се може испољавати и на друге начине: у обуци, на маршу са тешком опремом и уморним — рањеним ногама; у затвору кад се штрајкује главу; на спортским теренима у обарању рекорда, па чак и друмски разбојници, гангстери и њихове дружине испољавају неку врсту негативне храбрости.

Све то показује да је храброст веома тешко дефинисати и да се при томе увек морају узимати у обзир и друга својства личности.

и бекство са положаја, не сведоче увек да они нису храбри. Ово доводи до оваквог закључка: према држању у тренутној ситуацији не могу се увек реално сагледати својства храбрости појединаца.

Већ је речено да храброст претставља нераздвојан део јединства свих својстава и особина личности. Сваки поступак човека одређен је његовом личношћу у целини. Схватити тако сложену особину личности као што је храброст, немогућно је без аналитичког разматрања особина саме храбрости, без издвајања појединих њених страна или типичних манифестација. Анализирајући храброст неке личности значи у првом реду разматрати једну од битних особина воље и карактера, али не издвојено од других својстава већ као компоненту целине.

У сваком акту храбрости ваља, пре свега, утврдити његову моралну садржину. За храбре поступке нашег човека како у миру, тако и у рату, карактеристично је постојање социјалистичке свести, социјалистичких моралних начела и ставова — спремност и решеност да се снаге и способности усмеравају морално оправданим и друштвено прогресивним циљевима. С гледишта социјалистичког морала наш човек треба да има свој став у свакој, па и најтежој ситуацији, да је оцењује и да према томе поступа, потчињавајући себе задатку изградње и одбране социјализма.

Храброст се не може оцењивати а да се не узму у обзир најразличитији аспекти њеног прожимања са другим битним особинама човека, нарочито не без сагледавања односа храбрости и других функција воље.

Храброст војника наше Армије у евентуалном одбранбеном рату морала би карактерисати неке битне особине човека јаке воље. Да би био храбар, неопходно је да пре свега буде самосталан у одлучивању. Самосталност је потчињавање својих поступака сопственим убеђењима и погледима, насталим на бази познавања и сазнања стварности. То не значи да се одбацују туђи утицаји, али храбар човек није сугестибилан до те мере да лако подлеже туђем утицају. Напротив, он је често носилац сугестибилности за друге. Он уме да се критички односи према туђем схватању, да му се у случају потребе енергично супротставља и да смело брани своје ставове.

Храбар војник је смео и одлучан. Смео војник је спреман да изврши опасне радње, али смелост се не може поистоветити са храброшћу. Она је компонента храбрости, али је не исцрпљује и везана је за одређени момент, док је храброст свеобухватно и трајно својство карактера. Храброст претпоставља одлучност и упорност у савлађивању тешкоћа при суочавању са опасностима. Храбар војник је самоиницијативан и уме да благовремено доноси одлуке у најкритичнијим ситуацијама, а извршава их без колебања. Та особина је нарочито потребна у сложеним ситуацијама, тамо где је доношење и спровођење одлуке повезано са великим ризиком. Храбар војник не сумња у своју односно у одлуку старешине и непоколебљив је у свом ставу, у борбеној акцији, сем ако се околности не измене. Упоран је у томе да одлуку спроведе до краја, без обзира на пролазне

неуспехе и поразе. При неуспеху храбар војник не пада духом, критички тражи узрок неуспеха, јача решеност за постизање онога што је себи поставио као задатак и проналази начине и средства за постизање циља. Храброст се изражава и у спремности да се пуном енергијом ради не само онда кад је рад интересантан, већ и кад је досадан. Храбар војник је спокојан и уверен у себе, он влада собом и у најтежим околностима. Храброст претпоставља и дисциплинованост. Храбар војник потчињава себе захтевима и дужностима на бази сазнања о њиховој нужности и целисходности. Он је стално спреман да благовремено, тачно и на најбољи начин изврши добијени задатак и наређење.

Храброст претпоставља и активност — она обавезује на борбу.

Све, то говори да под појмом храбрости нашег војника у евентуалном општенародном одбранбеном рату треба подразумевати једну од најбитнијих особина високог борбеног морала, прожету моралним осећањима и испољену у решености, смелости, одлучности и истрајности да се изврши сваки војнички задатак, да се све своје снаге заложу за одбрану домовине. Храброст нашег војника — нашег човека — садржала би у себи свест о потреби жртвовања својих личних интереса, па и живота, одбрани социјалистичке заједнице, као и свесну мржњу према непријатељу наших народа.

Наш језик је веома богат изразима који у крајњој линији опредељују нека својства храбрости: херојизам, неустрашивост, смелост, одважност, истрајност, одлучност, срчаност, хладнокрвност, ватреност итд.

Херојизам је спремност човека на ванредне подвиге. У њему се испољава висока морална основа храброг дела. А ту моралну основу херојизма нашег човека чини дубоко сазнање о потреби потпуног жртвовања интересима социјализма, као општим и властитим интересима.

Под појмом неустрашивости подразумева се она храброст у борби против непријатеља, која иде до краја — до победе или смрти — упркос наизглед „безизлазних ситуација“. Одважност и смелост могу се схватити као храброст у ужем смислу давања примера и иницијативе: ко први креће на јуриш и својим поступком покреће друге; ко се први добровољно јави за неку акцију; ко први са узвиком „ура“ упада у непријатељев ров итд. Ако се жели, бар у најкраћим цртама, одговорити на питање: у чему се испољава храброст војника у савременом рату, мора се пре свега истаћи чињеница да је храбар војник у првом реду онај ко смело и одлучно извршава задатке, уносећи се у то свим својим бићем.

Храброст је тешко мерљива вредност, она осцилира у свакој новој ситуацији. Ипак, не сме се занемарити чињеница да храбри војници, али без солидне обуке, без оружја и чврсте организације, могу да буду побеђени од других појединачно мање храбрих али солидно обучених, опремљених и дисциплинованих војника.

Познавање путева, извора, мера и средстава за уздизање храбрости један је од услова успешног рада на развијању ове особине

код припадника Армије како у миру тако и у рату. Обавеза сваког старешине је да свестрано проучава разне проблеме моралног фактора борбе, а то значи и проблеме храбрости, јер без познавања тих проблема не може, и поред најбоље воље, целисходно и смишљено поступати у борби нити васпитавати своје потчињене.

За очување дела социјализма потребне су такве младе генерације, такви људи, који ће својом свешћу и карактером, својим умним, моралним и физичким способностима — својим односом према социјализму, испољити беспримерну храброст и све позитивно што чини суштину човека социјализма. Нама је потребан војник-грађанин, свестрано развијена личност — друштвено одговоран и свестан дужности према домовини. Васпитавање свестрано развијене личности борца захтева да се и у испољавању храбрости оствари јединство, складност свих врлина савременог борца. У нашим условима посебно основни квалитети храбрости војника јесу: развијање стваралачког односа према ратним задацима и одбранбеном рату уопште; развијање социјалистичке друштвене свести; развијање духа оптимизма и вере у коначну победу; развијање свестране — активистичке личности са интелектуалним, моралним и физичким особинама борца социјализма. Храброст се мора заснивати на следећим важним квалитетима војника: на високој политичкој свести, пуној општевојној и стручној спреми, дисциплинованости, иницијативности, истрајности, упорности и самопожртвовању.

Прихватајући циљеве рата и поседујући високу политичку свест, војник може више да ангажује себе, да усмери своје физичке и психичке снаге на савлађивање страха и да се храбро држи у најкритичнијим ситуацијама. Борац који познаје идеолошке циљеве и који је уверен у њихову оправданост неће се колебати, јер је његов пут јасан — он проистиче из убеђења и властитих принципа. Он ће све издржати, свега ће се лишити само да тријумфује оно што одговара његовим уверењима, његовом погледу на свет. Напротив, ако код војника нема чврстих убеђења, он неће издржати, он ће сумњати и колебати се, са великом муком ће савлађивати страх и лакше ће подлећи малодушности и капитулантству, јер није убеђен у нужност жртвовања, у правилност борбе коју води.

Висока револуционарна свест и дубоко убеђење у праведност борбе били су први и најбитнији извори херојизма и масовне храбрости бораца Народне револуције.

У евентуалном општенародном рату изузетно велик значај за храбро држање нашег човека имала би свест о дужности према заједници, слободи и социјализму. Отуд је политичко васпитање војника, васпитање у духу социјализма и развијање социјалистичког патриотизма задатак од прворазредног значаја свих старешина, команди, установа, организација Савеза комуниста и других фактора.

Али, храброст појединаца, храброст целокупне оружане силе, као и свеукупност борбеног морала — одређују и многи други чиниоци. Није довољно да постоји само свест о потреби борбе и племенито осећање дуга према домовини. Треба ићи даље од субјективног

доживљавања моралног осећања дужности — на дело, на акцију. Зато је циљ васпитног рада да се свест сваког нашег грађанина претвори у способност, знање и умешност испољавања храбрих поступака и дела, а то претпоставља свестрано, смишљено и рационално постављен целокупан систем припремања домовине за одбрану.

Економско-социјални услови ударају свој печат на целокупну личност. Социјалистичка револуција, ослобађајући човека од сваког тлачења, претвара га и све ће га брже претварати у свестрано развијену личност, омогућујући му да развија стварне способности и да испољава храброст и херојизам не само у стваралачком раду већ и у евентуалном рату, у борби за очување тековина социјализма.

Наша пракса је за врло кратко време потврдила пророчанске мисли Енгелса да ће социјалистичка револуција створити новог човека који ће све смелије ићи напред, све одлучније и храбрије отклањати заостале норме, конзерватизам, бирократизам и оптимистички гледати у своју и будућност своје домовине. Наш човек се већ разликује од оног ранијег. Он се мења, постаје све више личност са изразитим особинама храбрости, истрајности у савлађивању тешкоћа и сигурности у себе и будућност.

Мада су код нас створени објективни услови и могућност за васпитање свестрано развијене личности, то не значи да ће она постати таквом сама по себи — спонтано, већ максималним искоришћењем датих могућности у пракси свакодневне борбе за новог, храброг, слободног човека.

Храброст војника зависи и од јединственог дејства „позадине“ и фронта, од способности привреде да се брзо преоријентише на војне задатке, од тога колико је домовина вољна и спремна да благовремено указује свестрану помоћ — моралну и материјалну — армији и способна да се у датом моменту с њом споји. У историји НОР-а може се наћи не мало примера да је херојизам јединица и појединаца умногоме био условљен борбеном атмосфером краја из којег су долазили борци — моралним духом народа. Свестрана подршка народа — јединице су стално попуњаване новим борцима, народ је чинио све што је било у његовој моћи да борца нахрани, обуче, да рањеника збрине и сачува — неминовно је утицало на подизање борбенисти јединица.

Зависност храбрости армије од морално-политичког јединства народа, од решености свих грађана да бране земљу — нарочито би дошла до изражаја у евентуалном будућем рату. Друштвено-економско уређење, друштвено управљање и самоуправљање су гаранција да ће у одбранбеном рату против агресора владати несаломљиво јединство у свим областима живота нашег друштва. Такви услови не само што би гарантовали победу него би непосредно и снажно утицали на јачање вере у победу сваког војника, јачали би одважност, осећање патриотизма и уздизали чврстину у свакој ситуацији.

Полазећи од реалних основа друштвене стварности, могу се још у мирнодопском периоду јачања одбранбених снага и војног ва-

спитања грађана свестрано уздизати не само морално-политичке врлине нашег човека, него и најважније и неопходне војничке особине бораца. Наша војна мисао, реално предвиђајући основне карактеристике општенародног рата, омогућује да се развија стваралачка иницијатива бораца која ће бити једна од највише цењених врлина војника у рату. То ће повећати борбену способност појединаца, јединица и одбрамбену моћ у целини. Наш војник неће бити онемогућен у активности ако му погине старешина, ако изгуби везу са јединицом, ако не добије наређење за рад и сл. Наша борбена правила смело третирају проблеме који треба да омогуће испољавање свих снага човека и стваралачко коришћење пређашњих искустава, нарочито из НОР-а, као и богаћење борбене праксе новим искуствима у евентуалном рату.

Тако ће храброст, коју ће оплемењивати и друге врлине, изванредно појачавати предност нашег борца над непријатељевим.

За развијање храбрости најпогодније је да се војник ставља у положај у коме се једино и може васпитавати та особина и да се непрекидно вежба у храбром поступању. У мирнодопском периоду изграђене армије могућно је обуком и целокупним животом и радом подизати особине храбрости сваког човека. Притом битну улогу има и развијање осећања способности за извршавање најсложенијих борбених задатака. Наиме, држање људи у борби умногоне је предодредено војностручном спремом, личним искуством, уверењем у своје могућности и способности за решавање ратних задатака. Ако је војник добро обучен, ако верује у своје могућности, ако је сигуран у своје оружје и опрему, имаће осећај да је у стању да дочека или нападне и боље наоружаног непријатеља и да га уништи.

Храброст се јача подизањем свести о сопственом успеху, убеђењем да је обука добра и заснована на захтевима савременог рата, као и развијањем отпорности према разним тешкоћама још од првог дана боравка у касарни. Војник обуком стиче потребне вештине и знања и привикава се на сналажење у најразличитијим околностима. Уколико се целокупан његов живот више подреди том циљу и уколико се обука поставља са више плана, утолико ће и резултати бити потпунији.

У васпитању људи да буду храбри не смеју се занемарити ни особености сваког војника појединачно. Тако се, на пример, физички слабији и они са слабије израженим својствима воље поступно привикавају на савлађивање тешкоћа, мада се сви вежбају у издржљивости, отпорности према хладноћи, врућини, оскудицама, истрајности при дугим маршевима, у ноћним акцијама, у мајсторству вођења дуготрајне борбе итд.

У подизању храбрости посебно место заузимају стројева и физичка обука и спорт. Помоћу њих јача се нервни систем, повећавају способност самосавлађивања, издржљивост, упорност и одлучност.

При свему томе, у васпитању војника не сме се заборавити да развијање храбрости није изолован процес, већ да улази у састав целокупног васпитања личности.

На развијање храбрости код људи у току рата и посебно у току саме борбе може се позитивно утицати на много начина.

Искуства из НОР-а показују да је пример храбрости снажно средство у подизању борбеног морала појединаца и јединица. Пример смелог и одважног држања најснажније утиче у судбоносним тренуцима борбе.

Храброст старешина и храбри, смели и сигурни поступци појединаца јачају вољу других и повећавају њихову спремност за савлађивање тешкоћа. Нарочито велик моралан утицај има пример храбрости у критичним моментима борбе. У таквим ситуацијама пример херојског држања старешине и појединаца постаје често одлучујући елемент победе. О томе довољно убедљиво говоре многи случајеви из НОР-а. Захваљујући храбрости појединих старешина или бораца јединице су не само често сачуване од великих губитака, већ су и побеђивале далеко надмоћнијег непријатеља.

У тешким бробама командири и политички комесари испољавали су изванредну храброст при вршењу дужности и неустрашиво су водили трупе у борбу. Отуд је произишло тако велико поверење бораца у старешине. То је потхрањивало борбени морал јединица. Старешина који је спреман и умешан у командовању, који познаје себе и своје људе, који бригом о човеку и присношћу стиче најпуну поштовање својих војника, истовремено и најсугестивније делује на њих.

Добар пример може дати свако ко је храбар и одважан. Но, само опонашање примера није довољно, али оно пружа старешини снажну подршку у подизању храбрости свих људи у јединици. Неискусан борац обликује своју активност баш на позитивном примеру других — при вршењу јуриша, одбијању јуриша непријатеља, подношењу и савлађивању разноврсних тешкоћа итд.

Међутим, васпитач не сме заборавити да пример може деловати и негативно. Негативан пример је такође очигледан и због тога веома опасан: разне манифестације страхљивости, неактивности, неизвршење наређења итд. могу побудити слично држање и других војника.

Активност има неколико битних функција у припреми борбе и у току њеног развоја, а погодује и развијању храбрости. Познато је начело из НОР-а — не дозволити непријатељу ниједан момент мира, нападати га увек и на сваком месту. Нису ретки случајеви да су наше јединице после ноћног напада на непријатељево упориште исте ноћи преваљивале пут од 20—30 км и сутрадан се спремале за нов напад долеко од места напада претходне ноћи. Према дотад убицајеним нормама и схватањима о маневарским способностима јединица то је било просто неизводљиво.⁵⁾

⁵⁾ У року од пет дана јединице Прве пролетерске дивизије у IV офанзиве водиле су борбу на три различита места: код Коњица и на Иван-Седлу, затим су упућене на Бугојно и Горњи Вакуф и већ четвртог дана пребачене назад да би учествовале у борби на левој обали Неретве.

Кад је јединица активна умањује се могућност да се код војника појаве такве мисли које доводе до слабљења његовог борбеног духа, па и до уображавања да ће погинути или бити рањен.

Неактивност је у вези са неодлучношћу, а ова са појавом страха. Дobar старешина брзо ће запазити војника који не зна шта да ради и упутити га, а посебно ће на активност потстицати оне који су несигурни. Војник ниједног тренутка не сме остати непокренут акцијом и мора познавати и њен циљ. Дакле, неопходно је да старешина зналачки активира и запосли сваког човека. У току рата, например, наши борци се нису само борили, већ су се и свестрано ангажовали на просвећивању народа, описмењавању, обучавању нових бораца, политичко-идеолошком раду и др. Не би ваљало, међутим, кад би се на војника нагомилале разноврсне активности без мере које нису оправдане одређеним потребама, јер се на такав начин он не може психолошки растерећивати већ би се постигло супротно.

Подизање храбрости и сузбијање појаве страха условљени су и сазнањем стварности рата и борбе. Кад је војник добро обавештен, то само позитивно утиче на његово држање. Ту се подразумева обавештење о снагама, намерама, особеностима наоружања и карактеру тактичких активности непријатеља, о његовој ратној пропаганди, о свему са чим се може сусрести на бојишту, о ситуацији у целој земљи (нарочито да се упозна с позитивним вестима) о акцијама наших снага у позадини непријатеља, о његовим неделима и зверствима итд. Чак су и лоше вести боље од необавештености и неизвесности. Детаљна обавештења о победама веома позитивно утичу на борбени морал и подижу храброст, али не ваља крити ни поразе, већ и из њих извлачити поуке и искуства. Војнику су потребне вести од куће, о томе шта се догађа у свету, на другим фронтovima и сл. Непознавање истине увек негативно делује. Оног момента кад се појаве добро упознају, неспокојство почиње да слаби а сигурност јача, перспектива је извеснија. Дobar старешина-васпитач неће заборавити да војника упозна са чињеницом да се и непријатељ плаши, да се налази чак у неповољнијем положају јер је у туђој земљи где му опасност прети са свих страна.

Сваки позитиван исход борбе, свако ново сазнање о могућности уништења агресора и вођења борбе против њега позитивно утичу на храброст војника.

Васпитање људи да буду храбри темељи се на осећању достојанства бораца социјалистичке армије и човека социјалистичке заједнице, на поверењу у сопствене снаге и презирање страшљивости и кукавичлука. Позната је стара изрека: „Храбар гине само једном, а кукавица свакичас“.

Осећање части помаже савлађивању страха. Оно потстиче човека да издржи тешкоће борбе. Плашљивост је толико негативно оцењивана у НОР-у да су борци били спремни на све да докажу супротно. То је понекад доводило до неразумно храбрих поступака и лакomisленог излагања опасностима. Војник нема права, гледано са моралног аспекта, да без потребе ризикује свој живот, јер његов жи-

вот припада социјалистичкој заједници која се налази у опасности и којој је драгоцен сваки човек.

Гајење борбених традиција јединице и њихово предавање са покољења на покољење бораца заузима посебно место у подизању храбрости и виших социјалних осећања војника. Оне побуђују на часно и савесно испуњавање дужности.

Многе околности у борби могу да доведу до појаве комплекса мање вредности: положај нападнутог, обимна напрезања, различит састав људства, помањкање борбених искустава, разни доживљаји у борби, непоседовање најсавременије опреме и оружја и сл. Тада војник преувеличава снагу непријатеља, што проузрокује губљење поверења у себе, своју јединицу, своје оружје и успешан исход борбе. Таква осећања умањују иницијативу људи и смањују њихову борбену енергију, јер истовремено значе губитак перспективе.

Да би се успешно подизала храброст и сузбијао страх, нужно је предузимати мере ради ослобођења људи осећања мање вредности. Сваки старешина који познаје узроке и последице тог осећања водиће, на пример, нарочито рачуна о војницима који нису прошли ватрено крштење, чије је борбено искуство мало, и указивати им помоћ. Или ће се, такође, потрудити да осигура успех у првим акцијама како би се афирмисали јединица и појединац извршавањем лакших задатака.

Војник кога је старешина добро упознао с нашом тактиком уверен је да ће и најмоћније оружје агресора у сукобу с нама изгубити своју моћ; да нећемо стварати циљеве за дејство непријатељеве технике, атомског оружја и диригованих пројектила; да ћемо општенародним ратом онемогућити непријатељу да своју супериорност у техници користи и тиме га довести до техничке бројне надмоћности, до тактичке инфериорности на одређеном месту и у одређеном времену.

Поред изложених извора, средстава и мера, могу се користити још многе друге методе и облици подизања храбрости јединица и појединаца. Ту спадају разноврсна потстицајна средства: имена пролетерских и ударних јединица, давање појединим јединицама имена легендарних јунака, похваљивање јединица и појединаца, упућивање захвалности команди својим јединицама, давање заслужених признања — одликовања, истицање храбрих поступака на састанцима, популарисање примера појединаца и јединица итд.

Иступити старешина пред јединицама пре почетка борбе уздижу борбени дух и јачају увереност у победу. Жива реч, уопште, игра велику улогу у подизању храбрости код бораца.

Према незадовољству и изливима гнева појединаца (због преморености, недобијања хране на време и сл. добар старешина има много такта и уме све то да скрене у корисном правцу.

Песма, игра, разне приредбе, добро усмерен хумор имају, такође, велик значај у сузбијању страха и растерећивању емоционалног живота војника.

Potpukovnik **Kristofer Kigen**

O NOVOJ ODBRANBENOJ DOKTRINI¹⁾

U članku autor govori o 'nekim opštim postavkama odbrane, o staroj i novoj doktrini odbrane, o koncepciji njenog izvođenja, kao i o njenim vrstama (ofanzivnoj, odbrani zone, zadržavajućoj, o raznim kombinacijama u odbrani).

Na početku autor navodi sledeći citat američkog generala Tejlora o odbrani: »Borbeni poreci u odbrani po dubini na širokoj zoni su neophodniji nego ikada ranije. Elastičnost je osnova odbrane. Odbrana na nuklearnom bojištu mora se sastojati od taktičkih formacija koje nisu pravoliniski poredane, već rastresito raspoređene na velikoj dubini. Jedinice moraju biti takvog sastava i tako raspoređene da mogu dočekati nuklearni napad a da ne budu uništene. One moraju biti tako postavljene da mogu prihvatiti istovremeno borbu na bilo kom pravcu i sposobne za brze pokrete kako bi sprečile neprijatelja da eksploatiše udar koji je izvršio i prisilile ga na takav manevar kojim će stvoriti rentabilan cilj za dejstvo nuklearnog oružja«.

Pozivajući se na navedeni citat, autor ističe da ove postavke odbacuju staru doktrinu o odbrani i ovoj daju novo značenje. Kao osnovne karakteristike odbrane u novim uslovima on navodi dubinu i pokretljivost koje moraju biti uklopljene u borbeni poredak u odbrani, i elastičnost koja pretstavlja osnov odbrane.

Govoreći o odbranbenoj doktrini, pisac navodi njenu definiciju iznetu u Pravilu ratne službe (iz 1954 godine): »Odbrana obuhvata upotrebu svih raspoloživih sredstava i korišćenje svih načina u cilju sprečavanja, odbijanja i uništenja neprijateljevog napada. Odbrana je takav položaj ili stanje u kome je jedinica

sprema da se zaštiti od napada neprijatelja«. Međutim, odbranbene operacije po savremenoj doktrini obuhvataju mnogo više nego što je pretstavljalo ovo pasivno stanje u kome se, na određenim položajima, čekalo dejstvo neprijatelja i inicijativa prepuštala njemu. Nova doktrina stavlja akcent na primenu ofanzivnih manevara, odnosno na preuzimanje inicijative i uništenje neprijatelja čak i onda kada operacija u celini ima odbranbeni karakter.

Po staroj koncepciji o odbrani se govorilo uopšteno kao o operacijama koje se izvode u određenoj zoni. Stim u vezi u mnogim slučajevima su primenjivane pokretna i poziciona odbrana, što je bilo uslovljeno raspoloživim sredstvima i zemljištem.

Autor ističe da je nova odbranbena doktrina izrađena na koncepciji ofanzivne odbrane, sa akcentom na punoj primeni pokretljivosti i preuzimanju inicijative od strane komandanata svih ešelona. Objasnjavajući dalje novu koncepciju odbrane, autor kaže da se po njoj odbranbene operacije ne označavaju više kao pokretna ili poziciona odbrana ili otstupne operacije, jer se na nuklearnom bojištu ovakvim označavanjem ne bi dao pun smisao odbranbenim dejstvima. Kao primer on navodi da se danas teško mogu očekivati snage u pozicionoj odbrani, ili poredane u odbranbenoj liniji, koje bi bile izložene nuklearnoj opasnosti od strane neprijatelja. Verovatnije je da će odbranbene položaje posedati samo oni elementi jedinice koji su neophodni da zadrže kritične rejone. Ostatak snaga koristiće svoju pokretljivost u cilju smanjenja svoje osetljivosti na nuklearni napad neprijatelja, pripremajući se da napadača uništi ofanzivnim dejstvom u odlučnom trenutku i na odlučujućem mestu. Pošto nuklearno bojište povećava zahtev za elastičnošću i rastresitošću, u

¹⁾ Specifics versus generalities in the defense, by Lieutenant Colonel Christopher R. Keegan, *Military Review*, SAD, april 1960.

svim odbranbenim operacijama, osnovna je stvar da se odbrana organizuje po dubini, jer se na taj način omogućuje braniocu da smanji svoju osetljivost na nuklearni napad, odnosno da zadrži i uništi neprijatelja. Prema tome, zaključuje autor, ofanzivna dejstva će ostati osnov za uspešno vođenje odbrane.

U delu članka o zamisli izvođenja odbranbenih operacija autor navodi citat iz koga se vidi da nova doktrina podvlači »prisiljavanje neprijatelja da reaguje u skladu sa planom odbrane i eksploataciju neprijateljevih slabosti i grešaka«. Dalje autor ističe da odbranbene operacije treba i mogu biti označene kao dejstva koja imaju sledeće ciljeve:

— *Izbegavanje neprijateljevog napada* — pri čemu on naglašava da nova doktrina uključuje i zadržavanje kao posebnu vrstu odbranbene operacije. Dejstva preduzeta u cilju izbegavanja neprijateljevog napada obično su dejstva za dobitak u vremenu ili stvaranje povoljnijih uslova za sprovođenje inicijative.

— *Sprečavanje neprijateljevog napada* — gde se obično podrazumeva napad celokupnim snagama određene komande, ili jednim njihovim delom, sa ciljem da se neprijatelj uništi i time onemoguću izvršenje njegovog napada. Ovde se, pored ostalog, naglašava da se ova vrsta dejstva posebno primenjuje pri upotrebi nuklearnog oružja. U ovoj vrsti operacija raspoloživa borbena snaga može biti od takve važnosti da čak i dodeljeni odbranbeni zadatki bude najbolje izvršeni obmanjivanjem, napadom i uništenjem neprijateljevih snaga koje predstavljaju opasnost za odbranbeni rejon ili snage branioca.

— *Odbijanje neprijateljevog napada* — je najizrazitije odbranbeno dejstvo, koje ima za cilj blokiranje ili zaustavljanje neprijateljevog napada. U određenoj odbranbenoj situaciji snage se ne raspoređuju da brane zemljište, već imaju za cilj — izvođenjem napada i učestvovanjem u protivnapadu — odbijanje napada neprijatelja. Pri tome se podvlači da komandant jedinice koja učestvuje u protivnapadu treba da ima na umu da je njegovo dejstvo u osnovi ofanzivno, sa ciljem da se uništi neprijatelj.

— *Uništenje neprijateljevog napada* — pri čemu se podrazumevaju sva dejstva preduzeta pre, za vreme i posle napada neprijatelja u cilju uništenja njegovih snaga. Protivnapad je jedan oblik takvog dejstva. Ostala dejstva (nasilno izviđanje,

napadi sa ograničenim ciljem, ispadi izvan zone odbrane — ispred prednjeg kraja) koja imaju zadatak da kanališu dejstvo neprijatelja u rejone gde može biti uništen i dr. — preduzimaju se u cilju uništenja neprijatelja.

U razmatranju vrsta odbrane autor iznosi da su *ofanzivna odbrana*, *odbrana zone* i *zadržavajuća odbrana* novi termini koji jasno i potpuno objašnjavaju novu doktrinu odbranbenih operacija. U daljem delu on iznosi osnovne karakteristike navedenih vrsta odbrane.

Ofanzivna odbrana je takva vrsta dejstva u kojoj je prednji odbranbeni rejon posednut minimumom snaga, neophodnih da upozore o prestojećem napadu, da kanališu dejstvo napadača na po nje ga manje pogodno zemljište, odnosno da blokiraju i spreče napadačev prodor. Ova vrsta odbrane se smatra najpoželjnijom, jer maksimalno omogućuje ofanzivnu upotrebu snaga u cilju uništenja neprijatelja, u vreme i na mestu koje najbolje odgovara braniocu. To je, ustvari, aktivna odbrana koja se izvodi kombinacijom ofanzivnog i zadržavajućeg dejstva sa primenom odbranbenog manevra. Kod nje rezerva ima prioritet pri rasporedu snaga u odnosu na snage na prednjem odbranbenom rejonu i na taj način ona (rezerva) predstavlja osnovu za uspeh u izvođenju ove vrste odbrane.

Ova se odbrana smatra poželjnijom u slučaju kada se odbrana može izvoditi na većoj dubini ili kad zadatkom nije postavljeno da se specifični objekti na terenu moraju održati, odnosno kada se pretpostavlja da će nuklearno oružje biti upotrebljeno u srednjim i manjim razmerama.

Autor smatra da će divizija, normalno, biti najniža jedinica koja će izvoditi ofanzivnu odbranu, s obzirom na potrebu ostavljanja snažne rezerve sposobne za nanošenje odlučujućeg udara. Međutim, on je isto tako mišljenja, da i jedinice manje od divizije, kada su angažovane za samostalne ili polusamostalne zadatke, mogu često primenjivati ovu vrstu odbrane.

U pogledu upotrebe rezerve autor navodi da, u skladu sa osnovnim zadatkom, iz sastava udarne grupe (rezerve) može biti odvojena mala pokretna grupa za obezbeđenje i izviđanje koja će dejstvovati u okviru zone odbrane. Ostali deo udarne grupe bio bi organizovan kao pokretna snaga čiji je zadatak da uništi neprijatelja u vreme i tamo gde branilac

nade za shodno. Ovo može biti ispred ili u okviru borbene zone. Udarne grupa je prikupljena u jednom ili u nekoliko rejonu zavisno od širine i dubine zone, zemljišta, neprijateljevih mogućnosti (uključujući vazдушnu i nuklearnu) i planiranog načina upotrebe.

Obrana zone je, po mišljenju autora, takva vrsta odbranenog dejstva kod koga je održanje ili zaprećavanje specifičnog rejonu potrebno za duži period vremena. Međutim, u nuklearnim uslovima jedinica može a i ne mora posesti ključne objekte pre napada neprijatelja. U pogledu upotrebe snaga smatra se da će prednji odbranbeni rejon normalno imati preimućstvo u pogledu broja i jačine angažovanih snaga u odnosu na snage koje se ostavljaju u rezervi. Upotrebom rezerve treba da se poveća dubina odbrane, blokira i uništi neprijatelj, eliminišu njegovi prodori, ukoliko se oni i dogode, odnosno da se ojačaju ugroženi rejoni. U vezi sa izvođenjem odbrane autor ističe da će ona biti elastična, da će se jedinice povlačiti pod pritiskom, s tim što pri tome treba normalno očekivati prodore neprijatelja. Dubinom odbrane će se usporavati napad. Vatra i manevar će se primeniti unutar, na bokovima, i u pozadini prodora upotrebom jako pokretnih, malih taktičkih grupa u cilju uništenja napadača. Snage protivnapada mogu sačinjavati one iz rezerve ili iz okvira rejonu odbrane, ili i jedne i druge.

Smatra se da se pri organizovanju odbrane na ovaj način smanjuje opasnost od napada noću ili infiltracije, a napadač se prisiljava da upotrebi jaču borbeno snagu da bi izvršio proboj odbrane nego što bi to bilo potrebno kod ostalih vrsta odbrane. Ova vrsta odbrane može biti uslovljena zadatkom, nametnuta mogućnostima napadača, kada to zemljište i vremenski uslovi diktiraju, ili kada to nalaže relativna pokretljivost protivničkih snaga. S obzirom na svoju osetljivost, ova vrsta odbrane je normalno poželjnija kada se nuklearno oružje upotrebljava u manjim razmerama ili kad se ono uopšte ne upotrebljava. Da bi se smanjila opasnost od upotrebe nuklearnog oružja od strane napadača, treba organizovanju zemljišta pokloniti punu pažnju, i u isto vreme, izbegavati stvaranje opasne osetljivosti na druge oblike napada. Autor je mišljenja da ovo može biti najbolje izvršeno ešeloniranjem jedinica po širini i dubini, kao i primenom pasivnih mera odbrane.

Zadržavajuća odbrana je, prema definiciji koju daje autor članka, takva vrsta odbrane u kojoj održavanje ili zaprećavanje velikog prostora za duži period vremena ne čini osnovni deo zadatka koji se pred odbranu postavlja. U daljem objašnjenju autor tvrdi da ona dozvoljava jedinici da vodi odbranu koristeći zemljište i vatru (nuklearnu i klasičnu) po dubini u cilju zadržavanja snaga koje napadaju. Zadržavajuća odbrana se primenjuje kada je oslonac postavljen prvenstveno na mogućnosti izvođenja manevra vatrom i po dubini, a zemljište treba da omogući da se postigne taktička prednost ili da se snage sačuvaju od uništenja. Kod ove vrste odbrane snage se raspoređuju na prvim položajima, vatra je više decentralizovana, a rezerve se prvenstveno upotrebljavaju za pružanje pomoći u odlepljivanju i izvlačenju jedinica koje su u dodiru, ili za povećanje dubine odbrane. Svaki položaj ima ograničenu dubinu, a dubina operacije se postiže manevrom jedinica ka naizmeničnim rejonima zadržavanja i kroz njih, nastavljanjem zadržavajućeg dejstva između ovih rejonu i upotrebom nuklearne i klasične vatre iz lansiranih sredstava većeg dometa.

Pored ove tri vrste odbrane, autor ističe i mogućnost raznih kombinacija ovih oblika odbrane i to na nivou svih komandi. Kao jedan od primera on navodi mogućnost da na jednom delu fronta bude organizovana odbrana zone, a na drugom ofanzivna odbrana, sa ciljem da se dejstvo neprijatelja kanališe, a zatim da on bude uništen upotrebom rezerve i vatrenih sredstava.

Kao posebno pitanje autor razmatra oblike manevra u odbrani preko kojih branilac treba da održava stalnu inicijativu. U vezi sa važnošću te inicijative u odbrani, autor citira reči generala Vajmana: »U uslovima nuklearne borbe, preuzimanje i držanje inicijative je važnije nego preuzimanje i držanje neke kote«. Zatim on navodi da u odbranbenim operacijama branilac može da preuzme i zadrži inicijativu izborom rejonu za vođenje borbe, prisiljavanjem neprijatelja da reaguje u skladu sa planom odbrane i korišćenjem neprijateljevih slabosti i grešaka. On smatra da nuklearno oružje predstavlja moćno sredstvo za trenutno menjanje odnosa borbene snage i preuzimanje inicijative. Pored toga, on smatra da je u nuklearnim uslovima razlika između ofanzivnih i defanzivnih dejstava

u mnogim situacijama neznatna, odnosno da češće može dolaziti do organizovanog prelaza iz napada u odbranu. Odranbeno operacija se obično sastoji od manjih ili većih dejstava i angažovanja u borbi. Elementi jedinice mogu braniti neki rejon, izvoditi zadržavajuća dejstva, napadati, vršiti demonstracije ili dejstvovati vatrom, a sve to, razumljivo, kao deo plana odbrane.

Kao oblike manevara u odbrani autor navodi one koji su u osnovi ofanzivne prirode: nasilno izviđanje, ograničena ofanzivna dejstva van odbranbene zone, napada sa ograničenim ciljem i protivnapade, a kao primere oblika manevara koji su u osnovi odbranbene prirode: odbranu zone i zadržavajuću odbranu. Ofanzivni manevar se preduzima u cilju pronalazjenja nuklearnih ciljeva, eksploatacije rezultata postignutih napadom nuklearnim oružjem, uništenja snaga napadača koje su prodrle u rejon odbrane — u vreme i na mestu koje je branilac izabrao, za nanošenje udara napadaču kada se on ne nada, ili u cilju odvajanja sopstvenih snaga koje su u dodiru sa neprijateljem. Kao osnovne karakteristike pojedinih oblika manevara u odbrani autor navodi:

Protivnapad kao odlučujući element odbrane. Zamisao protivnapada i određivanje snaga koje će u njemu učestvovati zavisi od cilja koji može biti lokalni napad radi pomoći ostalim snagama u izvlačenju iz borbe, zbacivanje napadača sa položaja zbog postizanja lokalnih ili važnijih rešenja uništenjem njegovih snaga. Kod primene nuklearnog oružja, a s obzirom na osetljivost jedinica, snage koje učestvuju u protivnapadu biće organizovane u male i pokretne taktičke jedinice koje će, podržane nuklearnim oružjem, dejstvovati polusamostalno unutar, na bokove i u pozadini snaga neprijatelja koje učestvuju u napadu.

Ograničena ofanzivna dejstva van odbranbene zone imaju za cilj uništenje dela snage napadača ili smanjenje njegove borbene moći, dok zauzeće i održanje objekata na zemljištu ne mora biti od važnosti. Ova vrsta operacije može biti primenjena i u cilju eksploatacije vatre nuklearnog oružja, ili prisiljavanja

neprijatelja da stvori pogodan cilj za napad nuklearnim oružjem. Uspešno izvršenje ovog manevara zahteva da snage koje u njemu učestvuju budu veoma pokretne i da im se obezbedi jaka vatrena podrška.

U napadu sa ograničenim ciljem učestvuju samostalne ili polusamostalne taktičke grupe koje imaju za cilj da ovladaju nekim objektom na zemljištu van odbranbene zone. Ova vrsta napada ima za zadatak da onemogući neprijatelju osmatranje sa zemlje i pregled odbranbenog rejona, ili da se ovlada zemljištem koje će omogućiti uspešnije preduzimanje ofanzivnog dejstva, i drugo.

Zadržavajuće dejstvo je odbranbena operacija u kojoj se maksimalno zadržavanje i nanošenje gubitaka napadaču postiže bez odlučujućeg angažovanja. Vatra i manevar snagama se kombinuju da bi se omogućilo nastavljanje odbrane po dubini. Smatra se da se mogućnosti za zadržavajuća dejstva često mogu ukazati u uslovima nuklearnog rata, a ona mogu biti prinudna i blagovremena. Blagovremena se mogu primeniti sa ciljem da se dejstvo napadača kanališe u rejon gde će njegove snage predstavljati pogodan cilj za dejstvo nuklearnim oružjem.

U zaključku članka autor, između ostalog, kaže da doktrina američke KoV ističe ofanzivnu odbranu, čiji je akcent na primeni ofanzivnog manevara, u cilju uništenja snaga neprijatelja. Zatim, da ogromna snaga nuklearnog oružja zahteva reviziju termina koji se upotrebljavaju u cilju objašnjenja odbranbenih manevara. Tako su odbrana zone, ofanzivna odbrana i zadržavajuća odbrana primenjive na svim stepenima upotrebe nuklearnog oružja. Odranbene operacije normalno su najefikasnije kada se minimalna ograničenja postavljaju pred potčinjene komandante. Nuklearna oružja, po mišljenju autora, dozvoljavaju slobodu u razvoju borbenog poretka u odbrani, obezbeđuju potrebnu snagu za odbranu, stvaraju potrebu za novim, pa čak i osnovnim izmenama taktike, tehnike i samog postrojanja borbenog poretka u odbrani.

General Bofr

SAVREMENO NAORUŽANJE I STRATEGIJA¹⁾

Članak, ustvari, obuhvata predavanje koje je pod gornjim naslovom održao pomoćnik načelnika štaba Vrhovne komande NATO-a, general Bofr, pred slušaocima Koledža odbrane NATO u Parizu.

Razvoj naoružanja posle Drugog svet-skog rata postavio je tako složene i toli-ko važne strategiske probleme da za nji-hovo rešavanje nije dovoljno samo anga-žovanje viših vojnih komandi, već je nu-žno upoznati vrlo širok krug državnih ustanova i organa sa razvojem osnovnih činilaca strategije, napominje autor u u-vodnom delu svog predavanja. Po njego-vom mišljenju savremena definicija stra-tegije bila bi ona koju je dao Klauzevic, ali nešto proširena i glasila bi: Strategija je veština upotrebe sile za ostvarenje ciljeva koje je postavila politika.

Dosadašnji pojam opšte strategije za- hvatao je problem ostvarenja maksimal- ne vojne moći naprezanjem svake zemlje ponaosob i stvaranjem paktova, kao i problem iznalaženja najboljeg načina u- potrebe te moći u vojnim operacijama. Operativna strategija rešavala je pro- bleme kroz razne načine vođenja borbe, uz maksimalno korišćenje taktičkih mo- gućnosti za to doba postojećeg i raspolo- živog oružja.

Atomsko i termonuklearno oružje, iz- vanredni razvoj nauke i angažovanje na- učnih i industriskih snaga za ratne po- trebe doveli su do promena ne samo ob- ma nego i suštine rata, jer su one ne sa- mo vojnog nego i političkog, moralnog i društvenog karaktera.

Polazeći od ovakvog stava autor sma- tra da strategija, ustvari, treba da reši pitanje kako se odbraniti od napadača, odnosno kakve snage za odbranu treba stvarati i kako ih upotrebiti, pa da se ne doživi sopstveno uništenje.

U daljem tekstu autor daje osnovne elemente, po njegovom mišljenju, danas u svetu postojećih strategija: američke strategije zastrašivanja, sovjetske indi- rektne strategije i strategije razoružanja, koju autor stavlja pod znak pitanja. Stra- tegija zastrašivanja ima za cilj, ističe a- uttor, da spreči neprijatelja da pribegne

ratu putem takve pretnje koja bi ga od- vratila od rata. Sastavni delovi ove stra- tegije su »snage odmazde« i »snage šti- ta«. Cilj strategije »snaga odmazde« je da ostvari najbolji mogući plan vatre; njeno osnovno oružje je atomsko i ter- monuklearno, a njena oruđa su danas a- vioni i rakete, a sutra to treba da budu sateliti.

Objašnjavajući dalje strategiju odma- zde autor iznosi nekoliko njenih osnovnih problema. Pre svega, vatrena moć od- mazde konstantno se mora povećavati prema napretku i razvoju sredstava e- ventualnog neprijatelja. Vatrena moć mora biti dovoljno jaka kako bi se pla- nirani rezultati ostvarili i pored moguć- nog iznenađenja i mogućnosti da nepri- jatelj počne prvi da deluje, odnosno i pored neprijateljevih snaga za presreta- nje u vazduhu (pav i protivprojektilska odbrana). S druge strane, snage odmazde uključuju i razvoj snaga za presretanje neprijateljevih sredstava, jer se od snaga odmazde zahteva da prežive neprijatelj-jev početni udar kako bi mogle da ostvare svoj zadatak. Autor zatim razmatra slu- čaj da neprijatelj prvi otpočne atomski udar — iznenadni napad poznat pod na- zivom »Perl Harbur«. U takvom slučaju onaj koji bude delovovao kao drugi mo-ći će da deluje samo onim snagama i sredstvima koji su preživeli prvi udar, pri čemu će još morati da računa i sa neprijatelj-jevim presretačkim snagama. U postavljenoj jednačini za izračunavanje ovih snaga, koje on naziva »sekundarne snage odmazde«, moraju se još uzeti u obzir i: izvestan koeficijent efikasnosti gađanja, nedostaci sistema za navođenje, rastresiti raspored neprijatelja i drugi elementi. Autor dalje pretpostavlja mo- gućnost da bi neprijatelj mogao preživeti ovaj udar »sekundarnih snaga odmazde« i onda upotrebiti »trećestepene snage od- mazde«.

Autor smatra da ovakva razmatranja, odnosno stavovi vode beskrajnom razvo- ju kako snaga za odmazdu tako i snaga za presretanje, da se taj razvoj danas nalazi na vrlo visokom stepenu, ali da još pretpostoji niz problema koji čekaju hitno rešenje, naročito u sistemu presre- tanja. On je mišljenja da to dovodi do besomučne trke u razvoju naoružanja, do

¹⁾ Les armements modernes et la stratégie, par le général Baufre, *Revue militaire générale*, Francuska, jun 1960.

vrlo teških problema za pojedine zemlje, za međunarodne odnose, ali to samo konstatuje kao činjenicu i ne nalazi drugo rešenje osim toga da suština vojne veštine nije više u izvršenju zadataka, nego u pripremi sredstava za njihovo izvršenje. Ovo svoje rešenje autor objašnjava sledećim: trka u naoružanju je rat tehnike, a njegova strategija naziva se »logistička« ili »genetička«, i sastoji se u veštini da se sopstvenim manevrom neprijateljski planovi razvoja naoružanja dovedu u čorsokak; on navodi primer da su saveznici u Drugom svetskom ratu svojim bombardovanjem Nemačke primorali Hitlera da razvija protivvazдушnu odbranu i lovačku avijaciju, čime su ga odvratili od namere i onemogućili da razvija bombardersku avijaciju, odnosno primorali ga da ograniči razvoj tenkova; on u prilog svojih tvrdjenja navodi Ruzveltovu odluku od 1942 godine da se otpočne sa istraživanjima u atomskom naoružanju, Trumanovu odluku od 1949 godine da se otpočne sa termonuklearnim istraživanjima, kao i slučaj 1955 godine kada je, kako on tvrdi, vazдушna opasnost od strane SSSR primorala SAD da uspostave svoje linije vazdušnog obezbeđenja pomoću osmatračkih radara, usled čega su morale da smanje budžet za razvoj satelita. Na kraju odeljka o strategiji odmazde autor smatra da je osnovni strategijski problem danas u tome kuda treba usmeriti glavne snage daljeg razvoja, tj. izvršiti izbor između presretačkih snaga i ukopavanja, između satelita i pokretnih interkontinentalnih projektila. aviona sa vertikalnim i onih sa kratkim polletanjem, atomskih podmornica i protivpodmorničkih sredstava.

Drugi sastavni deo strategije zastašivanja, prema mišljenju autora, sačinjavaju »snage štita«. Težnja ka »atomskoj ravnoteži« izaziva stanje stalne nestabilnosti, a s obzirom na mogućnost međusobnih atomskih udara raznih razmera i efikasnosti, posedovanje samo snaga odmazde ne pretstavlja apsolutnu meru zastrašivanja. Otuda je njol trebalo dopuniti strategijom »štita«, koja ima za cilj da spreči neprijatelja da preduzme bilo kakav napad na taj način što se organizuje odbrana granica koja će biti u stanju da zaustavi i slomi eventualnu agresiju. Autor postavlja stvar tako da je uloga štita sekundarna ukoliko uzajamni atomski udari budu u svetskim razmerama, tj. vanrednog obima, ali da u druga dva

slučaja, naime ako uzajamni atomski udari budu upućeni samo na pozadinu ili budu ograničenih, manjih razmera, tada štiti ima ili samo odbranbenu malopokretnu ulogu ili je moguće ostvariti koncepciju pokretne odbrane.

Pri razmatranju uloge štita autor uzima nekoliko pretpostavki. U pogledu upotrebe vazduhoplovnih snaga moguće je, prvo, da uzajamni atomski udari omogućuće jednoj od strana prevlast u vazduhu tako da je samo ona u stanju da preduzme ofanzivu, drugo, da atomski udari izazovu jako obostrano iscrpljivanje, pri čemu bi vazduh ostao slobodan i kopnenim snagama ostavljena potpuna sloboda operacija, i treće, da atomske udare prežive samo avioni za svako zemljište, pa bi jedna od strana, bez obzira na slabe tehničke prednosti ove avijacije, imala prevlast u vazduhu.

Kod razmatranja upotrebe kopnenih snaga autor navodi nekoliko raznih mišljenja, pa se zaustavlja na konstataciji da su oba velika bloka zaključila da će rat biti pokretan, bilo da se pri napadnim operacijama ostvare duboki, brzi prodori sa ciljem da se zaštita od atomskih udara postigne samim tim što će snage obeju strana biti izmešane: bilo da se u odbranbenim operacijama organizuje duboka odbrana na širokom frontu, duž pokretnih linija odbrane, kao i izvođenjem lokalnih protivnapada uz upotrebu taktičkih atomskih sredstava. Zbog toga autor čvrsto zastupa pokretnu koncepciju, jer ukoliko bi rat i poprimio oblik statičnih operacija, armija pripremljena za pokretni rat bi mogla vrlo brzo da im se prilagodi, a u obrnutom slučaju je to sasvim nemoguće.

U daljem izlaganju autor tvrdi da se snage štita moraju sastojati od stalnih snaga, jer bi bez njih uspeh mobilizacije bio problematičan; osim toga, on stoji na stanovištu da te stalne snage moraju biti organizovane na potpuno savremeni način, pri čemu osnovnu snagu treba da pretstavlja taktičko atomsko naoružanje, s obzirom da pod uslovima obostranog posedovanja atomskog naoružanja nije moguće postaviti štiti u klasični borbeni poredak, a širina ratišta i neophodna rastresitost nužno zahtevaju taktičko atomsko oružje.

Na kraju poglavlja o strategiji zastrašivanja autor zaključuje da ona nema za cilj rat, nego sprečavanje rata ostvarenjem sile, da rat zastrašivanja ne bi smeo

da se odigra i da treba stalno nastojati da se on izbegne. No, ovaj zaključak autora se ne slaže sa njegovim prethodnim izlaganjima, a naročito ne sa stavovima iznetim u poglavlju pod naslovom strategija razoružanja, u kome opšte i kontrolisano razoružanje ocenjuje isključivo kao propagandni potez, plan Rapackog i slične o dezatomiziranim zonama kao stvar politike, a internacionalnu vojnu

organizaciju kao stvar daleke perspektive.

Sovjetsku strategiju autor naziva indirektnom i razmatra je kroz dve forme: revolucionarnog i ograničenog rata. Razmatranja u ovom odeljku su, uglavnom, propagandno-političkog karaktera, i sa vojnog stanovišta nemaju značaja.

S. O.

Major **Frederik Kraus**

VAZDUŠNODESANTNE OPERACIJE — POKRETLJIVOST U NUKLEARNO DOBA¹⁾

U prvom delu članka autor govori o značaju vatrene moći i pokretljivosti i njihovom međusobnom odnosu. U vezi s tim, on ističe da pokretljivost nije išla ukorak sa snažnim porastom vatrene moći već je znatno izostala iza nje. Stoga se, po njegovom mišljenju, pred odgovorne vojne krugove u SAD postavlja kao zadatak oformljene nove koncepcije u cilju stvaranja vrlo pokretne KoV koja bi bila sposobna da u punoj meri uključiti, upotrebi i iskoristi dejstvo nuklearne vatre. Autor posebno smatra da rezultati postignuti na usavršavanju raznih vazdušnih sredstava nude velike mogućnosti u pogledu povećanja pokretljivosti američke KoV. On se zatim osvrće na razvoj vazdušnodesantnih koncepcija i, govoreći o strategijskim operacijama, ukazuje na činjenicu da postoji tendencija da se pri razmatranju vazdušnodesantnih operacija misli gotovo uvek i samo na taktičke operacije po uzoru na one iz Drugog svetskog rata. Ne osporavajući značaj taktičkih vazdušnodesantnih operacija i njihovu važnost u okviru doktrine KoV, autor podvlači da se KoV ne ograničava samo na njih, već uključuje i primenu strategijskih vazdušnodesantnih operacija.

Dotičući se važnosti vazdušnodesantnih jedinica u eventualnom ograničenom ratu, autor ističe da bi bilo vrlo naivno

pretpostaviti da oružane snage SAD neće biti uključene u njega i druge zategnute situacije hladnog rata. U tom cilju je u okviru američke KoV i organizovan strategijski korpus KoV, čiji su elementi u stalnoj pripravnosti²⁾.

Autor smatra da je u slučaju opšteg rata strategijski vazdušni transport isto tako važan. S obzirom na to da u bliskoj budućnosti interkontinentalni balistički projektili, čije su baze zasada u SAD, treba da zamenе avione sa posadom koji se sada nalaze u prekomorskim bazama, to postoje u SAD oni koji smatraju da će strategijski vazdušni transport moći biti smanjen jer će tada postojati i manje zahteva u pogledu prekomorske podrške. Odgovarajući na ovakva mišljenja, autor članka smatra da ako se želi postizanje brze pobede u opštem ratu, onda rezultate strategijskih napada, izvršenih od strane oružanih snaga SAD, bilo raketama ili avionima sa posadom, moraju iskoristiti kopnene snage.

Na kraju opšteg razmatranja o pokretljivosti američke KoV autor ističe, kao poseban problem, nedostatak dovoljnog broja transportnih aviona podesnih za taktičke operacije. Sadašnja organizacija taktičkih transportnih aviona u SAD i njihova prvenstvena namena za podršku snabdevanja očigledno dokazuju da će potrebe KoV za taktičkom vazdušnom pokretljivošću ostati, bar zasada, u drugom planu.

¹⁾ Airborne operations — Mobility for the Nuclear Age, by Major Frederick C. Krause, *Military Review*, SAD, novembar 1959.

Ovaj članak je u skladu sa tekućom nastavom pri komandno-generalštabnoj školi KoV SAD. — Prim. redakcije *Military Review*.

²⁾ Pored ostalih elemenata, u sastavu ovog korpusa nalaze se i dve vazdušnodesantne i jedna pešadiska divizija (Prim. J. Man.).

U daljem izlaganju autor se zadržava na pitanjima konkretne upotrebe vazdušnodesantnih jedinica. Vazdušnodesantne snage i vazdušnodesantne operacije, po njegovom mišljenju, u znatnom stepenu povećavaju pokretljivost i manevarsku sposobnost koje su potrebne da dopune povećanu vatrenu moć na savremenom bojištu. Vazdušnodesantni napad omogućuje koncentraciju snage i udar u vreme kada se i na mestu gde se taj napad ne očekuje. Na taj način vazdušnodesantna dejstva obezbeđuju komandantu odlučujuće, elastično sredstvo za povećanje dubine borbenih dejstava i uspostavljanje prevlasti na nuklearnom bojištu. Za korisnu upotrebu vazdušnodesantnih jedinica na njemu moraju postojati izvesni uslovi. Prvi je da neprijateljeve nuklearne mogućnosti budu smanjene do tog stepena da on više ne bude u mogućnosti da prouzrokuje nepoželjne gubitke vazdušnodesantnih snaga. Zatim, mogućnost upotrebe nuklearnog oružja od strane neprijatelja mora biti manje verovatna da bi se smanjio rizik u odnosu na zadatak. Da bi se ovo postiglo moraju se, po mišljenju autora, upotrebiti sva raspoloživa sredstva kako bi se uništio i učutkao nuklearni lansirni sistem neprijatelja i na taj način smanjile njegove mogućnosti za napad na vazdušnodesantne snage. Pored toga, mora postojati dovoljna prevlast u vazduhu kako bi se učutkala sredstva neprijateljeve protivvazdušne odbrane i na taj način omogućili transport, iskrcavanje i održavanje vazdušnodesantnih snaga u rejonu cilja. Ovakav postupak bi otklonio nepoželjne gubitke, odnosno omogućio bi održavanje vazdušnih linija snabdevanja.

Problem prevlasti u vazduhu i učutkivanja neprijateljeve protivvazdušne odbrane postoji, ali po mišljenju autora nije nerešiv. Pored ostalog, povećanje same zone operacija pojedinih armija ukazuje na to da će postojati mnogi pravci koji će vazdušnodesantne snage moći da koriste. On smatra da je masiranjem sopstvene protivvazdušne odbrane i ofanzivnih sredstava, odnosno postizanjem iznenađenja, potpuno moguće izvođenje vazdušnodesantnih operacija malih razmera čak i kada neprijatelj ima opštu prevlast u vazduhu.

Vazdušnodesantne operacije poseduju izvesne karakteristike, odnosno razlike u odnosu na ostale i njih komandant mora da potpuno poznaje kako bi izvukao maksimalnu korist iz njihove primene. Vaz-

dušnodesantne snage poseduju veliku slobodu u pogledu izbora rejona u koji mogu biti uvedene. Njihov pokret nije ograničen geografskim barijerama ili velikim šumama, snegom ili jako raskvašenim zemljištem, i one lako mogu zaobići neprijateljev otpor ili utvrđene rejone. U vezi sa slobodom izbora njihovog rejona uvođenja, vazdušnodesantne snage biće normalno iskrcane na samim ciljevima ili u njihovoj blizini, kako bi se olakšalo taktičko iznenađenje. Korišćenjem iznenađenja, pokretljivosti i pažljivim izborom ciljeva, vazdušnodesantne snage imaju normalno veće snage u rejonu upotrebe i biće relativno jače od neprijateljevih za vreme i posle perioda iskrcavanja.

Vazdušnodesantne operacije se dele uglavnom na dve vrste: kratkotrajne i dugotrajne. Govoreći o specifičnostima jednih i drugih, autor iznosi da kratkotrajne operacije normalno izvodi vazdušnodesantna jedinica koja se, van organskog sastava divizije, minimalno ojačava; kod nje ne dolazi do kasnijeg dotura (u većim količinama) sredstava snabdevanja na desantnoj prostoriji, već se borba vodi korišćenjem sredstava snabdevanja koja su jedinice ponele sa sobom ili sa minimumom kasnije doturenih sredstava. Vazdušnodesantne operacije koje traju duži vremenski period zahtevaju da vazdušnodesantne snage budu ojačane borbenim jedinicama, kao i jedinicama borbene i pozadinske podrške van organskog sastava divizije. Snage upotrebljene u ovoj vrsti operacija obično se uvode u neprekidna dejstva. Ove operacije uključuju i znatno pothranjivanje jedinicama, doturom i opremom. Kao primer za prvu vrstu operacija autor navodi vazdušnodesantnu diverziju, dok će operacija većih razmera, koja se izvodi duboko u pozadini neprijatelja, normalno pripadati operacijama dužeg trajanja.

Po mišljenju autora plan vazdušnodesantne operacije mora biti sasvim detaljno razrađen. Obaveštajno planiranje počinje takoreći odmah po dobijenom zadatku i nastavlja se u cilju dobijanja dopunskih obaveštenja, neophodnih za izvođenje operacije. Upočetku je planiranje strogo centralizovano. Vremenski uslovi su od velike važnosti. Analiza zemljišta se vrši detaljno, sa naglaskom na pogodnosti koje ono pruža za upotrebu transportnih aviona i rasporedu odgovarajućih zona spuštanja i sletanja. Pošto je iznenađenje od velike važnosti za u-

speh u izvršenju zadatka, odgovarajuće protivobaveštajne mere i planovi obmane se razrađuju u toku svih faza operacije kako bi se sprečilo da neprijatelj dođe do podataka.

Pošto se završe potrebne pripreme pristupa se izvođenju operacije. Vazdušnodesantne operacije, po mišljenju autora, normalno počinju fazom napada koja se sastoji iz iskrcavanja i ovladavanja početnim objektima na vazdušnodesantnoj osnovici. Posle toga jedinice mogu nastaviti ofanzivna dejstva, mogu biti angažovane u cilju eksploatacije početnog uspeha, konsolidovanja objekata i odbrani vazdušnodesantne osnovice, mogu učestvovati u izvođenju daljih vazdušnodesantnih operacija ili povučene u cilju angažovanja u sledećim vazdušnodesantnim operacijama.

Po autorovom mišljenju faza ofanzivnog dejstva normalno počinje posle ojačanja snaga na vazdušnodesantnoj osnovici. Međutim, ograničena ofanzivna dejstva mogu se izvoditi istovremeno sa konsolidovanjem te osnovice u cilju ovladavanja drugim objektima koji olakšavaju njenu odbranu ili pružaju povoljne uslove za buduće operacije. Do smene, povlačenja ili oslobođenja od učesća u narednim operacijama dolazi tek posle izvršenja osnovnog zadatka, posle spajanja sa kopnenim delovima, ili kada to situacija zahteva.

U pogledu karakteristika napada autor, pored ostalog, napominje da će normalno snage koje učestvuju u napadu biti iskrcane kombinovanim dejstvom padobranskog desanta i sletanjem aviona u rejon cilja. Napadna dejstva samo jedinica iskrcanim sletanjem aviona mogu se izvoditi kada je neprijatelj uništen nuklearnim oružjem ili je na neki drugi način onemogućen da nanese nepoželjne gubitke. Isto tako napad može biti izvršen korišćenjem samo padobranskih jedinica. U pogledu početnog napada autor podvlači važnost i potrebu koordiniranog dejstva malih jedinica u cilju brzog ovladavanja početnim objektima. Sa napredovanjem napada dolazi i do spuštanja većeg broja jedinica na vazdušnodesantnu osnovicu. Te se jedinice mogu iskrcati na prostoriju koja je obezbeđena ili na kojoj je izvidanjem utvrđeno da nema neprijateljevih snaga. Pošto zauzmu početne objekte jedinice zauzimaju i organizuju i ostale objekte koji eventualno mogu da olakšaju izvođenje budućih operacija.

S obzirom da se u ovom članku iznosi nova doktrina u pogledu primene vazdušnodesantnih operacija, to autor ističe da se današnja koncepcija organizacije vazdušnodesantne osnovice korenito razlikuje od one koja je važila pre desetak godina. Po njegovom mišljenju vazdušnodesantna osnovica se više ne zamišlja kao čvrst, fiksiran i unapred određen rejon. Naprotiv, s obzirom na borbenu snagu koja stoji na raspolaganju vazdušnodesantnoj jedinici, osnovica je gipka i elastična i može ustvari da se pomera u cilju ovladavanja novim rejonima ili napuštanja rejona koji više nisu potrebni. Stepenu kome će vazdušnodesantna osnovica biti posednuta i organizovana za odbranu uslovljen je uglavnom zadatkom, mogućnostima neprijatelja i karakteristikama koje zemljište nudi za odbranu. U toku izvršenja samog zadatka, raketna i vazduhoplovna podrška treba da uništi ili zadrže ojačanja neprijatelja koja teže da se približe vazdušnodesantnoj osnovici. U tom pogledu planiranje mora da obuhvati pripremu neposredne vazdušne podrške koja će biti ostvarena na zahtev vazdušnodesantnih snaga koje vrše napad. Izviđačka vazduhoplovna podrška se primenjuje u cilju sprečavanja, odnosno izveštavanja o pokretima neprijatelja koji mogu imati uticaja na dejstvo snaga na vazdušnodesantnoj osnovici.

Dalja ofanzivna dejstva (u okviru određenog rejona i u cilju izvršenja određenog zadatka) nastavljaju se po planu tek pošto vazdušnodesantna jedinica konsoliduje početni objekt. Ona se izvode primenom taktike i postupaka koji su svojstveni ostalim borbenim dejstvima na zemlji. Vazdušnodesantne divizije, međutim, ne raspolazu sa dovoljno artiljerije, oklopnog transporta i službi podrške, te ih zbog toga, po mišljenju autora, kada se upotrebljavaju za neprekidne operacije treba ojačavati, odnosno pridavati im odgovarajuća sredstva tako da njihove mogućnosti budu izjednačene sa mogućnostima pešadijske divizije. Ostale vazdušnodesantne operacije na vazdušnodesantnoj osnovici mogu se izvoditi prebacivanjem neophodnih predmeta opreme i ponovnim osposobljavanjem — u potrebnoj meri — vazdušnodesantnih snaga. Kada se predviđa spajanje sa kopnenim delovima, tada osnovnu stvar pretstavlja detaljna koordinacija koja treba da počne još u početnoj fazi planiranja, a samo spajanje treba što pre izvršiti.

Razmatrajući primenu odbranbenih dejstava, autor iznosi da se snage normalno raspoređuju za odbranu ključnog zemljišta u okviru vazdušnodesantne osnovice, i to rastresito raspoređene u cilju svodenja efekata neprijateljevog nuklearnog napada na minimum. Kada uslovi nalažu da se pređe u odbranu, ona se izvodi što agresivnije u slično ostalim odbranbenim dejstvima, izuzev što je u ovom slučaju rezerva slaba. Međutim, rezerva se može ojačati snagama izvučenim iz manje ugroženih rejonu. U pogledu organizovanja odbrane autor navodi da se odbranbeni položaji organizuju tako da zatvore glavne pravce podilaženja. Isto tako oni pravci koji se neće koristiti za sledeće operacije mogu se blokirati atomskim minama. Pomoćni pravci i prostori između odbranbenih položaja zatvaraju se nuklearnom, hemiskom, biološkom i drugim vatrama, malim kopnenim i vazdušnim borbenim odredima, protivtenkovskim oruđima, a zaprečavaju se raznim preprekama.

Rezerve se drže na centralnim položajima i spremne su za izvršenje dodeljenog zadatka. Njihova dubina, udaljenost i vreme potrebno za njihovo protivdejstvo mogu se produžiti ili smanjiti upotrebom armiskog transporta ili transportnih aviona.

Prilikom izvršenja zadatka vazdušnodesantnih jedinica poseban problem predstavlja opasnost od dejstva oklopnih jedinica neprijatelja. U vezi s tim autor ukazuje na to da su razvoj protivtenkovskih vođenih projektila i poboljšanje organskog vatrene sistema u velikoj meri povećali protivtenkovske sposobnosti vazdušnodesantnih snaga i u velikom stepenu nadoknadili njihov nedostatak u oklopnim jedinicama. Međutim, odbrana od oklopnih jedinica neprijatelja zahteva specijalne mere kod vazdušnodesantnih operacija. Ako neprijatelj raspolaze velikim brojem oklopnih jedinica, neophodno je ovoj njegovoj prednosti suprotstaviti vazdušne i raketne napade, koristiti zemljište koje ograničava upotrebu tenkova i koncentrisati protivtenkovska sredstva duž verovatnih pravaca podilaženja. Organska nuklearna oružja, protivtenkovski sistem, atomske mine i vatrena podrška vazduh — zemlja olakšavaju uništenje neprijateljevih oklopnih snaga koje napadaju.

Protivvazdušnodesantne operacije se razmatraju kao posebno pitanje o kome

treba voditi računa. Prilikom razmatranja vazdušnodesantnih operacija i upotrebe vazdušnodesantnih snaga uvek je preporučljivo, po mišljenju autora, razmotriti neprijateljeve mogućnosti u ovom pogledu. Imajući u vidu pažnju koju se poklanja vazdušnodesantnim snagama u pojedinim armijama u svetu, on ističe da će se bilo koji budući sukob voditi u senci mogućnosti neprijateljevih vazdušnodesantnih operacija, te s obzirom na veliku zonu koju poseda današnja armija i mogućnost vazdušnodesantnog napada od strane neprijatelja to predstavlja ozbiljan problem i stvarnu opasnost po sopstvene snage. Svakako je nemoguće, tvrdi autor, držati dovoljno borbenih jedinica u pozadinskom rejonu koje bi bile angažovane u slučaju većih vazdušnodesantnih napada neprijatelja. Međutim, sopstvene vazdušnodesantne jedinice, koristeći avione iz sastava armijske avijacije, mogu se brzo poslati da unište ili zadrže napade neprijateljevih vazdušnodesantnih snaga. Autor je mišljenja da se protivvazdušnodesantne snage upućuju onda kada sopstvene snage postignu lokalnu prevlast u vazduhu, u toku noći, ili za vreme lošijeg vremena. Prednost ove vrste operacija sastoji se u tome što se upotrebom vazdušnodesantnih jedinica eliminišu neprijateljeve vazdušnodesantne snage za najkraće moguće vreme i na taj način ona se može primeniti i u rejonima gde nedostaje pogodan suvozemni transport.

Autor smatra da izvođenje vazdušnodesantnih diverzija predstavlja rastresiti i fluidan način ratovanja koji je sasvim verovatan i koji pruža mnoge mogućnosti u budućim ratovima. Ove diverzije mogu biti ili strategiske ili taktičke prirode, a snage koje u njima učestvuju mogu biti upotrebljene da unište, neutrališu, zarobe ili uznemire snage neprijatelja, instalacije, uređaje i štabove. Diverzije se gotovo uvek karakterišu povlačenjem, a vazdušnodesantne jedinice koje učestvuju u diverziji mogu biti povučene vazdušnim, vođenim ili kopnenim sredstvima, ili kombinacijom ova tri načina. Vazdušnodesantne diverzije su slične onima na kopnu, stim što snage koje u njima učestvuju koriste vazdušni transport za prebacivanje u rejon cilja.

Kao posebnu grupu zadataka koje vazdušnodesantne snage mogu izvršavati autor navodi one koji u sebi sadrže mnoge karakteristike gerilskih dejstava. U ovim dejstvima elementi jedinice, u vidu

malih grupa, operišu na velikoj prostori i izvršavaju zadatke kao što su rušenje mostova i puteva, presecanje železničkih linija, uništenje uređaja za vezu i skladišta, neutralisanje protivavionskih, raketnih i elektronskih uređaja i stvaranje prepreka svih vrsta u cilju sprečavanja neprijateljevog pokreta. Rejoni dejstva se određuju svakom elementu jedinice, a angažovanim snagama u okviru svakog reiona daju se samo načelni zadaci, tj. osnovni zadaci koje treba izvršiti, ali se pritom ne daje način njihovog izvršenja. Ova vrsta dejstva normalno se izvodi u skladu sa većim ofanzivnim operacijama sopstvenih snaga. U zavisnosti od opšteg zahteva, ova operacija može trajati kraće ili duže vreme.

Pored angažovanja vazdušnodesantne jedinice u cilju ovladavanja vazdušnodesantnom prostorijom u celini, autor iznosi mogućnost da se jedna jedinica angažuje u cilju istovremenog ovladavanja sa nekoliko odvojenih prostoriya ili brzog osvajanja jedne za drugom. Takvi objekti su često tako udaljeni jedni od drugih da se ustvari nalaze van mogućnosti uzajamne podrške. Posle nailaska sopstvenih kopnenih delova, vazdušnodesantne jedinice se prebacuju i ovladavaju drugim važnim rejonom. Smatra se da takve operacije onemogućuju neprijatelju sre-

divanje i održavaju silinu napada sopstvenih snaga.

U zaključku autor iznosi da je vekovima uspeh u borbi postizavan tačnom usklađenošću odnosa između vatrene moći i pokretljivosti. Vazdušnodesantne snage i vazdušnodesantne operacije obezbeđuju onaj stepen pokretljivosti i manevarske sposobnosti koji treba da dopuni povećanu vatrenu moć na savremenom bojištu. On postavlja pitanje da li se u opštem ratu može preduzeti bilo koja važnija i veća kopnena operacija za vreme početne izmene udaraca nuklearnim oružjem. Vazdušnodesantne operacije se u ovom pogledu ne razlikuju od ostalih kopnenih operacija. Međutim, pošto dolaze posle početne izmene udaraca nuklearnim oružjem, vazdušnodesantne operacije obezbeđuju važno sredstvo kojim kopnene jedinice mogu eksploatirati efekte dejstva sopstvenih nuklearnih napada. Vazdušnodesantne snage, ističe autor, kada su obezbeđene odgovarajućim vazdušnim transportom, mogu odigrati vrlo važnu ulogu u ograničenim ratovima jer se mogućnosti njihovog prebacivanja računaju u časovima, nasuprot pomorskim snagama čije se mogućnosti računaju u danima.

J. Man.

FRANCUSKA I ZAPADNONEMAČKA DIVIZIJA TIPA 1959¹⁾

O novoj francuskoj i zapadnonemačkoj diviziji tipa 1959 objavljeno je dosada u inostranoj vojnoj literaturi već dosta članaka i kritičkih osvrti, te se na osnovu toga može dobiti njihova približna slika.

Francuska divizija. — Detaljniji podaci o novoj francuskoj diviziji — divi-

¹⁾ Divisions françaises 1959, par le général d'armée Marcel Carpentier, *Revue Militaire Générale* (NATO), maj 1960; En écoutant M. Strauss, *Revue Militaire Générale*, februar 1959; La division française 1959, par le Colonel E. J. Baude, *Revue de défense nationale*, februar 1960 (Francuska); L'Armée Fédérale Allemande, par le Colonel E. J. Baude, *Revue de défense nationale*, jun 1960 (Francuska); Les effectifs de l'armée allemande, *Revue Militaire d'information*, maj 1960 (Francuska).

zija 1959« — prviput su zvanično objavljeni u februaru ove godine. U tom komineku se ističe da nova divizija pretstavlja »treću fazu« evolucije započete po završetku Drugog svetskog rata; prve dve faze pretstavljale su brza mehanizovana divizija (*division mécanique rapide*) i divizija petorne formacije (*division pentomique*). Struktura nove francuske divizije odražava, ustvari, neke tendencije zapadnih zemalja i prilagođena je zahtevima za izvođenje borbenih dejstava na evropskom ratištu. Ona se sastoji od brigada koje, sudeći po njihovoj samostalnosti u logističkom pogledu, pretstavljaju najmanju francusku višu taktičku i operativnu jedinicu. Brigada broji od 4.200 do 5.000 ljudi i osposobljena je, korišćenjem samo svojih organskih sredstava, da se izvesno vreme i samostalno bori.

Brigade su dvojakog tipa: ili pretežno pešadijske ili oklopne (srednji tenkovi). Oba tipa imaju u svom sastavu: oklopnu pešadiju na oklopnim transporterima, izviđačke jedinice, artiljeriju i inženjeriju, jedinice za snabdevanje i protivoklopne jedinice (njih imaju sve jedinice bez obzira na svoju veličinu).

Nova divizija je najmanja jedinica koja raspolaže atomskim naoružanjem. Njene osnovne odlike su, po mišljenju gotovo svih ovih pisaca, udarna moć, elastičnost i pokretljivost. Pošto je prilagođena uslovima atomskog ratovanja, ona se i posle izvršenog atomskog udara od strane neprijatelja može brzo i efikasno upotrebiti.

Ovako povoljna ocena o novoj diviziji data je u zvaničnom kominikeu. Međutim, na račun glomaznosti nove divizije upućene su već izvesne kritike. Tako, na primer, u časopisu NATO-a *Revue militaire générale*, od februara 1959, razmatra se organizacija standardne nemačke divizije. Ova se sastoji od dve pretežno pešadijske i jedne pretežno oklopne brigade, dakle, kao i nova francuska divizija, ali njeno brojno stanje iznosi 13.000 ljudi, što je za oko 6.000 ljudi manje nego kod nove francuske.

U istom časopisu za maj 1960 upućena je nova kritika na račun glomaznosti nove francuske divizije. Tako pisac članka postavlja pitanje da li se zaista radi o manje glomaznoj formaciji, kao što se to ističe u zvaničnom saopštenju. Po njegovom mišljenju to nije slučaj, jer njeno brojno stanje iznosi 19.200 ljudi, a brojno stanje francuske divizije petorne formacije nije bilo veće od 13.000 ljudi.

Sastav nove francuske divizije dat je u pregledu. Ako se uporede efektivni francuskih i nemačkih brigada, onda se može uočiti sledeća razlika: nemačka pešadijska brigada broji 3.600 vojnika, a francuska 5.000; nemačka oklopna brigada — 2.800 vojnika, a francuska 4.200.

Imajući u vidu njenu trojnu podelu, pisac ovog članka smatra da bi nova francuska divizija morala biti samo za nekoliko stotina vojnika jača od nemačke. Međutim, ona broji gotovo 20.000 vojnika.

Na postavljeno pitanje da li je nova divizija u stanju da izvodi borbena dejstva i u uslovima upotrebe atomskog oružja, pisac članka daje negativan odgovor, ističući pritom da je ona isuviše glomazna i stoga nedovoljno pokretljiva. On

smatra da svaka divizija u savremenim uslovima mora biti osposobljena za život i borbu u široj zoni koja bi se sastojala iz tri manje: zone baze, zone borbenih dejstava i zone kretanja. Divizija bi namizmenično koristila dve zone borbenih dejstava. Na jednoj bi se odvijala dejstva pešadije, koja su po mišljenju pisca manje-više statična, a na drugoj dejstva oklopnih jedinica, koja se brže odvijaju.

U službenom kominikeu se ističe da se nova francuska divizija principijelno sastoji od tri brigade, što znači da se ona može ojačati sa još jednom ili dve brigade. Po mišljenju pisca takva mogućnost postoji kod nemačke divizije: njeno brojno stanje je relativno malo, 13.000 ljudi, i ako bi joj se još i dodala jedna ili dve brigade, jačine 3.600 ili 2.800 vojnika, zavisno od toga da li su u pitanju pešadijske ili oklopne, ona ipak ne bi bila glomazna. Međutim, ako se novoj francuskoj diviziji doda jedna ili dve brigade, njeno brojno stanje iznosilo bi 25.000 do 30.000 ljudi, što je svakako mnogo.

U jednom od navedenih članaka se ističe da su sistem »brigadne grupe« usvojili i Nemci i Francuzi, kao i Britanci. Sve se ove zemlje slažu da brigada treba da bude najmanja jedinica u okviru viših taktičkih i operativnih jedinica, koja bi imala u svom organskom sastavu sve rodove i službe, tj. da brigada bude polusamostalna u logističkom pogledu, što bi joj omogućilo da se izvesno vreme samostalno bori, a da divizija bude najniži eselon kod koga će se vešto kombinovati vatra atomskih sredstava sa pokretom. Stoga se i svaka francuska brigada nezavisno od toga da li je pretežno pešadijska ili oklopna, sastoji od pešadije, tenkova, artiljerije, inženjerije i bataljona službe. Što se tiče tenkova, pretežno oklopna brigada raspolaže srednjim tenkovima, a pretežno pešadijska lakim, odnosno lovcima tenkova AMX (ustvari, to su opet tenkovi samo što im je oklop slab).

Takav sastav brigade — od pešadije i tenkova — opravdan je, po mišljenju pisca, i neminovan u savremenim uslovima. On je našao opravdanja još u Drugom svetskom ratu kada se iz iskustva pokazala neophodnost da pešadija podržava tenkove i obratno. Pošto divizije tada nisu bile takvog — kombinovanog sastava, to je često bilo potrebno cepati pešadijske, odnosno oklopne divizije, kako bi se angažovanim jedinicama ukazala

SASTAV NOVE FRANCUSKE DIVIZIJE 1959

Francuska divizija 1959	Diviziski delovi	Pešadiska mehanizovana brigada	Oklopna brigada
Komanda sa sredstvima za vezu	— štab — zaštitna četa — četa vojne policije — bataljon za vezu	— štab — laka četa za vezu	— slično pešadijskoj brigadi
Laka avijacija	— grupa od 40 aparata		
Izviđačke jedinice	— puk	— reflektorska četa na džipovima	— reflektorska četa na džipovima
Pešadija		— puk od dva motorizovana bataljona (po tri čete) — mehanizovani bataljon od tri čete	— mehanizovani bataljon
Tenkovi		— puk lovaca tenkova od tri čete (laki tenkovi AMX) — četa lakih tenkova AMX naružanih dirigovanim projektilima SS-11	— dva puka srednjih tenkova od po tri čete — četa lakih tenkova AMX naružanih dirigovanim projektilima SS-11
Artiljerija	— mešoviti puk — divizion projektila <i>Honest John</i> sa dve rampe za lansiranje — divizion projektila <i>Lacrosse</i> sa četiri rampe za lansiranje — dva divizona 155 mm, od po dve baterije	— puk od dva divizona (po dve baterije, u svakoj po 4 oruđa 105 mm AMX)	— puk od dva divizona (po dve baterije, u svakoj po 4 oruđa 105 mm na AMX)
Raketni minobacači	— divizion od tri baterije		
Inženjerija	— bataljon	— četa	— četa
Službe	— bataljon	— bataljon	— bataljon
Ukupno	— oko 5000	— oko 5000; za dve brigade 10.000	— oko 410
Ukupno za celu diviziju		19.200	

pešadiska odnosno tenkovska podrška. Formiranjem sada jedinica ovakvog sastava, međutim, otpada potreba za tim cepanjem.

*

Usvajajući formaciju svoje standardne divizije (divizija 1959), Nemci su istakli da su napustili tip oklopne divizije. Pošto se u službenom kominikeu ističe da je to isto učinjeno i u Francuskoj, to se pisac detaljnije zadržava na ovom pitanju. Po njegovom mišljenju, francuskoj diviziji se ne bi mogle pripisati odlike viših taktičkih i operativnih jedinica, sposobnih za nanošenje snažnih i brzih udara, za kojima se oseća potreba u atomskim uslovima. Stoga pisac smatra da treba zadržati oklopnu diviziju, samo se postavlja pitanje kojeg tipa. On je mišljenja da se tip oklopne divizije iz 1945 godine, trojne formacije, ne može zadržati u savremenim uslovima. Takva divizija je skupa, a necelishodna, naročito ako se ima u vidu upotreba atomskog oružja. Pukovi su isuviše glomazni, a usled njihovog nedovoljnog broja oklopna divizija nije dovoljno elastična i nema potrebnu dubinu za izvođenje borbenih dejstava u savremenim uslovima. Da bi divizija i pod takvim okolnostima bila efikasna, potrebno je da pukovi (borbene grupe) budu manjeg sastava, a njihov broj veći nego što je to slučaj kod ranije oklopne divizije. Sastav i veličina grupa treba da budu takvi da su one u stanju da eksploatišu efekat postignut taktičkim atomskim oružjem, odnosno da se suprotstave dejstvu neprijateljevih oklopnih jedinica. Pisac smatra da bi i oklopna divizija, slično pešadiskoj, trebalo da bude petorne, a ne trojne formacije, kao što je to slučaj sa novom francuskom divizijom. Pojava atomskog oružja imperativno nameće rastresit raspored. Nezavisno od toga da li su pešadiške ili oklopne, one moraju biti lako pokretljive.

Ako bi se prihvatili izneti principi, onda bi buduća oklopna divizija izgledala približno ovako:

- komandni puk;
- izviđački puk od tri čete;
- vazduhoplovna jedinica u sastavu 10 lakih aviona i 20 helikoptera (od kojih 8 lakih i 12 srednjih);
- pet oklopnih grupa, svaka sastava: tri čete tenkova (9 vodova), tri čete oklopne pešadije (12 minobacača 60 mm, 6 minobacača 81 mm i 15 bestrzajnih to-

pova), jedan divizion za podršku (12 minobacača 120 mm) ili jedna baterija od 4 oruđa 105 mm na šasiji lakog tenka AMX;

— diviziska artiljerija: jedan divizion 105 mm od pet baterija po 6 oruđa na šasiji lakog tenka AMX; jedan mešoviti divizion: tri baterije od po šest oruđa 155 mm, 2 rampe za lansiranje projektila *Honest John* ili 4 oruđa 203 mm;

— pav artiljerija (divizion od dve baterije četvorocevnih topova 40 mm);

— jedan inženjerski bataljon;

— jedan puk za snabdevanje.

Oklopna divizija takvog sastava imala bi 13.800 ljudi i 275 tenkova, dok je stara oklopna divizija imala 17.190 ljudi i 280 tenkova. I neposredno potčinjene jedinice (u staroj diviziji pukovi) bile bi slabijeg sastava: oko 1.500 ljudi, umesto 2.933 u staroj oklopnoj diviziji.

U odnosu na raniju, nova oklopna divizija imala bi niz prednosti. Ona bi, pored ostalog, bila elastičnija i sposobna da manevruje i izvodi borbeno dejstva na većoj dubini i širem frontu. Iako bi imala gotovo isti broj tenkova, ipak bi bila jača, pored ostalog i stoga što bi imala veći broj pešadiskih vodova (60 prema 48). Njena artiljerija, posebno zbog atomskih projektila i minobacača 120 mm, bila bi znatno jača. Inženjerski bataljon, svojim sredstvima za savlađivanje vodenih prepreka, bio bi veoma efikasan.

Ako bi nastala potreba da se koordinira dejstvo dve ili tri oklopne grupe, komandni puk je takvog sastava da može obezbediti veći broj štabova. Logistička podrška nove oklopne divizije zasnivala bi se na dva principa: sve službe ušle bi u organski sastav jedne jedinice za snabdevanje, čime bi se smanjili troškovi; sve jedinice za opravku, koje koče pokretljivost divizije, nalazile bi se u pozadini.

Jedinice službi bile bi u organskom sastavu puka za snabdevanje koji bi činio kostur diviziske baze. Puk bi mogao da ima u svom sastavu još i bataljon za opravku, satavljen od pet jedinica koje bi vršile tekuće opravke kod pet neposredno potčinjenih jedinica u diviziji.

Nemačka divizija. — Zapadna Nemačka je, slično Francuskoj, usvojila formaciju nove divizije »tipa 1959«, koja je osposobljena da izvodi borbeno dejstva i u konvencionalnim i u atomskim uslovima zbog sledećih svojih odlika: što su joj jedinice veoma pokretljive čime je omogućena brza koncentracija snaga i njihov brz prelaz u rastresit raspored; što je

brojno stanje ljudstva smanjeno i ono zaštićeno od radioaktivnog dejstva, iako je njegova vatrena moć povećana; što se logistici pridaje velika važnost.

Sudeći po stepenu samostalnosti u logističkom pogledu i vatrojnoj moći, i nemačka brigada je, slično francuskoj, najmanja od viših taktičkih i operativnih jedinica. Postojanjem takve brigade, divizija gubi nešto od svog značaja kao združena jedinica u kojoj je dolazilo do prvog spajanja raznih rodova, jer se ono sada ostvaruje u brigadi, ali dobija u važnosti kao organ komandovanja.

Reorganizacija nemačkih kopnenih snaga predviđena je u dve faze.

Prva faza. — Od predviđenih 12 divizija, 7 je već formirano i stavljeno na raspolaganje NATO-u (od njih je jedna vazdušnodesantna, a jedna planirska). Četiri divizije su u toku formiranja i još ove godine će se staviti na raspolaganje NATO-u. Formiranje poslednje divizije počće još ove jeseni. Sem toga, formirana su tri bataljona projektila *Honest John*, koji se nalaze u sastavu korpusa i sa kojima se već izvodi obuka; sa formiranjem tih jedinica će se, tvrdi pisac, nastaviti, jer je predviđeno da one uđu u organski sastav korpusa i divizija (zasada brojno stanje kopnenih snaga iznosi oko 158.000 ljudi, a predviđeni nivo od 200.000 treba da se ostvari u toku 1961 godine).

Nova divizija »tipa 1959« pretstavlja, ustvari, kompromis između nemačkih divizija iz Drugog svetskog rata — *Grenadier Division* i *Panzer Division*. Ona se, po potrebi, može brzo preformirati u pretežno oklopnu, te se stoga načelno sastoji iz štaba, prištapskih delova, dve pešadijske brigade na oklopnim transporterima (*Panzer Grenadier Brigade*) i jedne oklopne brigade (*Panzer Brigade*). Brojno stanje nemačke divizije iznosi:

	Za vreme mira	Za vreme rata
prištapski delovi	4.500	5.300
dve pešadijske brigade na oklopnim transporterima	7.600 (po 3.800)	8.600 (po 4.300)
jedna oklopna brigada	2.800	3.200
	14.900	17.100

Kao što se iz pregleda vidi, ratni efekti su samo za 12% jači od mirno-

dopskih. Ratnom brojnom stanju divizije od 17.100 vojnika može se dodati još i 3.700 vojnika, formiranih u četiri bataljona koji su predviđeni za popunu gubitaka.

Za drugu fazu predviđa se ukidanje divizija, stim što će se prištapski delovi rasporediti po brigadama, i formiranje jedinica od pet brigada koje će odgovarati današnjim armijskim korpusima. Dok se ne ostvari druga faza, nemačka divizija »tipa 1959« bila bi, otprilike, sledećeg sastava:

štab divizije: komandna četa, četa vojne policije i eskadrila vazduhoplovstva;

prištapski delovi: bataljon za vezu, artiljerijski puk (pored ostalog, divizion projektila *Honest John*), inženjerski bataljon (četiri čete — dve pionirske, jedna pontonirska i jedna namenjena za borbu protiv ABH sredstava), oklopni bataljon za izviđanje (dve čete), sanitetski bataljon (pet četa), četa za opravku, transportna četa za dotur hrane i bataljon za popunu ljudstvom;

dve pešadijske brigade na oklopnim transporterima; svaka od njih ima: četiri čete (organske), dva bataljona »grenadira« na oklopnim transporterima, motorizovani bataljon »grenadira«, bataljon tenkova, artiljerijski divizion (tri baterije), bataljon za snabdevanje, bataljon za popunu ljudstvom.

oklopna brigada: četiri čete (organske), bataljon »grenadira« na oklopnim transporterima, dva oklopna bataljona, divizion samohodne artiljerije, bataljon za snabdevanje na oklopnim transporterima i bataljon za popunu ljudstvom.

Predviđena oprema za diviziju novog tipa podesena je prema zahtevima savremenog rata. Jedinice »grenadira« imaće oklopne transportere naoružane topom 20 mm i jednim do dva mitraljeza. Pisac smatra da će ove jedinice izuzetno voditi borbu peške.

Artiljerijski divizion imaće jednu bateriju reaktivnih bacača od 24 do 30 cevi, montiranih na šasiji sa gusenicama (zasad je ova baterija naoružana bacačima 105 mm). Neke jedinice već su naoružane vozilima *Faun* koja se sastoje od platforme (služi za prebacivanje oruđa sa jednog vatrene položaja na drugi) i hidrauličnih uređaja za postavljanje oruđa u položaj za gađanje.

Oklopne jedinice biće naoružane tenkovima: *M-41* (izviđački) i *M-47* i *M-48* (45 tona). Izviđačka kola su naoružana topovima 20 mm.

Brigada se odlikuje, pored ostalog, i formacijom jedinica za snabdevanje, pri čemu se naročito težilo da se sredstva logistike centralizuju, a distributivni centri što više približe jedinicama; da brigada bude do izvesne mere samostalna (u tu svrhu ona, pored ostalog, raspolaže hranom za pet dana). Uz komandanta brigade nalazi se jedan oficir koji ima pod svojom komandom pet drugih oficira i to za: sanitet, intendantsku službu,

gorivo, municiju i druga materijalna pitanja.

Bataljon za snabdevanje obezbeđuje transport i artikle za ishranu. Bataljon za snabdevanje oklopne brigade, ističe pisac, razlikuje se od bataljona za snabdevanje brigade grenadiru jedino po tome što raspolaže većim brojem vozila za transport goriva. Za opravku materijala postoji specijalna laka četa.

T. L.

V. L. Tjagunenko

RAT I KOLONIJE¹⁾

U uvodu knjige pisac konstatuje da je kolonijalni sistem imperijalizma pretrpeo u poslednje vreme velike gubitke. Zbog toga on smatra korisnim razmatranje o tome kakvu su ulogu igrale kolonije u vođenju imperijalističkih ratova i kako će se poremećaj kolonijalnog sistema odraziti na ratnoprivrednu bazu imperijalista i na njihove pripreme za rat, odnosno na samo vođenje eventualnog rata.

U prvoj glavi, pod naslovom »Križa kolonijalnog sistema imperijalizma«, pisac ukratko razmatra istorijat stvaranja kolonijalnog sistema počev od druge polovine XIX veka pa do današnjih dana. On konstatuje da su imperijalisti stvorili takav kolonijalni sistem pomoću kojeg je mali broj imperijalističkih sila kontrolisao i eksploatisao veliki broj naroda. Takav sistem je predstavljao i predstavlja još i danas izvanredno važnu osnovu samog postojanja imperijalizma.

Međutim, još u toku Prvog svetskog rata, a naročito posle njega pod uticajem Oktobarske revolucije, otpočelo je raspadanje imperijalističkog kolonijalnog sistema. U toku tog rata kolonije su predstavljale vrlo važnu sirovinu bazu za zaraćene strane, neiscrpan izvor ljudskih rezervi i mesto na koje su imperijalisti, pojačavanjem eksploatacije potlačanih naroda, prebacivali finansijski teret rata. Međutim, sam rat je naterao imperijaliste da protiv svoje volje pojačavaju industrijsku bazu kolonija, što je dovelo

do stvaranja nacionalne buržoazije, nacionalnog proletarijata, zaoštavanja suprotnosti usled pojačane eksploatacije i buđenja nacionalne svesti kolonijalnih naroda.

Drugi svetski rat je predstavljao drugu fazu opšte krize kapitalizma, a u vezi s tim je došlo i do raspadanja njegovog kolonijalnog sistema. U toku rata su se odigrale značajne promene u samom privrednom sistemu kolonijalnih zemalja. Imperijalisti su bili prinuđeni na još veće pojačanje industrije u tim zemljama, na davanje izvesne slobode delatnosti nacionalnoj buržoaziji, što je izazvalo brojno pojačanje proletarijata u tim zemljama i pojačano raslojavanje seljašta. Proletarijat se u kolonijama nije ojačao samo brojno, već i ideološki i organizacijski. Sam karakter Drugog svetskog rata je uticao na razvoj nacionalne i revolucionarne svesti kod kolonijalnih i polukolonijalnih naroda, što se odrazilo u pojavi mnogobrojnih nacionalnooslobodilačkih pokreta.

S druge strane, imperijalisti su i dalje pokušavali, pojačavajući eksploataciju, da teret rata prebace na kolonijalne narode, što je izazvalo još jače buđenje njihove nacionalne i revolucionarne svesti. Rezultat svega toga je bio da je niz kolonijalnih zemalja u toku rata i posle stekao svoju nezavisnost. Sve u svemu, posle Drugog svetskog rata 21 zemlja Azije i Afrike, sa 1.214 miliona ljudi izborila je svoju samostalnost, mada su status kolonija zadržale još neke zemlje sa oko 154 miliona ljudi.

Raspadanje imperijalističkog kolonijalnog sistema se odigrava neravnomerno

¹⁾ *Krieg und Kolonien*, von V. L. Tjagunenko. Izdanje: Verlag des Ministerium für Nationale Verteidigung, Berlin 1959, str. 197. Knjiga je prevedena sa ruskog.

i nejednako. Pisac navodi da sve te oslobodene zemlje nisu postale zemlje narodne demokratije, kao što je to slučaj sa Kinom, Severnom Korejom i Severnim Vijetnamom, već je veći njihov deo zadržao karakter buržoasko-demokratske države. Međutim, sve te zemlje istupaju protiv kolonijalnog sistema i bore se za svoj privredni razvoj, izuzev izvesnog niza zemalja koje su samo formalno stekle nezavisnost, dok su ustvari ostale i dalje kolonije, kao što je to slučaj sa Filipinima i Južnom Korejom. Međutim, i u takvim zemljama, kao i u zemljama koje su još ostale kolonije, zapaža se jak porast nacionalne svesti, što se izražava kroz borbu tih naroda za svoju slobodu. Kolonijalni sistem, konstatuje pisac, a time i ratnoprivredna baza imperijalizma, nezadrživo se ruši.

U drugoj glavi, pod naslovom »Ekonomska baza savremenog rata«, pisac potseća da su nepovratno prošla ona vremena kada su ratove vodile srazmerno male vojske, sa slabom tehnikom, sa primitivnim vozilima, na srazmerno ograničenim teritorijama i uz relativno male troškove. Savremeni ratovi ispoljavaju tendenciju neprestanog povećanja troškova i proširenja teritorije na kojoj se vode. Zatim, ogromno se povećalo učesće stanovništva u ratovima, kako u sastavu oružanih snaga, tako i u sastavu »radnih vojski« zaposlenih u industriji i poljoprivredi. Ratni troškovi su ogromno porasli, a promenila se i njihova struktura: najveći deo tih troškova, ako se ne računaju razaranja koja prouzrokuje svaki rat, otpada na industrijsku proizvodnju i na naučnoistraživački rad.

Pored toga, ogromno se povećala i potrošnja municije, pogonskog goriva, ratne opreme svake vrste, dok ratna proizvodnja zahteva sve više retkih metala, do brog čelika, azbesta, cementa, optičkog stakla i tome slično.

Vojske su se povećale brojno, što je izazvalo potrebu za korišćenjem ljudskih rezervi. Pored toga, ogromno se pojačala potreba za radnom snagom u industriji i poljoprivredi, što je izazvalo problem podele ljudskih rezervi između oružanih snaga i privrede. S druge strane, savremeni način proizvodnje je smanjio tehničku kvalifikaciju opšte mase radnika, ali je za to povećao potrebu za višokokvalifikovanim osobljem, i to kako u oružanim snagama tako i u industriji, koga među današnjim radništvom nema toliko mnogo. Rat je ogromno povećao i po-

trebe za životnim namirnicama, koja činjenica nameće nove i visoke zahteve poljoprivredi.

Sve je to imalo za posledicu da se u savremenim ratovima kolonije sve više koriste od strane imperijalističkih sila, i to ne samo kao sirovinaska baza, već i kao rezervoar ogromnih ljudskih masa za potrebe oružanih snaga i industrije. U kratko, zahtevi koje savremeni rat postavlja u pogledu ekonomskog i strategijskog snabdevanja postaju sve veći, a mogućnost korišćenja kolonija sve manja usled toga što one stiču samostalnost i nisu voljne da više podnose eksploataciju.

U trećoj glavi pisac detaljno razmatra način korišćenja privrede kolonija i zavisnih zemalja za pripremanje i vođenje ratova. U prvom odeljku te glave on razmatra korišćenje kolonija kao izvor strategijskih sirovina. Kao što je ranije rečeno, savremeni rat zahteva ogromnu potrošnju metala visokog kvaliteta, hemijskih proizvoda i sirovina, biljnih materijala, specijalnih industriskih sirovina i tako dalje. Međutim, geografska podela sirovina nije ravnomerna. U kapitalističkom svetu ne postoji nijedna zemlja koja bi raspolagala svim potrebnim sirovinama i poljoprivrednim proizvodima za vođenje rata. Zbog toga snabdevanje sirovinama u toku savremenih ratova pretstavlja jedan od najvažnijih problema.

Veliki deo nalazišta danas važnih sirovina raspoređen je po kolonijama i slabo razvijenim zemljama. U svojoj jagmi za profitima kapitalisti idu za što većom eksploatacijom nalazišta sirovina u kolonijama i slabo razvijenim zemljama, jer je tamo radna snaga jeftina i postoji mogućnost veće eksploatacije radnika. S druge strane, dovoz tih sirovina za vreme rata u kapitalističke zemlje nailazi na teškoće, zbog čega većina imperijalističkih zemalja teži da veštački konzervira nalazišta sirovina u zemlji-matici, kako bi ih koristila u slučaju rata, odnosno da još za vreme mira stvori rezerve kritičnih sirovina. Uoči rata to stvaranje rezervi dobija naročito pojačan karakter. Tada se vrši stroga kontrola potrošnje i izvoza, pojačavaju se mere proizvodnje sirovina u samoj zemlji, kao i mere uvoza. To još više pojačava nemilosrdnu eksploataciju sirovina nerazvijenih zemalja i kolonija, bez obzira na potrebe samih tih zemalja.

U poslednje vreme to se najviše odnosi na takozvane atomske sirovine — u-

ran, torijum i litijum. Podaci o nalazištima tih sirovina drže se u tajnosti, a imperijalisti teže da većinu tih nalazišta prigrabe u svoje ruke. Međutim, moćan polet narodnooslobodilačkih pokreta u kolonijama i zavisnim zemljama znatno ograničava mogućnosti imperijalista u pogledu eksploatacije tih nalazišta.

U drugom odeljku iste glave pisac razmatra kako imperijalisti koriste životne namirnice iz svojih kolonija. Poznato je da su pored industrijskih sirovina, za vođenje rata potrebne i velike količine životnih namirnica. Kolonijalne sile rešavaju taj problem većinom na račun kolonijalnih naroda i zavisnih zemalja koje pretvaraju u agrarni i sirovinski privezak svoje privrede. Na taj se način pojačava eksploatacija seljaštva u tim zemljama, koje za svoj rad dobija minimalnu nagradu. Prilikom izvoza životnih namirnica iz kolonija i zavisnih zemalja imperijalisti uopšte ne vode računa o potrebama samog stanovništva tih zemalja, što još više pojačava njegovu bedu. Kolonijalne vlasti bezobzirno sprovode rekviziciju stoke, žita i ostalih životnih namirnica za potrebe metropole. Sve to još više zaoštava suprotnosti između kolonijalnih naroda i kolonijalnih vlasti i daje im veliki potstrek za pružanje otpora i otpočinjanje narodnooslobodilačkih ratova.

U trećem odeljku pisac razmatra pitanje podizanja industrije naoružanja i opreme u slabo razvijenim zemljama. Imperijalisti nisu zainteresovani za razvoj proizvodnih snaga slabo razvijenih zemalja, a naročito ne za podizanje njihove teške industrije. Oni teže da razvijaju samo pojedine grane, kako bi se omogućila što lakša eksploatacija tih zemalja. Međutim, i razvoj samo tih grana dovodi do jačanja urođeničke buržoazije koja prikuplja u svoje ruke dovoljna sredstva i teži da se osamostali.

Jednostran i neravnomeran razvoj proizvodnje u kolonijalnim i zavisnim zemljama stvara teškoće u toku rata i samim imperijalistima, jer su oni primorani da prikupljaju sirovine, poluproizvode i proizvode sa mnogo većih teritorija, a poznato je da prevoženje svega toga u toku rata nailazi na teškoće. Stoga su imperijalisti često primorani da »pomažu« razvoj teške industrije u pojedinim nerazvijenim zemljama, kako bi se smanjila potreba za prevoženjem sirovina. To, opet, smanjuje zavisnost takvih zemalja od imperijalističkih sila i dovodi do njihovog odvajanja od »metro-

pole«. Zbog toga posle Drugog svetskog rata sve imperijalističke sile teže da ukoče razvoj proizvodnih snaga u svojim kolonijama i zavisnim zemljama, što im ne polazi uvek za rukom i što još više pojačava otpor tih naroda.

U četvrtom odeljku iste glave pisac konstatuje da su kolonije oduvek bile izvor za pokrivanje ratnih troškova kolonijalnih sila. Privredno zaostale zemlje su često plaćale i troškove onih ratova koji su preduzimani za njihovo sopstveno osvajanje. Kolonijalni narodi su morali u prošlim ratovima ne samo da izdržavaju strane trupe na svojim teritorijama već i da o svom trošku opremaju i naoružavaju »urođeničke« trupe.

U toku Prvog i Drugog svetskog rata zavisne i kolonijalne zemlje morale su da daju ogromne svote kao pomoć kolonijalnim silama; i pored toga kolonijalne sile su povećale stopu poreza, carina i drugih nameta radi isterivanja što više novčanih sredstava iz kolonija. Prilikom uterivanja poreza u državnu kasu primenjivane su nečovečne metode. Sve je to još više pojačavalo želju potlačenih naroda za svojim oslobođenjem od jarma imperijalista. Narodnooslobodilački pokreti se pojavljuju svuda pa i u najzaoštalijsim zemljama, a u poluzavisnim, kao što je to slučaj sa Latinskom Amerikom, nastaju pokreti u cilju kidanja veza sa zemljom koja ih eksploatiše. Pisac ističe da narodi Azije, Afrike i Latinske Amerike više ne žele da budu sredstvo i predmet eksploatacije imperijalističkih sila.

U četvrtoj glavi, pod naslovom »Iskorišćavanje ljudskih rezervi kolonija i zavisnih zemalja za imperijalističke ratove«, pisac konstatuje da su kolonijalne sile oduvek težile primeni principa »zavadi, pa vladaj« i korišćenju jednih kolonijalnih naroda za podjarmljenje drugih. U toku oba svetska rata imperijalističke sile su koristile ljudske rezerve iz kolonijalnih zemalja kao »hranu za topove« ili kao jeftinu radnu snagu. Tako su u toku Prvog svetskog rata Englezi mobilisali iz svojih kolonija 4,5 miliona a Francuzi 1,5 milion ljudi. Pored toga, ogromne ljudske mase su bile mobilisane u radne jedinice, koje su korišćene za izvođenje svih mogućih radova na frontu. Izvestan broj je bio upotrebljen čak i u industriji.

U toku priprema za Drugi svetski rat, imperijalističke sile su planirale mobilizaciju velikih snaga iz kolonijalnih zemalja. Međutim, upotreba tih masa u

Drugom svetskom ratu je nailazila na teškoće. Pre svega, bilo je potrebno organizovati blagovremenu vojnu obuku urođenika, kao i stvoriti bar i najniži starešinski kadar od njih. Kolonijalne vlasti su zazirale od toga, jer su se s pravom plašile da će te trupe okrenuti jednog dana oružje protiv svojih ugnjetača. To se dogodilo s urođeničkim trupama koje su organizovali i obučili Japanci za borbu protiv Engleza i Amerikanaca. U poslednjoj fazi rata sve su se te trupe okrenule protiv Japanaca i isterale ih iz svojih zemalja, a u nekim od njih su trupe iskoristile to oružje za konačno oslobođenje svoje zemlje.

Pored toga, u toku Drugog svetskog rata kolonijalni narodi su korišćeni u vrlo velikom broju kao jeftina radna snaga, bilo u sastavu radnih jedinica, bilo u proizvodnji. Međutim, kolonijalne sile su zazirale od uvlačenja kolonijalnih snaga u borbu protiv agresora. One su se na sve načine suprotstavljale organizovanju urođeničkih narodnooslobodilačkih odreda i plašile su se njih više nego okupatora. Uprkos tome, ti pokreti su se jako razvili, naročito u borbi protiv japanskog okupatora, tako da su u pojedinim zemljama prešli i na borbu protiv svojih ranijih kolonijalnih gospodara. U svim tim pokretima igrali su i igraju znatnu ulogu vojnici, podoficiri i oficiri koji su ranije služili u urođeničkim jedinicama i tamo dobili od kolonizatora vojno obrazovanje i obuku.

Bivše kolonijalne zemlje koje su stekle nezavisnost odbijaju da pridu pojedinim blokovima i održavaju strogu neutralnost. Urođeničke trupe formalno nezavisnih zemalja su nepouzdanje i njihova borbena vrednost je, po mišljenju pisca, slaba.

Imperijalisti više ne mogu koristiti ljudske rezerve kolonijalnih i zaostalih zemalja kao što su to radili ranije. Nacionalna svest podjarmljenih naroda raste, a trudbenici Azije i Afrike dižu zastavu nacionalne oslobodilačke borbe protiv kolonijalnog tlačanja, za svoju samostalnost i slobodu.

U petoj glavi pisac razmatra vrednost kolonija kao vojnih baza i prostorija za izvršenje strategijskog razvoja imperijalističkih snaga. On smatra da agresivne snage imperijalističkih država teže: a) da uguše oslobodilačke pokrete potlačenih naroda kako bi osigurale svoju pozadinu; b) da uvuku narode slabo razvijenih zemalja u agresivne paktove kako bi ih

iskoristile kao »hranu za topove« i c) da okruže zemlje socijalističkog bloka gustim nizom baza i koncentracijskih prostora. Za potvrdu svojih tvrdjenja pisac iznosi podatke o američkim i britanskim bazama u celom svetu.

Međutim, stvaranje tih baza dovodi u prvom redu do suparništva u samom imperijalističkom taboru, jer, naprimer, Amerikanci žele da prigrabe u svoje ruke i britanske baze i time otpočinjju borbu za novu podelu sveta. Drugo, značaj vojnih baza se umnogome smanjio zbog otpora kolonijalnih naroda na čijoj se teritoriji one nalaze. Ta okolnost primorava imperijaliste da drže mnogo jače snage u tim bazama, što ima za posledicu rasparčavanja snaga, a pored toga dovodi u pitanje i samu upotrebu tih baza. Čak i u onim zemljama u kojima su imperijalisti uspeli da steknu uticaj na vladajuće krugove, kao što je, naprimer, slučaj sa Tajvanom i Filipinima, stanovništvo se diže protiv njih i dovodi u pitanje sigurnost tih baza. Imperijalisti, pak, koji osećaju nesigurnost svojih baza u slabo razvijenim zemljama pokušavaju svim sredstvima da obezbede svoj položaj: čas pomoću dolara, čas pomoću sile. Međutim, taj metod slabo pomaže. Tako, naprimer, Bevan u jednom članku piše: »Druga glavna greška zapadne strategije sastoji se u tome što uopšte ne vodi računa o namerama i težnjama naroda na čijim se teritorijama nalaze vojne i vojnopomorske baze... U takvim uslovima neizbežno će doći do političkih kriza, koje će ugroziti stabilnost i sigurnost naših vojnih i vojnopomorskih baza«.

Poslednju, šestu glavu, pisac posvećuje porastu solidarnosti naroda Istoka u borbi za mir i za sprečavanje novog svetskog rata. On konstatuje da se posle Drugog svetskog rata situacija u svetu znatno promenila. Pojavio se moćan socijalistički lager, razvio se snažan pokret za oslobođenje kolonijalnih naroda, a u svim delovima sveta sve više jača pokret za očuvanje mira. Narodne mase Azije, Afrike i Latinske Amerike počinju da uočavaju svoju svetskoistorisku ulogu. Oni uviđaju da će rat predstavljati najveću katastrofu za široke narodne mase i rešeni su da onemoguće imperijalistima korišćenje svojih teritorija i bogatstava u cilju pripremanja i vođenja novog rata. Narodi Istoka počinju da uviđaju potrebu ujedinjenja svih svojih snaga za borbu protiv imperijalizma. To je našlo svoj izraz u sazivanju Bandunške konferencije

29 zemalja Azije i Afrike. Odluke te konferencije predstavljaju smrtni udarac za kolonijalni sistem. Očigledan primer solidarnosti naroda Istoka predstavlja borba oko Sueca u kojoj su imperijalisti pretrpeli poraz. Arapskom narodu pružili su svoju pomoć, bilo moralnu, bilo materijalnu, svi narodi Istoka. Ta epizoda pokazuje da imperijalisti nisu u stanju da zadrže ubrzano raspadanje kolonijalnog sistema. To raspadanje vodi slabljenju ratnoprivredne baze imperijalizma. Kapitalistički svet se definitivno lišio mogućnosti korišćenja materijalnih i ljudskih rezervi iz bivših kolonijalnih zemalja koje su po oslobođenju pristupile izgradnji socijalizma (Kina, Severna Koreja, Severni Vijetnam).

U drugim zemljama koje su stekle nezavisnost posle Drugog svetskog rata mogućnosti korišćenja sirovinskih bogatstava su gotovo ograničene, a ljudskih

rezervi — isključene. Vrednost baza i vojnopomorskih uporišta je jako smanjena usled otpora samog naroda. Sve to pokazuje da je ratnoprivredni potencijal imperijalističkog bloka jako oslabljen. Čak ni slabo razvijene zemlje koje su imperijalisti uspeali da uvuku u svoje blokove nisu više sigurne, jer se njihovi narodi bore da izidu iz njih. Kolonijalne sile nastoje da na svaki način spreče raspadanje svog kolonijalnog sistema i u tom cilju pribegavaju često i oružanoj sili. Međutim, ukoliko se one žešće za to bore, utoliko slabiji postaje njihov položaj u kolonijalnom svetu.

Autor nastoji da sve navedene postavke obrazloži statističkim podacima, izvodima iz govora raznih rukovodilaca kako istočnog, tako i zapadnog bloka i neutralnih zemalja, zbog čega je knjiga vrlo interesantna.

Valter Algerver

TEHNIKA POBEĐUJE RAT¹⁾

Pristupajući obradi ove teme, autor knjige je pošao sa stanovišta da atomsko naoružanje i interkontinentalne rakete ne predstavljaju samo latentnu opasnost za opstanak čovečanstva, već istovremeno stavljaju apsolutan veto svojoj upotrebi, a time pretvaraju u iluziju i svaku strategiju porobljavanja sveta. Ukratko rečeno, glavna autorova ideja svodi se na to da će tehnika izbaciti iz upotrebe sva oružja za masovno uništavanje i prokrciti put pravom humanizmu, koji se može razviti samo u svetu koji ne zna za rat.

Knjiga je podeljena u šest poglavlja koja obrađuju određene teze. U prvom, pod naslovom »Totalni rat biće neizvodljiv«, autor najpre ukazuje na poslednja dostignuća nauke i tehnike u pogledu lansiranja zemljinih satelita i svemirskih raketa, tvrdeći da su ove tehničke naprave postale prava »avet« za totalno ugrožavanje cele zemljine kugle. Pošto je istakao da su vojnonaučna tehnička istraživanja postala u toku proteklog ra-

ta, faktor od prvorazrednog značaja za čitavo vođenje rata, autor ukazuje na činjenicu da je Nemačka poklonila isuviše malo pažnje ovome i da je za to izostala na tom području.

Što se tiče utakmice i rezultata ostvarenih na polju proizvodnje nuklearnog oružja i interkontinentalnih raketa, koja se razvila posle Drugog svetskog rata između vodećih svetskih sila, autor tvrdi da će ti rezultati dovesti do isključivanja ljudi kao boraca na frontu i zamene vojnika tehničarima. Ovo će, s druge strane, izazvati velike promene u dosadašnjoj strategiji i taktici, a time i u formaciji i organizaciji armija. Zaključujući ovo poglavlje, autor zastupa mišljenje da zbog velike opasnosti od uništenja čitavog čovečanstva nuklearnim oružjem, ni Istok ni Zapad ne mogu i ne smeju da prime na sebe odgovornost za otpočinjanje rata.

Drugo poglavlje govori o praktičnim dostignućima tehnike i njenom uticaju na način života i odnose u ljudskom društvu. Autor uglavnom smatra da će čovečanstvo prestati da zlorabljiva tehnička dostignuća u svrhe rata tek onda kada od njih ne bude imalo više

¹⁾ *Technik besiegt den Krieg*, von Walther Allgöwer. Izdanje Nest Verlag GmbH, Frankfurt/M., 1959, str. 242.

ništa da očekuje, odnosno kada iz straha od odmazde — što je već danas moguće — ni jedna strana ne bude smela da zlopotrebi tehnička dostignuća.

U daljem izlaganju on se priključuje mišljenju mnogih priznatih naučnika i tehničara u svetu da mirnodopska upotreba atomske energije pruža dalekosežne perspektive poboljšanja života i podizanja životnog standarda ljudi. Svetska konkurentna borba na polju razvika tehnike je, prema autorovom mišljenju, od neocenjivog značaja za progres čitavog čovečanstva, a naročito za uklanjanje socijalne bede. Tehnika će ne samo iz osnova promeniti lice zemlje, već i životne uslove i način mišljenja ljudi.

U trećem poglavlju autor najpre istražuje duboke korene i uzroke ljudskih sukoba — ratova, polazeći od pretpostavke da oni ne spadaju u oblast uma, već da leže u osnovi čovekove prirode i njegovih osećanja. Istoriski pregled stalnih suprotnosti između pojedinih naroda, kao i analiza povoda za vođenje ratova, pokazuju da su politički interesi bili oduvek pretstavljani kao interesi »viših, božanskih sila«, a ne onakvim kakvi su ustvari bili.

U četvrtom poglavlju autor nastoji da dokaže da će budućnost doneti sobom humane odnose među ljudima. Razbijanjem atomskog jezgra otvorene su savremenom čoveku toliko široke perspektive, da ljudi ponovo upiru pogled u nebo, ali ovog puta ne iz straha od neke nepoznate božanske sile, već kao skori pobednici mističnih tajni svemira. Pošto je ukratko

izložio napore ljudi da tokom istorije ljudskog roda oforme lik čoveka kao sve-snog, prosvetćenog i humanog bića, autor zaključuje da će humanost postati priznati cilj svih naroda tek onda kada rat bude zauvek otklonjen. Svi pokušaji, završava autor, da se rat prikaže neizbežnim ili »pravednim« pretstavljaju direktne napade na čovečanstvo.

»Ljudi stvaraju raj« je naslov petog poglavlja u kome se razmatraju bitna pitanja poboljšanja životnih uslova svih ljudi na zemlji, odnosno obezbeđenje života dostojnog čoveka. Autor smatra da će, blagodareći napretku tehnike i komunikacionih veza, doći do intimnijeg zblizenja među narodima i time biti prevaziđeni pojmovi o »prijateljskim« i »neprijateljskim« narodima, »vekovnim neprijateljima« i drugim zastarelim kategorijama.

U završnom poglavlju autor zastupa mišljenje da je era života čovečanstva bez ratova već započela. Privreda koju će unaprediti tehnika neće se obazirati na ideološke želje ni Moskve ni Vašingtona, već će dovesti do uklanjanja opasnosti od rata i stvaranja »jednog sveta«. Sadašnja generacija ima prvi put u istoriji realne mogućnosti da ljudsko društvo povede od primitivnog stupnja ratova ka višem razvoju. Dosadašnja svetska politika, zaključuje autor, koja je počivala na sili i ratu, izgubila je svoju bazu pošto se vojne mašine — zbog opasnosti po čitavo čovečanstvo — ne mogu više lako staviti u pokret.

NOVE KNJIGE

General-major dr Petar Kleut, PARTIZANSKA TAKTIKA I ORGANIZACIJA, izdanje »Vojne biblioteke — naši pisci« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960 godine, str. 300, skica i crteža 20, cena 500.

Ova knjiga je prilog sistematizovanju i usavršavanju teorije partizanskog ratovanja. U njoj su, uglavnom, zahvaćeni najvažniji problemi organizacije i taktike. Pisac se prvenstveno koristio iskustvima iz našeg NOR-a, ali je izbegavao šire ilustrovanje teoretskih postavki konkretnim primerima zbog težnje za sažetim izlaganjem.

U knjizi je obrađen samostalni partizanski rat, kakav je bio naš NOR, a samo u glavnim crtama dat je prikaz saradnje sa frontom kad partizani deluju u operativnoj dubini neprijatelja.

Knjiga je namenjena prvenstveno našim mladim aktivnim i rezervnim starešinama, a pruža im opštu orijentaciju u ovoj oblasti vojne veštine.

O VOJNOJ VEŠTINI (I i II), izdanje »Vojne biblioteke — naši pisci«, VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960 godine. I knjiga str. 711, cena 800, II knjiga str. 713, cena 800.

Ove dve knjige čine zbirku odabranih članaka naših pisaca koji su se u toku proteklih godina pojavili u našim vojnim časopisima i listovima.

Pri odabiranju članaka nastojalo se da se obuhvate članci koji imaju trajniju vrednost, izvestan teoritski značaj i koji osvetljavaju uspon naše vojne misli. Naročito se nastojalo da budu zastupljeni članci različite problematike, što čini ovu knjigu interesantnom za sve naše starešine.

Ovom knjigom se samo želelo da se našim starešinama pruži neka vrsta priručnika za obnavljanje i proširivanje vojnih znanja, već ona treba da ih pot-

stakne na dalji i plodonosniji rad na vojno-teoriskoj delatnosti.

U izboru članaka veliku pomoć su pružili razni naši stručni organi i ustanove, dajući predloge i mišljenja.

Aleksandar Vojinović, O NARODNOM RATU, izdanje »Vojne biblioteke — naši pisci« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960 godine, str. 130, cena 200 dinara.

Pisac ovom knjigom nije želeo da reši sve probleme narodnog rata, ali je zato dao više interesantnih predloga koji mobilišu čitaoca primoravajući ga da o njima razmišlja, da ih razrađuje, kritikuje pa i da im se suprotstavlja.

Svoja izlaganja i mišljenja pisac je prvenstveno bazirao na iskustvima iz našeg Narodnooslobodilačkog rata pri čemu je uvek imao na umu i tuđa iskustva, a naročito činjenicu da se iskustva ne smeju mehanički prenositi na budućnost.

Knjiga ima sledeća poglavlja:

Zašto narodni rat, Strategijski problemi narodnog rata, Osnovne karakteristike taktike i operatike narodnog rata, Narodna armija, Materijalno obezbeđenje i zbrinjavanje ranjenika, Blagovremena priprema narodnog rata, Postepen prelaz na narodni rat.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

Br. 7—8/1960

General-major Dušan Pekić: *Zajedničke vežbe i uloga sudija*

Diskutujući o tome da li su na zajedničkim vežbama sudije potrebne ili ne, pisac najpre iznosi fizionomiju tih vežbi, zatim razmatra pitanje ko treba da odlučuje o gubicima i na kraju zaključuje

da ne treba postavljati pitanje potrebe sudija, već samo načina njihovog korišćenja.

Pukovnik Aco Vukotić: *Kulturno-zabavna i prosvjetna djelatnost jedinica*

U članku se govori o sve široj razgranatosti ovog rada, sve masovnijem okupljanju oko njega vojnika i starešina i postepenom ali stalnom jačanju materijalne baze i ističe potreba daljeg razvijanja organizacijskih formi koje iziskuju praksa i neprekidan proces razvitka, a zatim se iznose pozitivni rezultati dosadašnjih iskustava.

Potpukovnik Vuko Mihailović: *Obuka u osmatranju bojišta*

S obzirom na mogućnosti za maskiranje u savremenim uslovima osmatranje bojišta je vrlo težak vojnički zadatak, te se i obuci osmatrača mora posvetiti puna pažnja. U članku se detaljnije razmatraju dva pitanja: proces osmatranja i obuka osmatranja i daju se odgovarajući zaključci.

Potpukovnik Mane Kecman: *Put krajiških proletera 1942 u Slavoniju*

U rubrici »Iz Narodnooslobodilačkog rata« opisan je reporterskim stilom, veoma živo i slikovito jedan događaj iz druge godine rata, koji govori o naporima naših boraca, njihovoj snalazljivosti i odlučnosti.

Pored ovih, »Vojni glasnik« donosi i sledeće članke:

Potpukovnik Milutin Lutovac: *Razvoj i upotreba oklopnih transportera*

Potpukovnik Miljenko Sršen: *Upravljanje vatrom u srednjoj pav artiljeriji*

Potpukovnik Borivoje Filipović: *Procena i korišćenje zemljišta za zaštitu od atomske eksplozije*

Kapetan Branislav Obradović: *Artiljerijska gađanja u blizini sopstvenih trupa*

Major Zorko Hrelja: *O radnoj karti artiljerijskih starešina*

Potpukovnik Ljubo Đurković: *Artiljerija u sastavu oklopnih jedinica*

Potpukovnik Aleksije Pljevaljić: *Jedno zanimanje iz saobraćaja na sredstvima veze*

Kapetan Stjepan Kružljak: *Izrada zaklona za vizuelnu osmatračku stanicu*

Kapetan I klase Petar Navarin: *Korišćenje logaritmara opšteg tipa pri zvučnom izviđanju*

Kapetan Stevan Grujin: *Gađanje za zaslepljivanje minobacačima 82 mm*

Rez. potpukovnik Momčilo Stojičević: *Osvrt na članak »Zaprečavanje zimi«*

Rubrika »Iz inostranih armija« donosi prikaze članaka: *Biološka i hemiska oružja, Protivoklopna raketa »Kobra 810«, Da li će tenk ostati i na savremenom bojištu, Neutronske bombe i Buduća borbeno sredstva kopnene vojske*, kao i taktičko-tehničke i druge novosti.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

Br. 4/1960

Pukovnik Stevan Roglić: *Problemi protivprojektilske odbrane*

U članku se u glavnim crtama razmatraju neki problemi i mogućnosti odbrane od dejstva vođenih projektila zemlja-zemlja velikog dometa. Obradena su ova pitanja: namena i osobine PZZVD, putanja leta PZZVD, način borbe sa PZZVD, protivprojektilski projektil i problemi njegovog lansiranja.

Potpukovnik Ljubomir Dobrečević: *Neka razmatranja o taktici LBA u uslovima neprijateljske nadmoćnosti u vazduhu*

Pisac je obradio pitanja organizacije, priprema i izvođenje borbenih dejstava LBA zadržavajući se naročito na određivanju jačine grupa, izboru vremena i načina dejstva, izlasku aviona na PSS, poletanju, zaštiti grupa u toku izvršenja borbenih zadataka, manevru nad ciljem, povratku i pripremi za ponovna dejstva.

Pored ovih, »Vazduhoplovni glasnik« donosi i sledeće članke:

Pukovnik ing Dušan Radojković: *Savremeni lovac presretač brzine 2 Maha*

Potpukovnik Rihard Komel: *Blizinski upaljači vođenih projektila*

Kapetan I klase ing Arandel Veselinović: *Metodi za povećanje potiska turbomlaznih motora*

Kapetan I klase Dušan Badalić: *Analiza sistematskih kvarova i otkaza vazduhoplovnog materijala*

Major Veljko Pješčić: *Specifičnosti poligona za gađanje ciljeva u vazduhu na velikim visinama*

Potpukovnik dr Antun Rišavi: *Vazdušna bolest*

Major dr Rudi Debijadi: *Čovek u osvajanju vasione*

Pukovnik S. B.: *Prvi vazdušni desant jedrilicama*

Kapetan I klase Milan Stojković: *Osvrt na članak »Laka borbena avijacija u savremenim uslovima«*

U rubrici »Iz stranih RV« Glasnik prikazuje ove članke: *Relativna vrednost protivvazdušne odbrane, Hlađenje infracrvenih detektora, Neki vojni aspekti astronautike, Razvoj satelita i sondi prve dve godine, Opiti imitacije uslova kosmičkog leta u SAD* i daje razne novosti i vesti.

U ovom broju Glasnika date su i zasebne rubrike »Razgovori sa čitaocima« i »Naši časopisi«.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 3/1960

Admiral Mate Jerković: *O nekim pitanjima snage naše narodne odbrane*

Pisac polazi od toga da baze i nadgradnja kojima danas raspolaže naša zemlja garantuju nacionalnu sigurnost, odnosno da nas čine sposobnim da u slučaju agresije odbranimo i sačuvamo svoju nacionalnu individualnost, slobodu i integritet, i iznosi neke argumente u prilog realnosti takvog mišljenja. On razmatra ova pitanja: vanjsku politiku, unutrašnju politiku i osnovne odbrambene faktore — živu silu, materijalni faktor, faktor prostora i faktor rasporeda i načina upotrebe snaga.

Kapetan bojnog broda Marko Majica: *O vaspitnom radu sa mladim starešinama na brodu*

U članku se govori o specifičnostima života na brodu, starešinskim osobinama, prvom dolasku mladog starešine na brod, o tome kakvi treba da budu odnosi na brodu, sistemu rukovođenja, ulozi ličnog primera, disciplini itd.

Pored ovih, »Mornarički glasnik« donosi i sledeće članke:

Kapetan korvete Gavriilo Antić: *Korišćenje tehničkih sredstava u kulturno-zabavnom radu*

Kapetan Svetislav Krstić: *Situacioni stol broskog operativnog centra*

Kapetan bojnog broda Mladen Ikica: *Nova divizija Mornaričke pešadije SAD*
Prof. Slobodan Alfirević: *Elektrifikacija Jadranskog arhipelaga i podmorsko trasiranje*

U Glasniku su zastupljene i rubrike »Iz pomorske literature«, »Iz nauke i tehnike«, »Vijesti i novosti« i »Bibliografija«.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 4/1960

Kontraadmiral Bogdan Pecotić: *Značaj mora i uloga mornarice u savremenim uslovima*

U članku se razmatraju osnovni faktori koji utiču na određivanje značaja mora i ulogu mornarice kao što su ekonomičnost, efikasnost i u određenim uslovima nezamenljivost pomorskog transporta, zatim potreba prevoženja ogromnih količina raznih materijala neophodnih za privredu i život ljudi gotovo svih razvijenih država i, konačno, mogućnost izvršenja napada i prenošenje ratnih dejstava preko mora na teritoriju koju drži protivnik.

Pored toga, Glasnik donosi i sledeće članke:

Kapetan bojnog broda Čedo Prica: *Obalska artiljerija — elemenat odbrane obalnog mora i obale*

Kapetan bojnog broda Marko Majica: *Sadejstvo avijacije i lakih pomorskih snaga u savremenim uslovima borbenih dejstava u uskom moru*

Dr Branko Jakša: *Nekoliko pravnih problema ratnih brodova na nuklearni pogon*

Potpukovnik ing Josip Zimić: *Savremeni pogon brodova*

Kapetan fregate Ivo Buljan: *Razvoj i značaj jedriličarstva*

U Glasniku su zastupljene i rubrike: »Odzivi čitalaca«, »Iz pomorske literature«, »Iz nauke i tehnike«, »Vijesti i novosti« i »Bibliografija«.

VOJNO-TEHNIČKI GLASNIK

Br. 7/1960

Ing Boško Stanisavljević: *Klasični balistički projektili sa osvrtom na raketne balističke projekte*

Upoređujući uticaj sila koje deluju na klasične i na raketne balističke projekte po njihovom izbacivanju iz lansirnih uređaja autor objašnjava u kojoj meri krivina zemlje i sila gravitacije utiču na veličinu dometa projektila.

Kapetan Ante Kuzmanović: *Pogonski materijal za rakete i vođene projekte*

Pukovnik ing Hinko Brile: *Mehanizacija skladišnih operacija*

U ovom članku se tretira pitanje uvođenja mehanizacije za skladištenje mate-

rijala u magacinima i ukazuje na prednosti koje takav način skladištenja ima u odnosu na skladištenje korišćenjem obične radne snage i priručnih transportnih sredstava.

Rezervni potpukovnik Ljubomir Pavnović: *Dejstvo i primena usmerene eksplozije u tlu (steni) kao novi metod miniranja*

Major Ivan Ljubanović: *O nekim pitanjima organizacije i upotrebe traktora utovarivača*

Kapetan I klase Momčilo Antić i Anton Hila: *Elektronska optika i njena primena (elektronska sočiva)*

Nastavak istoimenog članka iz VTG br. 6 u kome se objašnjava elektronsko sočivo oslanjajući se na izlaganje o analogiji kretanja elektrona u elektronskim poljima i kretanja svetlosnih zrakova u optičkim sredinama.

Kapetan I klase Luka Juretić: *Osvrt na članak »Trupno održavanje tehničkih sredstava veze«*

Pukovnik Drago Gašparović: *Ratna dokumentacija tehničke službe*

U članku se iznosi mišljenje o vodenju borbene i radne tehničke dokumentacije u cilju potpunog i pravilnog materijalno-tehničkog obezbeđenja borbenih dejstava.

Pored toga, u rubrici »Iz inostranih časopisa« objavljeni su i članci:

— *Kibernetika kao sredstvo za upravljanje borbom*

— *Neke novine u sovjetskom naoružanju*

— *Tromblonske bombe*

— *Uređaj za brzo otvaranje vatre iz minobacača*

— *Tunelska dioda — novi poluprovodnički element*

VOJNO-TEHNIČKI GLASNIK

Br. 8/1960

Potpukovnik Pero Grubačević: *Laka protivavionska artiljerija i nove protivavionske vodene rakete*

U članku se razmatra uticaj naglog razvoja savremenog vazduhoplovstva u periodu posle Drugog svetskog rata na usavršavanje lake protivavionske artiljerije i pojavu nove protivavionske vodene rakete.

Prof. Dragan Trifunović: *Laganje metka i njegovo ponašanje u zagrejanju cevi oruđa*

Major ing. Stevan Cvetković: *Uzroci prevremene eksplozije granate*

Ing. Dušan Stojišić: *Habanje cevi streljačkog oružja*

Potpukovnik Dušan Đurović: *Promene u oklopnim jedinicama koje nameće pojava atomskog oružja*

U članku se tretiraju pitanja: odlike oklopnih jedinica značajne za atomski rat; tehnički razvoj oklopnih jedinica kakav nameće pojava atomskog oružja; razvoj ostalih elemenata tehnike oklopnih jedinica; uticaj tehničkog razvoja na organizaciju oklopnih jedinica.

Kapetan Ante Kuzmanović: *Pogonski materijal za rakete i vodene projektile*

Ing. Miodrag Dragić: *Pojava benzina u karтеру motora tenka M47*

Potpukovnik Dobrosav Nikolić: *Pošumljavanje — cilj maskiranja*

Rezervni potpukovnik Ljubomir Pavnović: *Primena kumulativnih punjenja za miniranje kamenih komada i stena*

Pukovnik ing. Cvetko Radović: *Tendencija razvoja pontonirskih sredstava*

Ing. Ljubomir Šmid: *Usmerene transhorizontne radioveze*

Kapetan ing. Milutin Kolović: *Podšavanje superheterodinskih prijemnika za tranzistorima*

Pored toga, u ovom broju Glasnika objavljeni su i članci:

U rubrici »Iz inostranih časopisa«:

— *Podaci o sovjetskom tenku T-10*

— *Sovjetski mitraljez RP-47*

— *Pasivni radari*

U rubrici »Iz domaćih časopisa«

— *Tajna subatomskog sveta.*

VOJNO-TEHNIČKI GLASNIK

Br. 9/1960

Kapetan I klase Vojislav Sušnjar: *Gubitak tečnosti i slabljenje pritiska u protivtrajućim sistemima artiljerijskih oruđa*

Major ing. Miroslav Đorđević: *Neki od uzroka korozije streljačkog oružja*

Major Dimitar Tundžovski: *Opravka municije*

Potpukovnik Milan Mihelić: *Teorija vuče guseničnih vozila*

Major ing. Radomir Dudić: *Kablovi i provodnici izolovani polivinilhloridom*

Ing. Nikola Holcer: *Metodika nalaženja i otklanjanja kvarova na radiopredajnicima*

Kapetan I klase Fric Nojman: *Dopunske napomene o razvoju sastavnih delova elektronskih uređaja*

Potporučnik Miroslav Nastić: *Rukovanje kablovima i njihovo čuvanje u pav bateriji 94 mm*

Građevinski tehničar Budislav Kukuljac: *Terenska geomehanička laboratorija*
Kapetan I klase Bojan Vandot: *Podzemni objekti*

Pukovnik Branko Četković: *Uticaj zemljišta na izvođenje inženjerskih radova*

Pukovnik Dragoljub Dinić: *Penogol kao efikasno sredstvo za gašenje požara*
Pored tih objavljeni su i ovi članci:

U rubrici »Iz inostranih časopisa«:
— Pregled nekih novih vođenih i balističkih vođenih projektila

— Dve nove američke eksperimentalne amfibijske samohodne haubice; Neki problemi izviđačkih vozila

— Sovjetski pištolj »Makarov«

U rubrici »Iz domaćih časopisa«:

— Novi mikroelementi

— Transportne rakete; Vlaknasti metal

VOJNO EKONOMSKI PREGLED

Br. 4/1960

D. A.: *Proizvodstvo pitomaca X klase IVA u čin intendantskog potporučnika*

Pukovnik Ivan Crkvenjakov: *Ishrana dehidrisanom hranom — kuvanim jelima i obrocima u prahu — u savremenim uslovima*

U članku su iznete vrste i osobine dehidrisane hrane (obroka) i ukazano u kojim situacijama dolazi do njene upotrebe u ratu.

Potpukovnik Borislav Bogičević: *Kredit kao instrumenat monetarne politike*

U članku je dat razvojni put kredita, ukazano na greške u pogledu shvatanja uloge kredita od strane preduzeća i na mere koje organi armije treba da preduzimaju pri kreditiranju svojih isporučilaca (preduzeća) kako ovi ne bi bili kočnica u razvoju privrede već obratno.

Poručnik ing Prvoslav Stojanović: *Formiranje cena transportnih usluga vojnim motornim vozilima*

U članku su iznete dobre strane angažovanja motornih vozila armije na izvršenju prevoza u privredi, obrađeni troškovi prevoza i dat primer za kalkulaciju cena koju treba da rade odgovorni organi u armiji.

I. J.: *Proizvodnja mesnih konzervi*

Pukovnik Risto Gaćinović: *Svrha knjizice lične opreme i njeno vođenje*

Kapetan Milan Kumpović: *Jedan od načina kiseljenja sveže paprike, krastavaca i zelenog paradajza*

Potpukovnik: Mate Šalov: *Partizanski put dotura i evakuacije od ostrva Visa preko obalske izbočine oko rta Ploče, prema planini Dinari i Zapadnoj Bosni u 1943—1944 god.*

Potpukovnik Dobrila Jurić-Keravica: *Organizacija i rad nekih krojačkih radionica u NOR-u*

Pored toga, u Pregledu su objavljeni i članci:

U rubrici »Inostrane armije«:

— Fiziološke reakcije tela na toplotu i hladnoću važan faktor pri usvajanju tehničkih uslova za vojnu odeću

— Komplet M-1957 za nošenje lične opreme vojnika KoV SAD

— Istraživački radovi intendantske službe armije SAD

— Novosti u intendantskoj službi armije SAD

— Nova odećna oprema

U rubrici »Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti«:

— Pečenje hleba pomoću visokofrekventne struje

— O prisustvu antibiotika u namirnicama

— O čičoki

— O stabilizovanju jodirane soli

— Prečišćavanje vode zatrovane radijacijom

— Dezinfekcija skladišta.

POZIV NA SARADNJU

na knjizi—zborniku sećanja

»PRVA PROLETERSKA BRIGADA U NOR-u«

U maju ove godine sastala se grupa ratnih drugova — boraca i rukovodilaca Prve proleterske brigade, radi dogovora o proslavi dvadesete godišnjice formiranja brigade i izdavanju knjige — zbornika sećanja — o borbenom putu brigade u toku Narodnooslobodilačkog rata. Na tom prvom sastanku izabran je Inicijativni odbor za knjigu. Sastav odbora je sledeći: Brana Barjaktarević, Božo Božović, Savo Burić, Moma Dugalić, Mika Đorđević, Miladin Ivanović, Maca Jagodić, Pavle Jakšić, Mirko Jovanović, Vlado Kovačević, Đuro Lončarević, Vojkan Lukić, Nikola Ljubičić, Đuro Mešterović, Veljko Miladinović, Miloje Milojević, Čeda Minderović, Raja Nedeljković, Koča Popović, Mijalko Todorović i Dunja Vlahović.

Izražavajući želje svih preživelih boraca Inicijativni odbor se ovim putem obraća svim drugaricama i drugovima koji su bili u toku Narodnooslobodilačkog rata u jedinicama Prve proleterske brigade i poziva ih na saradnju uveren da će se oni odazvati pozivu i dati svoj prilog knjizi — zborniku sećanja. Oživljavajući putem sećanja, zabeleški, stranica iz dnevnika — naravno nastojeći da to budu dosada neobjavljeni prilozi — obrađujući pojedine događaje, podvige pojedinaca i jedinica i likove drugova, susrete sa ljudima i krajevima, i uz to objavljivanjem interesantnih dokumenata i sl. biće učinjen još jedan, možda dosada najozbiljniji poduhvat, da se spasu od zaborava bar najznačajniji događaji sa borbenog puta brigade, njeni napori i žrtve u toku četvorogodišnje borbe naših naroda za slobodu i socijalističku Jugoslaviju. Knjiga o Prvoj proleterskoj brigadi, stvorena aktivnošću što šireg kruga saradnika — njenih boraca i rukovodilaca, trebalo bi i može da bude i vanredno dragocen dokument od istoriske vrednosti i rado čitano štivo od generacija kojima je rat ostao u dalekom sećanju. I na ovaj način mi, preživeli borci, odužićemo se svojim dragim drugovima iz brigade palim u herojskim borbama.

Inicijativni odbor je izabrao redakciju koja će raditi na prikupljanju i sređivanju materijala za knjigu. Sastav redakcije je sledeći: Pero Damjanović, Koča Jončić, Mirko Jovanović, Veljko Miladinović, Čeda Minderović, Milisav Nikić, Radonja Vešović i Jovan-Lola Vujošević. Isto tako su za svaki bataljon određeni drugovi koji će raditi na tom poslu. To su: I bataljon — Đoko Vukićević, II bataljon — Radomir-Ljaka Vujošević, III bataljon — Jovo Pejšković-Kezo i Aca Milanović, IV bataljon —

Bane Božović, V bataljon — Milovan Đokanović, VI bataljon — Milosav Bojić.

Verovatno je da ima drugova koji raspolažu dosad neobjavljenim ratnim fotografijama, pismima, lecima ili faksimilima, te bi bilo potrebno da takve materijale dostave redakciji (ili ukažu na njih) koja će im ih po korišćenju vratiti.

Da bi knjiga mogla biti završena u toku naredne godine, rukopise i druge priloge treba dostaviti redakciji najkasnije do 15 decembra 1960 godine.

Sa Vojnoizdavačkim zavodom JNA »Vojno delo« postignut je sporazum o štampanju i ostalim poslovima oko izdavanja knjige (plaćanje autorskih honorara i drugih materijalnih troškova). Sve materijale u vezi sa knjigom treba slati na adresu: Vojno delo — za redakciju knjige Prva proleterska — Beograd, Zahumska br. 26, pošt. fah 692. Materijali se mogu predavati i lično drugovima odgovornim za pojedine bataljone.

INICIJATIVNI ODBOR

Da bi se drugaricama i drugovima olakšao izbor teme o kojoj će pisati, da bi se pomoglo drugovima određenim za pojedine bataljone u nastojanju da se ravnomerno piše o pojedinim događajima i ljudima i, na kraju, da bi se videla osnovna zamisao sadržaja knjige iznosimo kratku informaciju o tome.

PRVA PROLETERSKA BRIGADA

(Zbornik sećanja)

a) Prilozi opšteg karaktera koje treba obezbediti:

od druga Tita i druga Marka

od drugova Koče Popovića, Mijalka Todorovića i Danila Lekića.

Članak (monografija) koji bi dao pregled borbenih akcija brigade od formiranja 1941 do kraja rata 1945 godine (verovatan autor Jovan-Lola Vujošević).

Jedan slobodnije napisan prolog: kroz koje je krajeve prošla brigada, protiv koga je sve vodila borbe, koje borce je imala u svom sastavu, koliko je kilometara prešla, preko kojih planina, reka itd. Spisak boraca sa formiranja, spisak narodnih heroja, nagrade i odlikovanja i sl.).

Nekoliko sećanja drugova koji su se u toku NOR-a sretali sa brigadom: R. Čolaković, Đ. Pucar, Cv. Mijatović, Đ. Jovanić, M. Zekić itd.

b) Sećanja boraca.

Pri planiranju sećanja treba obuhvatiti ove periode (događaje):

1. — **Formiranje i prve borbe**

Dan formiranja. — Na Gaočiću. — Na Mioču. — Prvi marš ka Romaniji. — U Rogatici.

2. — Brigada u istočnoj Bosni

Na Pjenovcu. — Borba na Bijelim Vodama. — Sa Vrhovnim štabom ka Foči (za IV i deo II bataljona). — Igmanski marš. — Put u sastav brigade (za VI bataljon). — U Fočanskoj bolnici. — Bataljoni primaju zastave. — Borbe oko Borča i protiv četnika oko Čelebića. — Stvaranje dobrovoljačkih jedinica. — Prodor kroz istočnu Bosnu preko Vlasenice i Srebrenice do Drine.

3. — Na tromedi Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Sandžaka

Prvi bataljon u Crnoj Gori. — Kolečko. — Oko Gata. — Na Čemernu i Lebršniku. — Na Vučevu i Zelengori.

4. — Brigada na velikom maršu

Jelašce i oko Kalinovika. — Marš preko Treskavice. — Na Rašte-lici, Bradini i Ivan-Sedlu. — Napad na Konjic, Prozor i Šćit. — Dva napada na Duvno. — Oslobođenje Livna. — Prva partiska konferencija. — Oko Aržana i prema Posušju. — Malovan i Šuica.

5. — Susret sa Krajinom

Prvi susret u Livnu. — Na Tičevu i oko Grahova. Zbrinjavanje ranjenika i bolnice. — Oko Ključa. — Stvaranje divizije i brigadna zastava. — Na putu ka centralnoj Bosni. Oko Jajca i Sitnice. — Kotor Varoš i Teslić.

6. — U IV ofanzivi

Na maršu ka Neretvi. — Ivan Sedlo. — Oko Vakufa. — Prelaz preko Neretve. — Oko Glavatičeva i Kalinovika. — Forsiranje Drine, borbe na Ivsaru. — Preko Čajniča ka Bijelom Polju.

7. — V ofanziva i Bitka na Sutjesci

Usiljeni marš ka Drini. — Na Zlatnom Boru. — Na Borovnu. — Proboj na Balinovcu. — Borbe na putu Foča — Kalinovik.

8. — Od V ofanzive do kapitulacije Italije

Reorganizacija bataljona. — Zvornik. Prelaz preko Bosne. — Ponovo u centralnoj Bosni. — Na putu ka Dalmaciji.

9. — Brigada u danima i posle Drugog zasedanja AVNOJ-a i do desanta na Drvar

Oko Travnika. — Oko Kupresa i Bugojna. — Desant na Drvar.

10. — Brigada u Srbiji

Sa puta iz Bosne u Srbiju. — Sandžak i prelaz preko Lima. — Na Palisadu i Zlatiboru. — Preko Ravne i Jelove Gore. — Oko Valjeva i u Posavini. — Iz dana borbi za oslobođenje Beograda.

11. — Na Sremskom frontu

Obrana. — Život na Sremskom frontu. — U probouju.

12. — Poslednji dani ratnog puta

Treba težiti da se iznošenjem sećanja obrade: borbena akcija, hrabrost i požrtvovanje jedinica i boraca, drugarstvo između jedinica i unutar kolektiva, život i rad jedinica u različitim uslovima, odnos jedinica i naroda, odnos prema ranjenicima, mobilizacija, prijem i vaspitanje novih boraca, doprinos u širenju ideja bratstva i jedinstva, zatim uloga part. organizacije, SKOJ-a i rukovodilaca.

Trebalo bi pisati i o ljudima: puškomitraljescima, bombašima, kuririma, palim herojima, o četinim priredbama, o pesmi i veselju, o sportskim takmičenjima, o humoru itd.

Po načinu obrade napisi bi mogli da budu: članci, reportaže, beleške, crtice, anegdote, priče i književni sastavi. Treba što je moguće jednostavnije i neposrednije izneti događaj o kome se piše. U napisima ne treba težiti samo da se dâ događaj, već i da se iznesu uslovi, tj. atmosfera u kojoj se borilo. živelo i radilo.

Ne bi trebalo, sem izuzetno da se daju objavljeni radovi. Oni mogu autoru poslužiti pri pisanju.

c) Ostali materijali

Pored članaka i sećanja za knjigu treba obezbediti:

— izvestan broj najvažnijih dokumenata koji bi poslužili bilo kao moto pojedinih poglavlja odnosno napisa, bilo da se objave kao faksimili uz neki tekst ili kao poseban prilog u knjizi;

— izvestan broj fotografija koje bi bile date kao prilog knjizi, naročito ukoliko se pronađu takve koje nisu objavljene.

— odabrati najbolje likovne priloge, naročito onih umetnika koji su bili u brigadi, ili se kretali sa njom.